

Wybrane aspekty instytucjonalnych oddziaływań resocjalizacyjnych we współczesnej Polsce

Redakcja naukowa:
Dorota Kanarek-Lizik

MŁODA PENITENCJARYSTYKA • TOM I

Redakcja naukowa: Dorota Kanarek-Lizik

Wybrane aspekty
instytucjonalnych
oddziaływań resocjalizacyjnych
we współczesnej Polsce

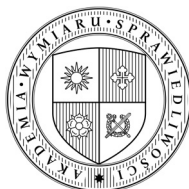
Młoda Penitencjarystyka

TOM I

Redakcja naukowa: Dorota Kanarek-Lizik

Wybrane aspekty instytucjonalnych oddziaływań resocjalizacyjnych we współczesnej Polsce

Młoda Penitencjarystyka
TOM I

Warszawa 2023

Recenzenci:

prof. dr hab. Witold Stankowski, UJ

dr hab. Przemysław Frąckowiak, prof. ANS w Pile

Redakcja naukowa:

Dorota Kanarek-Lizik

Opracowanie wydawnicze na zlecenie AWS Wydawnictwo DiG

© Copyright by Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, 2023

ISBN: 978-83-66454-75-0

Wydawnictwo Akademia Wymiaru Sprawiedliwości
Warszawa 2023

Spis treści

Przedmowa 7

Od Redaktora Naukowego 9

Część pierwsza Znaczenie rodziny w procesie resocjalizacji

Eryk Palus

**Rodzina jako ważny element procesu resocjalizacji
w zamkniętej rzeczywistości więziennej. 15**

Martyna Konieczna

**Czynniki środowiskowe determinujące przestępczość w opinii skazanych
młodocianych – wyniki badań własnych 29**

Katarzyna Ciechanowska, Kacper Ratajczyk

**Macierzyństwo jako forma resocjalizacji na przykładzie doświadczeń
z instytucjonalnego systemu opieki nad nieletnimi. 39**

Patrycja Struska

**Macierzyństwo w izolacji penitencjarnej – raport z badań przeprowadzonych
w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. 53**

Katarzyna Nowek

**Wychowanie dziecka w warunkach izolacji więziennej
na przykładzie badań prowadzonych w Domu Matki i Dziecka
w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. 65**

Część druga

Nowe wyzwania dla pracy resocjalizacyjnej

Katarzyna Mazur

Doświadczenie przemocy jako czynnik determinujący popełnianie zabójstw przez kobiety – wyniki badań własnych 81

Wiktoria Michalik

Znaczenie terapii w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej 91

Kinga Szczelaszczyk

Program edukacyjno-terapeutyczny „Atlantis” w opinii skazanych kobiet uczestniczących w terapii w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu 103

Maciej Pogorzelski

Przygotowanie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej na zagrożenia o charakterze terrorystycznym w polskich jednostkach penitencjarnych . . .115

Agata Jankowska, Justyna Wiśniewska

Mediacja jako jedna z form sprawiedliwości naprawczej 129

Noty o autorach 140

Przedmowa

Każdy Czytelnik, w którego ręce trafi prezentowana monografia powinien sobie zdawać sprawę z jej wartości. Dotyczy zagadnień penitencjarnych, a one z natury są niezwykle trudne, bo wyjątkowo interdyscyplinarne. Wiedza o odbywaniu kary dotyczy bowiem człowieka w szczególnej sytuacji, nierzadko w obliczu zagrożenia. W głównej alejce Kampusu Mundurowego Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości¹ w Kaliszu stoi skromny pomnik upamiętniający funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy stracili w niej życie. Ostatnio miał miejsce kolejny taki przypadek, gdy więzienną psycholog zabił osadzony. Zatem jest to służba w stałym zagrożeniu życia i zdrowia, bardzo wymagająca. I bardzo potrzebna społecznie.

Jest to też służba narażona na niepowodzenia, gdy po odbyciu kary ktoś wraca do przestępstwa, tak jakby duże wysiłki resocjalizacyjne nie miały dla niego osobistego znaczenia.

Spółeczeństwo oczekujące sprawnego wymiaru sprawiedliwości często nie zdaje sobie sprawy jak trudno jest zapewnić skuteczność na końcowym etapie tego wymiaru, podczas odbywania jakiegoś rodzaju orzeczonej przez sądy kary.

Tę wyjątkowo trudną pracę wykonują ludzie pracując z ludźmi, z osadzonymi. Wymaga to przygotowania z zakresu wiedzy o człowieku: antropologii, psychologii, socjologii. Wszystkie te dziedziny znajdują się w programie studiów naszych studentów. Ponadto trzeba mieć wiedzę z zakresu bezpieczeństwa, dużą sprawność psychofizyczną, kształtowaną w ramach kolejnych przedmiotów zajęć. Konieczna jest wiedza medyczna, zwłaszcza dotycząca reakcji na sytuacje nadzwyczajne czy kryzysowe. Nie może także zabraknąć nauki prawa, skoro rzecz dotyczy wymiaru sprawiedliwości. Poza tym fundamentem tego typu kształcenia jest wiedza ogólna, w tym filozoficzna czy historyczna, także lingwistyczna i kulturoznawcza. Dopiero jeśli uwzględnimy ten wybitnie interdyscyplinarny charakter studiów penitencjarnych i często ogromny wysiłek studiujących, możemy docenić zaangażowanie i pasję badawczą tych z ich grona, którzy znaleźli czas i siły na pogłębienie swej wiedzy poprzez pracę w kole naukowym i stosowne badania. Piszący te słowa z wielkim uznaniem odnosi się do tego wysiłku, czemu dał wyraz angażując się w kolejne spotkania i konferencje przygotowane przez studentów i ich opiekunów. To piękna praca i wypada za nią

¹ Z dniem 1 września 2023 r. została zmieniona nazwa uczelni na Akademia Wymiaru Sprawiedliwości.

podziękować jednym i drugim. Praca, w której ostatecznie chodzi o człowieka, o uruchomienie procesu jego pozytywnej zmiany, samonaprawy, zwanej resocjalizacją lub readaptacją. Zwraca uwagę ten humanistyczny aspekt monografii. Więzienie to nie tylko „ponury gmach męczenia ludzi osadzonych”, choć z natury rzeczy powoduje ono reakcje stresowe u obu stron zaangażowanych. To często szansa na zmianę, w sytuacji, gdy okoliczności życiowe nawet nie pozwalały komuś zorientować się w swoich deficytach życiowych. Ta „sztuka” udaje się w przypadku około 50% osadzonych, którzy już nie wracają za kraty. To znaczny odsetek. Są wśród nich osoby, które w zakładzie karnym uczestniczyły w różnych działaniach, jak chociażby terapia uzależnień czy przejście dobrej diagnozy psychiatrycznej czy psychologicznej. Zadziwia różnorodność tego, co jest oferowane przez zakłady karne począwszy od uzupełniania edukacji, nauki zawodu, działań korekcyjnych, a na nauce nawiązywania relacji społecznych skończywszy. O tych usiłowaniach ludzi dobrej roboty w Służbie mogą Państwo przeczytać w monografii oddawanej w ręce Czytelników. Polecamy te pierwsze wysiłki naukowe młodych penitencjarystów życzliwości czytających. W ocenie autora przedmowy są to prace ciekawe i znaczące. Gratulacje dla Auterek, Autorów i ich Opiekunów.

dr hab. Krzysztof A. Wojcieszek, prof. AWS

Od Redaktora Naukowego

„Resocjalizacja” to pojęcie często niezrozumiałe dla przeciętnego obywatela kraju liczącego nieco ponad 37 milionów mieszkańców, jakim jest Polska. Zdarza się, że nawet studenci kierunków pokrewnych z resocjalizacją mają trudność poproszeni o zdefiniowanie tego pojęcia. Obserwuję też, że problematyka resocjalizacji, systemu resocjalizacji we współczesnej Polsce stała się w ostatnim czasie mniej obecna w periodykach, monografiach oraz w mediach.

Zresztą niespokojne czasy, w których teraz żyjemy niejako wymuszają na nas koncentrację na tematach bieżących, ważnych z punktu widzenia np. bezpieczeństwa państwa. Takim tematem jest z pewnością trwająca od roku wojna za naszą wschodnią granicą, na Ukrainie oraz niepokój związany z tym, że agresor – Rosja może posunąć się znacznie dalej.

W oddawanej do rąk Czytelnika niniejszej monografii – pojęcie „resocjalizacja” jest kluczowe. Mieczysław Ciosek¹ pojmuje resocjalizację jako wtórne uspołecznienie, ponowny proces socjalizacji, czyli ponowny proces uczenia się społecznego, dzięki któremu jednostka poznaje, realizuje i uwewnętrznia jako swoje wartości, postawy, normy i reguły życia społecznego określonej społeczności. Z kolei Lesław Pytka² uważa, że resocjalizacja polega na zaspokajaniu potrzeb (aspekt opiekuńczy), doprowadzeniu do zinternalizowania wartości i norm pożądanych i konstruktywnych dla samej jednostki i jej otoczenia (aspekt wychowawczy), leczeniu, uzupełnianiu, kompensowaniu stanów chorobowych, nieprawidłowych z punktu widzenia zdrowia fizycznego i psychicznego (aspekt terapeutyczny). Zatem resocjalizacja jest oddziaływaniem na jednostkę nieprzystosowaną społecznie wspomagającym jej optymalny rozwój indywidualny i społeczny, pozwalającym jej na normalne (bez angażowania się w działalność dewiacyjną) funkcjonowanie jako jednostki ludzkiej i członka wielu zbiorowości.

Nestor polskiej penitencjarystyki Henryk Machel³ jako pierwszy wprowadził do literatury pojęcie „resocjalizacji penitencjarnej”, to znaczy resocjalizacji odbywającej się w warunkach izolacji więziennej. W ujęciu H. Machela resocjalizacja penitencjarna polega nie tylko na przekazywaniu pewnej wiedzy, zalecaniu nowych stylów zachowań, ale i zmianie nawyków charakterologicznych,

¹ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2002, s. 340.

² L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa 2000, s. 318–319.

³ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 21.

a zwłaszcza eliminowaniu niekorzystnych aspołecznych i antyspołecznych postaw warunkujących owe zachowania człowieka. Oddziaływania resocjalizacyjne realizowane w jednostkach penitencjarnych mają charakter zaprogramowanych, zindywidualizowanych oddziaływań na skazanych (także terapeutycznych) w celu zmiany ich postaw wobec prawa i norm moralnych.

Efekt oddziaływań resocjalizacyjnych może zostać osiągnięty zgodnie z celem minimum lub celem maksimum. Cel minimum można określić, jako taki stan osobowości ex-więźnia, który umożliwia mu funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób nie naruszający norm prawnych, ponadto osiągnięcie tego celu zabezpiecza przed recydywą. Natomiast osiągnięcie celu maksimum pozwala ex-więźniowi funkcjonować w społeczeństwie zarówno nie naruszając norm prawnych, jak i respektując wiele istotnych i ważnych dla życia społecznego norm moralnych⁴.

W kodeksie karnym wykonawczym obowiązującym od 1997 roku ustawodawca zastąpił pojęcie „resocjalizacji” programowanym oddziaływaniem. Zgodnie z art. 95 § 1 w systemie programowanego oddziaływania odbywają karę skazani młodociani, a także skazani dorośli, którzy po przedstawieniu im projektu programu oddziaływania wyrażają zgodę na współdziałanie w jego opracowaniu i wykonaniu⁵. Zatem ustawodawca z wyłączeniem skazanych młodocianych każdej osobie odbywającej karę pozbawienia wolności proponuje wejście na drogę resocjalizacji i tylko od samego skazanego zależy, czy z tej oferty resocjalizacyjnej skorzysta, czy też nie.

Niedawno byłam ze studentami z wizytą dydaktyczno-hospitacyjną w Zakładzie Karnym we Włocławku. Podczas tej wizyty jedna ze studentek zapytała funkcjonariuszkę Służby Więziennej, która pracuje na stanowisku wychowawcy działu penitencjarnego w bezpośrednim kontakcie ze skazanymi: jakie są wady tej pracy? Funkcjonariuszka po dłuższym namyśle odpowiedziała, że chciałaby poznać efekty resocjalizacyjne swojej pracy, niestety Służba Więzienna nie dysponuje takimi danymi oraz niepokoi ją, że tak wielu skazanych powraca do zakładów karnych pomimo to, że wychowawcy bardzo się starają, żeby tak nie było...

Dlatego też należy pamiętać o zjawisku „pozornej resocjalizacji”, ukierunkowanej na zysk skazanego, którym jest dla niego wcześniejsze wyjście na wolność. Na podstawie mojego wieloletniego doświadczenia penitencjarnego⁶ mogę stwierdzić, że pozorna resocjalizacja skazanych może mieć wpływ na to, że co drugi skazany w Polsce po wyjściu na wolność popełnia kolejne przestępstwa i wraca do więzienia. Przyczyn tego stanu rzeczy jest zapewne wiele, przede wszystkim jednak jednostki penitencjarne trzymają się tradycyjnych reguł

⁴ Tamże.

⁵ Kodeks karny wykonawczy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 2021, poz. 53).

⁶ W latach 1991–2007 funkcjonariuszka Służby Więziennej związana z Aresztem Śledczym w Bydgoszczy, pełniła służbę w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi na stanowisku wychowawcy działu penitencjarnego.

i sposobów postępowania z osobami pozbawionymi wolności, które nie przynoszą wymiernych efektów.

Prace studentów w niniejszej monografii pochodzą z dwóch wydarzeń naukowych, których organizatorem było Koło Naukowe Bezpieczeństwa i Resocjalizacji Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości. Pierwsze z tych wydarzeń, to Seminarium Naukowe pt. „Systemy penitencjarne na świecie wobec współczesnych wyzwań” (2021), zaś drugie, to Konferencja Młodych Naukowców pt. „Ocena procesu resocjalizacji na kanwie bezpieczeństwa w wymiarze społecznym” (2022). Zarówno Seminarium Naukowe, jak i Konferencja Młodych Naukowców zostały zorganizowane pod Patronatem Jego Magnificencji Rektora – Komendanta Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości gen. dr. Marcina Strzelca.

Monografia, która została poświęcona problematyce wybranych aspektów instytucjonalnych oddziaływań resocjalizacyjnych we współczesnej Polsce jest pierwszą publikacją prac studentów w historii Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie a obecnie Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości⁷.

Celem tej publikacji jest zaprezentowanie wybranych wystąpień naukowo-empirycznych studentów Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, członków Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji SWWS oraz wystąpień naszych gości, studentów Akademii Nauk Stosowanych w Łomży oraz studentów Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Struktura niniejszego opracowania została ujęta w dwóch częściach uporządkowanych problemowo i ukazuje w pierwszej części znaczenie rodziny w procesie resocjalizacji, zaś w drugiej nowe wyzwania dla pracy resocjalizacyjnej.

Dziękuję wszystkim Autorom tekstów za włączenie się w tworzenie tej monografii, są to pierwsze wysiłki młodych naukowców, więc proszę Czytelników o życzliwe ich przyjęcie.

W szczególności pragnę podziękować Jego Magnificencji Rektorowi – Komendantowi Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości gen. dr. Marcinowi Strzelcowi za zwrócenie uwagi na pierwsze przedsięwzięcia naukowe i badawcze studentów, członków Kół Naukowych oraz dostrzeżenie ich wartości, czego rezultatem jest ta studencka monografia. Wsparcie tego pomysłu naukowego przez Pana Rektora jest dla nas bardzo cenne, ponieważ motywuje do dalszego prowadzenia badań w zakresie resocjalizacji i bezpieczeństwa.

Dziękuję również Dyrektorowi Instytutu Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości w latach 2019–2022 dr. hab. Krzysztofowi A. Wojcieszкови, prof. SWWS za wygłoszenie niezwykle interesujących wykładów inauguracyjnych zarówno Seminarium Naukowe, jak i Konferencję Młodych Naukowców. Do podziękowań przyłączają się również członkowie Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji SWWS, dla których obecność Dyrektora ISPP dr. hab. Krzysztofa A. Wojcieszka, prof. SWWS była

⁷ Z dniem 1 września 2023 r. została zmieniona nazwa uczelni na Akademia Wymiaru Sprawiedliwości.

bardzo ważna a wygłoszone wykłady jeszcze długo po seminarium i konferencji były przedmiotem naszej dyskusji, szczególnie. wykład pt. „Osobliwości skandynawskich rozwiązań penitencjarnych”.

Słowa podziękowania kieruję także do recenzentów naukowych tej monografii do prof. zw. dr. hab. Witolda Stankowskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dr. hab. Przemysława Frąckowiaka, prof. ANS z Akademii Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica w Pile za bardzo wnikliwe recenzje oraz cenne uwagi, które wpłynęły na ostateczny kształt tej publikacji.

dr Dorota Kanarek-Lizik

CZĘŚĆ PIERWSZA

Znaczenie rodziny w procesie
resocjalizacji

Eryk Palus

Rodzina jako ważny element procesu resocjalizacji w zamkniętej rzeczywistości więziennej

Streszczenie: Rodzina stanowi najważniejszy filar nie tylko procesu socjalizacji, ale jest także jednym z głównych czynników możliwie warunkujących prawidłowo przeprowadzony proces resocjalizacji w warunkach więziennych. W procesie resocjalizacji kontakt z rodziną jest umożliwiony dzięki zapisom ustawowym gwarantującym osadzonym różne formy jego odbywania. Skazani najczęściej wybierają metody bezpośredniego kontaktu, podkreślając znaczenie bliskości i utrzymywanego kontaktu. Wsparcie rodziny w zmianie dotychczasowego życia jest istotnym elementem motywacyjnym dla osób pozbawionych wolności. Skazani podczas odbywania kary pozbawienia wolności narażeni są na różnego rodzaju negatywne czynniki tj. deprivacja potrzeb czy prizonizacja, dlatego też wspomniany kontakt z rodziną umożliwia przeciwdziałanie takim zjawiskom, dzięki poczuciu przynależności i uznania otrzymanym od osób najbliższych. Umożliwienie skazanym jak najczęstszego kontaktu z osobami najbliższymi może poprawić skuteczność prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych.

Słowa kluczowe: rodzina, skazani, proces resocjalizacji, resocjalizacja penitencjarna, zakład karny, więź społeczna i rodzinna.

Wprowadzenie

Izolacja penitencjarna jest częścią składową odbywania kary pozbawienia wolności. To właśnie ona powoduje utrudnienie w utrzymywaniu kontaktów z osobami najbliższymi, jak i z otaczającym światem. W zasadzie czasami jedynym „oknem na świat” jest radio lub telewizor, który wbrew powszechnej opinii nie jest normą, a jest przywilejem, który może otrzymać skazany od dyrektora jednostki penitencjarnej. Bardzo często to właśnie zamknięcie w więziennej rzeczywistości powoduje znaczne pogorszenie relacji z osobami najbliższymi, co może prowadzić do zachowań niebezpiecznych takich jak: agresja, autoagresja, zdarzenia suicydalne, czy inne zagrażające zdrowiu lub życiu samemu sobie lub innym osadzonym, a nawet funkcjonariuszom Służby Więziennej. To właśnie częste zdemoralizowanie jednostki, jej nieprzystosowanie społeczne, a więc nieumiejętność funkcjonowania w rolach życiowych i społecznych oraz przyjmowania

aprobowanych sposobów zaspokajania potrzeb mierzonych poziomem przyswojenia lub akceptowania desygnatów tych ról powoduje popełnienie przestępstw¹. Następstwem tego jest właśnie wspomniana izolacja penitencjarna i starania ponownego uspołecznienia jednostki nieprzystosowanej społecznie. W toku prowadzenia procesu resocjalizacji wychowawcy działu penitencjarnego podejmują się próby pomocy skazanemu w zmianie dotychczasowego życia za pomocą różnych metod i technik oddziaływań resocjalizacyjnych, jak również starają się zapobiec zjawiskom negatywnie oddziałującym takim jak deprywacja potrzeb czy prizonizacja. Stąd bardzo ciekawym zjawiskiem wartym uwagi jest kontakt skazanych z osobami najbliższymi, przede wszystkim z rodziną.

Rodzina jako najważniejsza grupa społeczna

Rodzina jest nieodłącznym elementem procesu socjalizacji zachodzącym w okresie dzieciństwa oraz okresie adolescencji każdego człowieka. To właśnie ona w trakcie zachodzącego procesu socjalizacji pierwotnej jest pierwszą grupą społeczną, z którą kontakt ma młody człowiek. To właśnie od członków rodziny czerpie wzorce zachowań oraz uczy się jak zrozumieć i postępować w otaczającym go świecie. Uczy się współżycia społecznego, postępowania w różnych sytuacjach życia codziennego, a także bardzo często przejawia cechy charakteru od osób, które uczestniczyły w jego procesie socjalizacji, który nie trwa wyłącznie w okresie niemowlęcym czy wczesnoszkolnym, a można stwierdzić, że trwać może całe życie. Nie bez przyczyny definiując proces socjalizacji można dojść do wniosku, że jest to ogół działań ze strony społeczeństwa, zwłaszcza rodziny, szkoły i środowiska społecznego, zmierzających do uczynienia z jednostki istoty społecznej, tj. umożliwienia jej zdobycia takich kwalifikacji, takich systemów wartości i osiągnięcia takiego rozwoju osobowości, aby mogła stać się pełnowartościowym członkiem społeczeństwa².

Jednakże proces ten nie zawsze przebiega w sposób prawidłowy i w pełni odpowiada akceptowalnym normom życia społecznego. Z tego względu jednostkę, której socjalizacja przebiegała w sposób niewłaściwy, można nazwać osobą nieprzystosowaną społecznie, co bardzo często prowadzi do dewiacji oraz zachowań niebezpiecznych i ryzykownych, czego konsekwencją jest odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Mówiąc o niewłaściwie przeprowadzonym procesie socjalizacji, nie można tylko i wyłącznie przypisać jej rodzinie, najbliższemu, którzy bezpośrednio sprawują nadzór nad dzieckiem. Równie często nieprzystosowanie lub niedostosowanie społecznie ma swoje źródła w środowisku społecznym, a konkretniej rzecz ujmując, w środowisku rówieśniczym, które w okresie szkolnym ma bardzo duży wpływ na zachowanie danego człowieka.

¹ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Kraków 2014, s. 16.

² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 258.

Nie zagłębiając się jednak w przyczyny niedostosowania lub nieprzystosowania społecznego, ciekawym zjawiskiem jest proces resocjalizacji zachodzący w zakładzie karnym, a mianowicie udział świata zewnętrznego – rodziny, w prawidłowo przeprowadzonej resocjalizacji w zamkniętej rzeczywistości więziennej. To właśnie jej udział będzie motywem przewodnim niniejszej pracy. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż dostęp do świata zewnętrznego osób pozbawionych wolności jest bardzo mocno ograniczony, a co za tym idzie osoby przebywające w więzieniu nie mogą w pełni zaspokajać swoich potrzeb, co prowadzi do ich deprywacji.

Osoba pozbawiona wolności odbywająca karę w zakładzie karnym powinna być poddana oddziaływaniom resocjalizacyjnym, jednakże większość skazanych dorosłych, ma prawo wyboru, czy chce być poddana temu procesowi, natomiast skazani młodociani nie mają takiego wyboru i obligatoryjnie włączani są do indywidualnego programu oddziaływania. Nie sposób nie wspomnieć także o celu resocjalizacji, który jest tak ważny w całym polskim systemie penitencjarnym. Cel resocjalizacji można podzielić na dwa mniejsze cele, które różnią się między sobą stopniem efektywności – cel minimum i cel maksimum. Cel minimum należy rozumieć, jako stan osobowości więźnia, który sprawi, że będzie on mógł funkcjonować w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego, w taki sposób, aby nie postępować wbrew panującym normom prawnym. Gdy przestępca osiągnie cel minimum wówczas istnieje szansa, że nie będzie mu zagrażała recydywa. Z kolei cel maksimum to taki stan osobowości skazanego, dzięki któremu będzie on mógł funkcjonować w społeczeństwie bez naruszania norm prawnych i moralnych³. Cel maksimum oznacza zminimalizowanie nieprzystosowania społecznego lub jego zupełną likwidację. Cel minimum oznacza uzyskanie oczekiwania społecznego jedynie w zakresie umiejętności powstrzymywania się od naruszania norm prawnych⁴

Możliwość uczestnictwa rodziny w procesie resocjalizacji w zakładzie karnym

Ze względu na fakt, iż większość skazanych w Polsce to mężczyźni, główny nacisk w niniejszej pracy położony jest właśnie na tę grupę. Z tego względu, rozważając kwestię utrzymywania kontaktów z rodziną należy wspomnieć, iż jedną z najistotniejszych ról społecznych odgrywanych przez skazanego jest rola ojca. Według **Bronisława Mierzwińskiego** ojcostwo jest specyficzną funkcją mężczyzny i oznacza:

- Zajęcie właściwego sobie miejsca w małżeństwie i rodzinie,

³ A. Kojadyńska, J. Gałędek, *Resocjalizacja osób przebywających w zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 2017, nr 2. s. 87.

⁴ B. Hołyst, *Bariery resocjalizacji penalnej* [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. I, red. B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 33.

- Poczucie dziecka,
- Otoczenie dzieci i ich matkę troskliwą opieką,
- Utrzymanie i wyżywienie członków rodziny,
- Pełne współuczestnictwo (z matką) w procesie wychowania dzieci⁵.

Jak zostało wcześniej wspomniane, utrzymywanie kontaktów z rodziną (z dziećmi) jest w szerokim stopniu ograniczone ze względu na charakter i zasady miejsca, w którym znajdują się osoby pozbawione wolności. Tym samym należy zastanowić się w jaki sposób osadzony może utrzymywać kontakt z rodziną, pielęgnować relacje i więzi z nimi, a także jak ważną rolę pełni rodzina w procesie resocjalizacji i jak duży ma na nią wpływ. W Polsce zakłady karne, w których wykonywane są wyroki pozbawienia wolności orzeczone przez sądy, dzielone są na typy i rodzaje. Wynika to przede wszystkim z najważniejszego aktu prawnego regulującego wykonanie tejże kary, a mianowicie – Kodeksu Karnego Wykonawczego. Analizując ten istotny z punktu widzenia regulacji więziennych akt prawny, nie sposób nie odnieść się wprost do **celu wykonywania kary pozbawienia wolności**, który mówi, że celem jest wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanym postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa⁶. W dalszej części cytowanego artykułu można zauważyć wymienione środki oddziaływania resocjalizacyjnego, pośród których swoje miejsce ma także utrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Odbywanie kary pozbawienia wolności w polskiej rzeczywistości więziennej polega na klasyfikowaniu skazanych do poszczególnych typów, rodzajów oraz systemów odbywania kary na podstawie art. 82 § 2 KK⁷. Karę pozbawienia wolności wykonuje się, z zastrzeżeniem art. 87 § 4 [Odbywanie kary przez kobiety w domach dla matki i dziecka], w następujących rodzajach zakładów karnych:

- 1) zakładach karnych dla młodocianych;
- 2) zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy;
- 3) zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych;
- 4) zakładach karnych dla odbywających karę aresztu wojskowego⁸.

Jak można się domyślić dość dużo przywilejów posiadają skazani młodociani, ze względu na fakt, iż potencjalnie są najbardziej podatni na pozytywny wpływ procesu resocjalizacji, a także swój młody wiek. Grupą także podatną na korzystne efekty oddziaływań resocjalizacyjnych są skazani odbywający karę po raz pierwszy, ze względu na uprzednią niekaralność i największą chęć powrotu do środowiska społecznego, do rodziny, znajomych, przyjaciół. Natomiast poziom zabezpieczeń techniczno-ochronnych, a także większość przywilejów dla skazanych, a co za

⁵ B. Mierzwiński, *Mężczyzna – mąż – ojciec*, Otwock 1996, s. 70.

⁶ Kodeks karny wykonawczy, Ustawa a z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557 ze zmianami), art. 67 § 1.

⁷ Tamże, art. 82 § 2.

⁸ Tamże, art. 69.

tym idzie większą swobodę w utrzymywaniu kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym zależy od typu zakładu karnego. Dzieli się on m.in. na:

- 1) zakłady karne typu zamkniętego;
- 2) zakłady karne typu półotwartego;
- 3) zakłady karne typu otwartego⁹.

Przede wszystkim należy podkreślić, że najmniejsze przywileje dotyczą zakładu karnego typu zamkniętego, natomiast największe występują w zakładzie karnym typu otwartego. Sam fakt otworzonej celi w porze dziennej, która dotyczy zakładu karnego typu półotwartego oraz otwartego, powoduje mniejszą izolację, co sprzyja mniejszej deprivacji potrzeb, o której wcześniej wspomniano, a która opiera się m.in. na hierarchii potrzeb A. Maslowa. W swojej piramidzie potrzeb ustalając hierarchiczność potrzeb nie bez przyczyny po spełnieniu potrzeb najniższego rzędu, a więc potrzeb fizjologicznych oraz bezpieczeństwa, występują potrzeby przynależności i uznania. To właśnie one podczas odbywania kary pozbawienia wolności są najbardziej blokowane i z trudem jest je zaspokoić, dlatego tak ważny jest prawidłowy i często utrzymywany kontakt z rodziną oraz światem zewnętrznym. To właśnie po ich spełnieniu można dojść do potrzeby samorealizacji, która jest uznana za najważniejszą w naszym życiu. Jednakże nie bez przyczyny znajduje się ona na samej górze, gdyż spełnienie potrzeb niższego rzędu pozwala dopiero na spełnianie potrzeb wyższego rzędu.

Przytoczone fragmenty kodeksu karnego wykonawczego w lepszy, bardziej przejrzysty sposób ukazują całokształt rzeczywistości, w jakiej żyją skazani sklasyfikowani ze względu na poszczególne rodzaje oraz typy zakładów karnych.

Polski kodeks karny wykonawczy przewiduje szereg rozwiązań i możliwości utrzymywania kontaktów z rodziną przez osoby pozbawione wolności. Osoba skazana ma prawo m.in. do:

- widzeń;
- rozmów telefonicznych;
- paczek;
- przekazów pieniężnych;
- innych środków łączności (m.in. program internetowy „Skype”)¹⁰.

Jak można zauważyć możliwości utrzymywania kontaktu z rodziną to katalog zamknięty, który wprost nie daje innych możliwości utrzymywania kontaktów z rodziną. Jednakże poza wyżej wymienionymi skazani mogą utrzymywać kontakt z rodziną m.in. poprzez udział w różnego rodzaju programach resocjalizacyjnych przygotowanych przez dział penitencjarny Służby Więziennej. Bardzo często w zakładach karnych prowadząc program resocjalizacyjny oparty przede wszystkim na poprawie relacji rodzinnych, w szczególności kontakcie rodzica z dzieckiem, organizowane są różnego rodzaju spotkania, wydarzenia, na które zapraszane są osoby najbliższe skazanych. Mogą to być spotkania m.in. z okazji

⁹ Tamże, art. 70.

¹⁰ Tamże, art. 105 § 1.

dnia dziecka, zbliżających się świąt czy przygotowanie spektaklu teatralnego. To właśnie tego typu wydarzenia jeszcze bardziej powodują integrację rodzinną niż tradycyjne wymienione wyżej możliwości. Omawiając wcześniej typy i rodzaje zakładów karnych, zostały wymienione ich zalety. To właśnie większość zalet odnosi się do utrzymywania kontaktów z osobami najbliższymi. Są to m.in.:

- większa częstotliwość widzeń,
- przepustki,
- zajęcia kulturalno-oświatowe poza zakładem karnym,
- oraz wiele innych, które w sposób pośredni lub bezpośredni wpływają na utrzymywanie tego kontaktu.

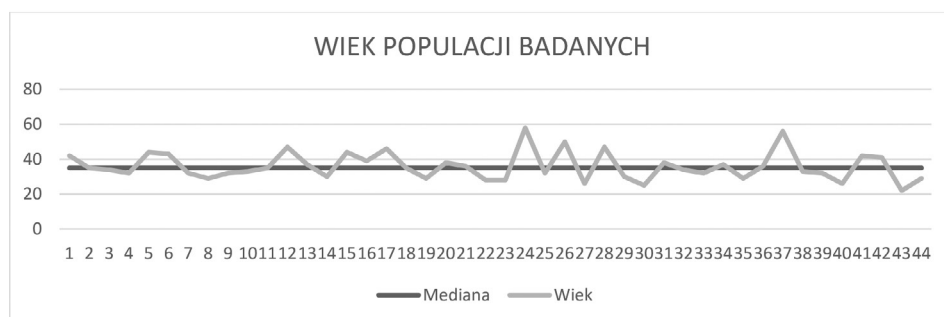
Wymienione wcześniej zalety oraz rola rodziny w życiu każdego człowieka, skłoniły autora do jeszcze głębszego poznania zjawiska – wpływu rodziny na przebieg procesu resocjalizacji w zakładzie karnym – i przeprowadzenia badań na skazanych, które zostaną przedstawione i opisane w dalszej części pracy.

Metodologiczne podstawy badań

Badania do niniejszej pracy przeprowadzone zostały w zakładzie karnym typu półotwartego, ponieważ jest to typ, który jest pośredni pomiędzy zakładem karnym typu zamkniętego a zakładem karnym typu otwartego. Istotą tego jest fakt zmniejszonych ograniczeń, zabezpieczeń techniczno-ochronnych, a także większej możliwości utrzymywania kontaktów z rodziną w porównaniu z zakładem karnym typu zamkniętego, jednakże pozostając dalej w placówce izolacyjnej nie dającej w pełni możliwości poczucia wolności.

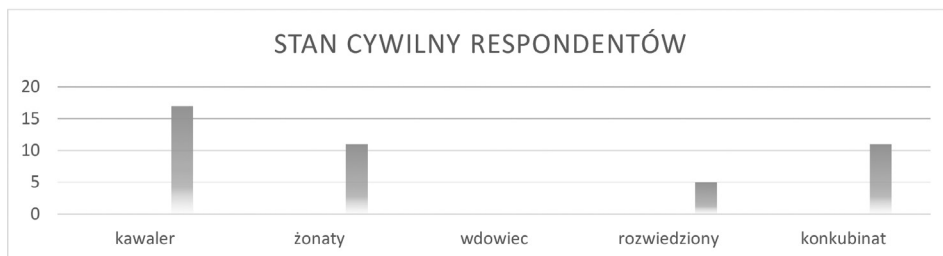
Celem niniejszej pracy jest wyjaśnienie wpływu rodziny na pozytywny przebieg procesu resocjalizacji w zakładzie karnym oraz znalezienie rozwiązania pozwalającego na zwiększenie efektywności prowadzonych oddziaływań z pomocą osób najbliższych.

Grupa respondentów składała się z 44 osób, wszyscy to mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności w wyżej wymienionej placówce. Respondenci stanowią bardzo różnorodną pod względem wieku grupę, ponieważ są to osoby, spośród których najmłodsza ma 22 lata, najstarsza 58 lat. Mediana wieku wynosi 38 lat.

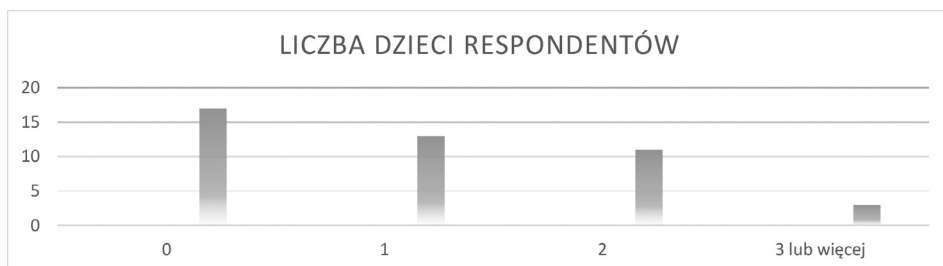
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Spośród wszystkich badanych najliczniejszą grupę stanowią mężczyźni pozostający w związkach formalnych oraz nieformalnych. Dość liczną grupą są także kawalerowie, natomiast najmniejszy odsetek badanych deklaruje życie po rozwodzie. W badanej grupie nikt nie zadeklarował bycia wdowcem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Badani w trakcie odpowiadania na pytania kwestionariusza ankiety zostali poproszeni o podanie liczby dzieci. Pozwoliło to na zobrazowanie skali ojcostwa w izolacji penitencjarnej oraz na postawienie tezy, że to one bardzo często są największymi motywatorami do zmiany oraz to z nimi ten kontakt najbardziej pragną utrzymywać. 17 respondentów wskazało odpowiedź, że nie posiadają ani jednego dziecka, pozostała część posiada dzieci, z czego najwięcej z nich posiada jedno lub dwójkę dzieci.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Rola rodziny w procesie resocjalizacji w percepcji osób pozbawionych wolności – analiza badań własnych

Kontakt z rodziną utrzymywany przez osoby odbywające karę pozbawienia wolności jak wcześniej wspomniano bardzo często jest mocno utrudniony ze względu

na specyfikę instytucji totalnej¹¹, jaką niewątpliwie jest zakład karny. Jednakże mimo występujących ograniczeń większość skazanych chętnie utrzymuje kontakty ze światem zewnętrznym.

Bardzo ważnym i kluczowym pytaniem jest, jaki odsetek badanych deklaruje utrzymywanie kontaktów z rodziną podczas odbywania kary pozbawienia wolności. To niezwykle ważne w kontekście wyjaśnienia roli i wpływu kontaktu na proces resocjalizacji w zakładzie karnym. Z przeprowadzonych badań wynika, iż zdecydowana większość odpowiedziała, że utrzymuje kontakt z osobami najbliższymi, natomiast pozostała niewielka część badanych deklaruje, że albo nie utrzymuje kontaktu albo nie jest w stanie tego określić.

Czy obecnie utrzymuje Pan kontakt z rodziną?	Liczba	%
Tak	40	91,00
Nie	1	2,00
Trudno powiedzieć	3	7,00
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Większość badanych wskazała, iż najczęściej utrzymują kontakt z rodziną poprzez widzenia oraz rozmowy telefoniczne, co pokazuje, że kontakty, które opierają się przede wszystkim na interakcji międzyludzkiej są chętniej wybierane, niż te, które w sposób pośredni uznajemy za utrzymujące kontakt z najbliższymi m.in. paczki, przekazy pieniężne itp. Pokazuje to, iż skazani wybierając formy bezpośredniego kontaktu, kierują się przede wszystkim chęcią utrzymania dobrych relacji rodzinnych, a nie kierują się chęcią uzyskania korzyści materialnej, która często obciąża rodzinę dodatkowymi kosztami oraz daje poczucie rodzinie instrumentalnego traktowania ze strony osoby pozbawionej wolności.

Z których form utrzymywania kontaktów z rodziną korzysta Pan najchętniej?	Liczba	%
Widzenia	30	32,60
Skype	5	5,40
Korespondencja	6	6,50
Rozmowy telefoniczne	31	33,70
Paczki	9	9,80
Przekazy pieniężne	11	12,00
Razem:	92	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

¹¹ E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Sopot 2011, s. 14.

Zatem, jeżeli większość badanych deklaruje utrzymywanie kontaktów z rodziną m.in. za pośrednictwem wyżej wymienionych form, ważne jest jak te relacje obecnie wyglądają, a więc czy są dobre czy złe. Zdecydowana większość respondentów ocenia obecne relacje z rodziną jako umiarkowane lub lepsze, co oznacza, że przeważająca część badanych ma dobre relacje z rodziną. Jedynie niewielki odsetek badanych, dokładnie tylko trzech badanych ocenia te relacje jako złe lub bardzo złe.

Jak ocenia Pan obecnie relacje z rodziną?	Liczba	%
Bardzo dobrze	19	43,18
Dobrze	12	27,27
Umiarkowanie	10	22,73
Źle	2	4,55
Bardzo źle	1	2,27
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

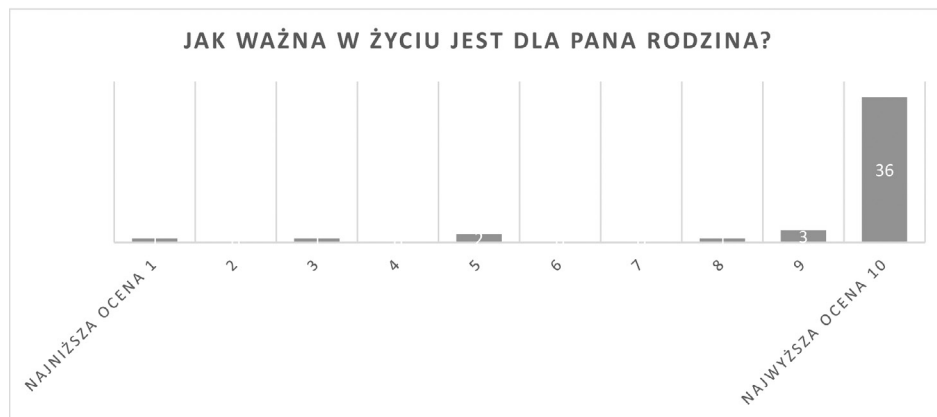
Kluczowym w tej kwestii pytaniem jest także, jak te relacje zmieniły się od początku odbywania kary pozbawienia wolności. A więc zdecydowana większość badanych deklaruje, iż relacje z rodziną nie pogorszyły się od momentu rozpoczęcia kary, dość duży odsetek badanych uważa, że ciężko stwierdzić jak te relacje się zmieniły. Jednakże tylko niewielka część odpowiedziała, że kontakt z rodziną pogorszył się od momentu rozpoczęcia odbywania kary.

Czy od rozpoczęcia odbywania kary pozbawienia wolności relacje z rodziną pogorszyły się?	Liczba	%
Tak	7	15,91
Nie	24	54,55
Trudno powiedzieć	13	29,55
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Badani zostali poproszeni o ocenę, w jakim stopniu rodzina jest dla nich ważna, oceniając od 1 (najniższa ocena) do 10 (najwyższa ocena). Zdecydowana większość badanych zaznaczyła najwyższą odpowiedź, co pokazuje, że rodzina z pewnością jest kluczowym elementem w ich życiu. Ocenienie rodziny przez prawie wszystkich badanych w najlepszy sposób pokazuje także, jak duże musi być przywiązanie i jak silną więź przedstawiają w kontekście utrzymywania relacji rodzinnych. Tylko niewielki odsetek badanych zadeklarował, iż rodzina

jest mało ważna, jednakże były to tylko 2 osoby oceniające bardzo nisko ważność rodziny, neutralnie na ocenę pośrednią – 5, oceniło dwóch badanych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Skoro uzyskane w toku prowadzonych badań odpowiedzi wskazują, że rola rodziny w życiu człowieka jest istotna, zatem należy odpowiedzieć na pytanie w jak dużym stopniu wpływa ona na proces resocjalizacji w jednostce penitencjarnej, w jaki sposób wykorzystanie relacji rodzinnych może wpłynąć na efektywne oddziaływania resocjalizacyjne. Zatem ważne jest czy oprócz dobrych relacji rodzinnych i chęci ich utrzymywania badani są w stanie liczyć się ze zdaniem rodziny, słuchać ich rad oraz korzystać z udzielonej przez nich pomocy. Zdecydowana większość badanych odpowiedziała, że liczy się ze zdaniem własnej rodziny, co z pewnością jest dla nich ważne. Niewielki odsetek badanych zadeklarował, że nie liczy się ze zdaniem rodziny, a także, że nie ma zdania w tej kwestii.

Czy liczy się Pan ze zdaniem rodziny?	Liczba	%
Tak	37	84,09
Nie	4	9,09
Trudno powiedzieć	3	6,82
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Odpowiedź ta pozwala wysnuć wniosek, iż pomoc rodziny może być kluczowa w procesie resocjalizacji w zakładzie karnym, jeżeli rodzina będzie motywować skazanego, poprzez formy i możliwości utrzymywania kontaktów, w drodze do zmiany dotychczasowego życia. Zdecydowana większość badanych deklaruje,

że rodzina wspiera ich w zmianie dotychczasowego życia. Respondenci odpowiedzieli m.in., że rodzina wspiera ich poprzez:

- Chęć utrzymywania kontaktu;
- Rozmowę;
- Uświadamianie, że można żyć inaczej;
- Chęć pomocy;
- Wiarę w możliwość zmiany.

Niewielki odsetek badanych uważa, że rodzina nie wspiera ich w zmianie dotychczasowego życia, natomiast pozostali, nie mają zdania w tej kwestii.

Czy rodzina wspiera Pana w dążeniu do zmiany swojego dotychczasowego życia?	Liczba	%
Tak	32	72,73
Nie	4	9,09
Trudno powiedzieć	8	18,18
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Badani wskazali, że rodzina wspiera ich w większości do zmiany dotychczasowego życia, a więc rodzina wykazuje inicjatywę w chęci niesienia pomocy swojemu bliskiemu odbywającemu karę pozbawienia wolności, wykazując przy tym pragnienie zmiany badanego. Jednakże kluczowym aspektem jest także, czy kontakt z rodziną i ta chęć niesienia przez nich pomocy motywuje samego skazanego w chęci do zmiany, czy jest to tylko chęć rodziny. Jak wiadomo to właśnie od jednostki nieprzystosowanej społecznie zależy przebieg procesu resocjalizacji, to ona sama musi chcieć się zmienić, dlatego też mimo wsparcia rodziny, ważne jest, aby sam skazany był zmotywowany do tej zmiany. W tej kwestii zdecydowana większość badanych odpowiedziała, że kontakt z rodziną pomaga w dążeniu do zmiany dotychczasowego życia i niepowracaniu do przestępstwa. Tylko jeden badany, zadeklarował, że kontakt ten nie motywuje go do zmiany, pozostały niewielki odsetek nie ma w tej kwestii zdania.

Czy kontakt z rodziną pomaga Panu w dążeniu do zmiany dotychczasowego życia?	Liczba	%
Tak	37	84,09
Nie	1	2,27
Trudno powiedzieć	6	13,64
Razem:	44	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Wnioski i rekomendacje

Wyniki powyższych badań mogą stanowić podstawę do dyskusji w sprawie sposobu oddziaływań resocjalizacyjnych w zakładach karnych oraz nasuwają pewnego rodzaju pola do dalszej dyskusji:

- Zwiększenie możliwości utrzymywania kontaktów z rodziną, może pozytywnie wpłynąć na zachowanie skazanego podczas odbywania kary, a co za tym idzie, mniej sytuacji konfliktowych oraz większą podatność na prowadzone wobec danej jednostki oddziaływania resocjalizacyjne,
- Zwiększenie represyjności kary w kontekście resocjalizacyjnym, może powodować niechęć skazanych do zmiany i postawę antykonformistyczną wobec funkcjonariuszy oraz systemu penitencjarnego,
- Zachowanie zrównoważonego sposobu odbywania kary pozbawienia wolności, a więc stworzenie możliwości prowadzenia skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych, a przy tym pozostanie przy najbardziej koniecznych zasadach izolacji pod względem bezpieczeństwa oraz porządku w jednostce, może dać pozytywne rezultaty prowadzonych działań,
- Jakakolwiek zmiana kodeksu karnego wykonawczego, a co za tym idzie zmniejszenie przywilejów dotyczących utrzymywania kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym wydaje się w kontekście prowadzonych badań negatywnie wpłynąć na proces resocjalizacji skazanych.

Podsumowanie

W toku prowadzonych badań otrzymano wiele cennych uwag i odpowiedzi na postawione, w trakcie procesu badawczego, pytania. W szczególności jak można zauważyć, skazani odbywający karę pozbawienia wolności bardzo chętnie korzystają z możliwości, jakie daje im kodeks karny wykonawczy. Bardzo chętnie utrzymują kontakt z osobami najbliższymi, co w sposób jasny obrazuje, że rodzina jest bardzo ważnym ogniwem prawidłowo i pozytywnie zakończonego procesu resocjalizacji. Staje się ona w bardzo dużym stopniu motywatorem do zmiany dotychczasowego życia oraz pomaga w trudnych chwilach, kiedy izolacja penitencjarna jest w dużym stopniu odczuwana. Oznacza to, iż nie można pozbawić skazanego prawa do utrzymywania kontaktów z rodziną, gdyż wiązałoby się to z możliwym pogorszeniem jakości procesu resocjalizacji bądź całkowitym jego uniemożliwieniem.

Bibliografia

- Goffman E., *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Wydawnictwo GPW, Sopot 2011.
- Hołyst B., *Bariery resocjalizacji penalnej [w:] Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. I, red. B. Hołyst, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.

- Kojadyńska A., Gałędek J., *Resocjalizacja osób przebywających w zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, nr 2/2017, 2017.
- Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2014.
- Kotova A., *Impact and engagement work in the context of families of people in prison* [w:] *Critical Reflections on Women, Family, Crime and Justice*, red. I. Masson, L. Baldwin, N. Booth, Bristol University Press, Bristol 2021.
- Kury H., *Prisoners and Their Families: The Effects of Imprisonment on the Family* [w:] *Crime Prevention and Justice in 2030*, red. H. Kury, S. Redo, Springer, Cham 2021.
- Machel H., *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7/2014, 2014.
- Mierzwiński B., *Mężczyzna – mąż – ojciec*, Wydawnictwo „Posłaniec” Misjonarzy Świętej Rodziny, Otwock 1996.
- Linowski K., *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości, Ostrowiec Świętokrzyski 2005.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 1996.

Akty prawne

- Kodeks Karny Wykonawczy, Ustawa a z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 Nr 90, poz. 557 ze zmianami).

Martyna Konieczna

Czynniki środowiskowe determinujące przestępczość w opinii skazanych młodocianych – wyniki badań własnych

Streszczenie: Skazani młodociani to osoby, które z jakiejś przyczyny zeszyły z drogi prawa i rozpoczęły karierę przestępczą. Środowisko, w którym się wychowywały i dorastały, jest kluczowe w ich socjalizacji, która niekoniecznie przebiegła prawidłowo. Grupy społeczne, które za to najbardziej odpowiadają to: dom rodzinny, szkoła i rówieśnicy. Właśnie te wymienione środowiska społeczne zostały opisane w tej pracy, z tego względu, iż to one mogą wpływać negatywnie na dorastającego człowieka i skutkować pojawiającym się zachowaniem przestępczym.

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja wyników badań własnych dotyczących odpowiedzi na pytanie, która grupa społeczna z wymienionych ma największy wpływ, bądź najbardziej sprzyja popełnianiu przestępstw wśród skazanych młodocianych.

Słowa kluczowe: skazany młodociany, przestępczość, czynniki środowiskowe, środowisko rodzinne, środowisko szkolne, środowisko rówieśnicze.

Wprowadzenie

Na wstępie należy mieć na uwadze definicję samego przestępstwa oraz osoby, która go dokonuje, czyli przestępca. W systemie prawnym w Polsce, pojęcie „przestępstwo” jest zdefiniowane następująco „to czyn człowieka zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy”¹. Wyróżnia się dwie kategorie wiekowe sprawców: dorosłych, w tym młodocianych i nieletnich². Jako, że obiektem zainteresowania w tej pracy są młodociani sprawcy przestępstw to właśnie oni zostaną zdefiniowani i scharakteryzowani. Zatem osoby młodociane to osoby, które w chwili

¹ Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 88, poz. 553 z późn. zm.), art. 1.

² P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Warszawa 2015, s. 18.

dokonania czynu zabronionego ukończyły 17 lat, lecz nie ukończyły 21. roku życia i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24. lat³. Ustawodawca przewiduje wiele odrębności w postępowaniu z młodocianymi odbywającymi karę pozbawienia wolności, znajdujących się w kodeksie karnym wykonawczym⁴. Regulacje te dotyczą m.in. miejsca odbywania kary pozbawienia wolności (jest to zakład karny dla młodocianych), czy dodatkowych uprawnień jakie im przysługują (np. dodatkowe widzenie w miesiącu, pierwszeństwo do korzystania z możliwości uzupełnienia edukacji)⁵.

Młodociani przestępcy charakteryzują się znacznym niedostosowaniem społecznym. Ta grupa społeczna najczęściej sprawia trudności wychowawcze w środowisku, w którym się wychowuje, a są to m.in. wagary, konflikty w szkole, ucieczki z domu, kradzieże, rozboje, zachowania agresywne oraz autoagresywne, kontakt z alkoholem i narkotykami. Takie zachowania są jednoznaczne i oznaczają niepoprawną socjalizację oraz dobry wstęp do rozpoczęcia kariery przestępczej⁶.

Proces niedostosowania społecznego jest niezwykle złożony i wynika z wielu czynników. Najczęściej można spotkać dwa główne rodzaje uwarunkowań, które sprzyjają popełniania przestępstw przez osoby młodociane: biologiczne i środowiskowe⁷. W tej pracy scharakteryzowane zostaną wybrane czynniki środowiskowe, tj. rodzina, szkoła, środowisko rówieśnicze.

Rodzina to najistotniejsza grupa wywierająca wpływ na prawidłową socjalizację dziecka, której oddziaływanie rozciąga się na okres całego życia jednostki⁸. To właśnie ta grupa społeczna jest uznawana za najważniejszą grupę pierwotną, która pośredniczy między człowiekiem a społeczeństwem. Zadaniami rodziny, prócz wspomnianej już socjalizacji, jest ukształtowanie u dziecka struktur poznawczych i kontroli strefy emocjonalnej, kształtowanie osobowości dziecka, nabycie przez dziecko właściwych wzorców zachowań, uczenie dziecka przestrzegania norm społecznych oraz zapobieganie przestępczości. Ta grupa społeczna charakteryzuje się silnym emocjonalnym oddziaływaniem, w której jednostka uczy się reguł postępowania przez naśladownictwo, a także poprzez przekaz werbalny⁹.

³ Kodeks karny, dz. cyt., art. 115 § 10.

⁴ P. Kobes, dz. cyt., s. 27.

⁵ Kodeks karny, dz. cyt., art. 84 § 1; 91a; 130 § 2.

⁶ E. Czerwińska-Jakimiuk, *Przestępczość młodocianych: interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, Kraków 2011, s. 114.

⁷ R. M. Ilnicka, *Środowiskowy kontekst niedostosowania społecznego młodzieży*, Toruń 2008, s. 35.

⁸ P. Huget, *Rodzinne uwarunkowania zaburzeń w zachowaniu u dzieci [w:] Dewiacje wśród młodzieży, uwarunkowania i profilaktyka*, red. B. Urban, Kraków 2001, s. 193.

⁹ K. Bułat, P. Czerniak, A. Gorzelak, K. Grabowski, M. Grzyb, M. Iwański, P. Jakubek, J. Jodłowski, M. Małek, S. Młodawska-Mąsior, A. Papierz, M. Stożek, *Kryminologia Repertorium*, Warszawa 2013, s. 117–118.

Naturalny proces wychowawczy w rodzinie może zostać zakłócony przez takie układy rodzinne, które stanowią potencjalne niebezpieczeństwo dla prawidłowej socjalizacji dziecka. Takimi rodzinami mogą być rodziny rozbite, czy patologiczne¹⁰. W rodzinie rozbitej występuje trwała nieobecność jednego z rodziców, a to może stwarzać problemy wychowawcze i trudności w funkcjonowaniu dorastających dzieci. Rozbicie może nastąpić wskutek śmierci, separacji lub rozwodu¹¹. Podstawowa struktura rodziny staje się w takim wypadku czynnikiem zakłócającym emocjonalny, intelektualny i społeczny rozwój dziecka¹². Natomiast rodzina patologiczna charakteryzuje się tym, że występuje w niej przestępczość, prostytutka, nadużywanie alkoholu lub spożywanie środków odurzających przez jednego, bądź obojga rodziców. Patologia odciska głęboko swe piętno na dorastającym dziecku przy takich okolicznościach, przy czym zaburza jego funkcjonowanie w różnych rolach i okresach życia¹³. Dzieci funkcjonujące w patologicznej rodzinie żyją w atmosferze upokorzenia i nienawiści, przeżywają ciągłe lęki o życie i bezpieczeństwo swoje, a także rodziców, a ich podstawowe potrzeby nie są realizowane. Wszystkie wymienione aspekty wpływają na ich przyszłą dorosłość, w której często pojawia się przestępczość¹⁴.

Tuż za rodziną, szkoła jest jednym z ważniejszych środowisk, w którym młode osoby są socjalizowane¹⁵. Według Aleksandra Kamińskiego szkoła pełni trzy funkcje. Pierwsza to dydaktyczna, polegająca na dostarczeniu wiedzy, kształtowaniu i rozwijaniu uzdolnień oraz zainteresowań. Drugą jest funkcja wychowawcza, która przekazuje uczniom system obowiązujących norm i wartości oraz rozwija umiejętności pracy z innymi. Ostatnia i trzecia dotyczy opieki, która powinna zabezpieczać prawidłowy rozwój fizyczny i bezpieczeństwo dziecka oraz nauczyć go organizować swój czas wolny¹⁶. Niestety realizacja tych zadań w praktyce natrafia na pewne trudności, ponieważ czasami stosowane metody dydaktyczne i wychowawcze wobec niektórych uczniów są mało skuteczne. Kolejnymi aspektami, które nie ułatwiają tego procesu, są przeludnione klasy, złe warunki lokalowe, przeładowane programy nauczania, a przede

¹⁰ P. Huget, dz. cyt., s. 194.

¹¹ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986, cyt. za R. M. Ilnicka, dz. cyt., s. 38.

¹² U. Świętochowska, *Systemowe rozwiązania w zakresie zapobiegania i ograniczania patologii społecznej*, Gdańsk 1995, cyt. za E. Olszewska, *Środowisko rodzinne młodych mężczyzn popełniających przestępstwa*, Wrocław 2012, s. 26.

¹³ K. Zajęczkowski, *Nikotyna, alkohol, narkotyki – profilaktyka uzależnień*, Kraków 2001, cyt. za R. M. Ilnicka, dz. cyt., s. 41.

¹⁴ R. M. Ilnicka, dz. cyt., s. 41–42.

¹⁵ M. Gajewski, *Zróźnicowanie form i stopnia patologicznych zachowań młodzieży w środowisku szkolnym. Analiza porównawcza na przykładzie młodzieży objętej resocjalizacją zakładową – raport z badań*, „Studia Pedagogica Ignatianiana”, 2014, t. 17, s. 184.

¹⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 348.

wszystkim brak indywidualnego podejścia do ucznia uwzględniające jego zdolności, zaangażowanie czy sytuację życiową¹⁷.

Jedną z konsekwencji nieporadności systemowej szkoły są szkolne wagary uczniów. Nieletni w taki sposób unika krępujących obowiązków¹⁸. Skutek systematycznych wagarów zwiększa zagrożenie kontrsocjalizacyjne. W takim wypadku nawarstwiają się zaległości szkolne, co grozi powtarzaniem klasy i możliwością wyobcowania ze środowiska szkolnego. Podczas wagarowania nieletni ma możliwość wejścia w środowisko osób negatywnie wpływających na zachowanie, inaczej mówiąc w złe towarzystwo oraz zetknięcia się, niekiedy po raz pierwszy, z alkoholem, narkotykami, czy swobodą poczynań seksualnych¹⁹.

Kolejna z charakteryzowanych środowisk społecznych – grupa rówieśnicza zapewnia jednostce wszechstronny rozwój osobowości i kształtowanie takich wartości jak życzliwość, przyjaźń i umiejętność współpracy. Natomiast jest taka możliwość, że grupa może wywierać negatywne oddziaływania jeszcze na niezdemoralizowaną jednostkę. Zazwyczaj jest to konsekwencją zerwania więzi emocjonalnej z rodziną i szkołą, która nie ma kontroli lub jest niewystarczająca względem nieletniego²⁰. Im większy konflikt między dzieckiem a rodzicami czy szkołą tym większa chęć przynależności do grupy rówieśniczej, niekoniecznie tej oddziałującej pozytywnie²¹. Grupę rówieśniczą dewiacyjną tworzy młodzież w wieku dojrzewania lub w wieku młodzieńczym, w której rozwijają własną subkulturę, tradycję i morale. W takich grupach każda jednostka ma wyraźnie określone role, a na jej czele dominuje autokratyczny przywódca. Występują tam silna więź i solidarność wśród członków, a w stosunku do rówieśników oraz dorosłych są konfliktowi²². Celem tworzenia takiej bandy nie jest tylko wspólna zabawa, lecz również chęć zdobycia przewagi na słabszymi lub uległymi. Takie zjawisko może być konsekwencją wcześniej poznanych kontaktów w zakładzie wychowawczym lub poprawczym oraz skutkiem oddziaływania młodocianych przestępców na nieletnich. W taki sposób może powstać grupa, prowadząca do przestępczości²³.

Negatywny wpływ grupy rówieśniczej na nieletniego może charakteryzować się naciskiem na przyswojenie zachowań aspołecznych (np. picie alkoholu,

¹⁷ K. Tsirigotis, E. Lewik-Tsirigotis, B. Baster, *Czynniki środowiskowe i osobowościowe jako determinanty zachowań przestępczych nieletnich*, „Pedagogika Rodziny”, 2012, nr 2, s. 96.

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, dz. cyt., s. 353.

¹⁹ Tamże, s. 355.

²⁰ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2007, cyt. za K. Tsirigotis, E. Lewik-Tsirigotis, B. Baster, dz. cyt., s. 98.

²¹ B. Hołyst, *Problemy młodego pokolenia. Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Warszawa 1991, cyt. za K. Tsirigotis, E. Lewik-Tsirigotis, B. Baster, dz. cyt., s. 98–99.

²² S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1986, cyt. za R. M. Ilnicka, dz. cyt., s. 48.

²³ B. Hołyst, *Problemy młodego pokolenia. Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Warszawa 1991, cyt. za K. Tsirigotis, E. Lewik-Tsirigotis, B. Baster, dz. cyt., s. 98–99.

zażywanie narkotyków, wagary), stawianiem przeszkód w pełnieniu ról społecznych (np. ucznia), czy zapoznawaniem z techniką popełniania przestępstwa (np. gdzie i jak można kraść, jak produkować narkotyki)²⁴. Warto wspomnieć, że zgodnie z prawami społecznej teorii uczenia się, wpływ grupy jest większy, gdy jednostka czuje się zagrożona i jest osamotniona w swych dążeniach²⁵.

Podsumowując, w wieku szkolnym w życiu młodego człowieka następuje przewrotowa zmiana. Autorytet rodziców zaczyna być podważany i ulega obniżeniu, a na ich miejscu pojawia się wpływ rówieśników, który może być pozytywny lub negatywny. Przynależenie do grupy rówieśniczej, charakteryzujące się zachowaniami dewiacyjnymi, nie oznacza tego, że nieletni są od razu skazani na przestępczą karierę, lecz wskazane wcześniej zagrożenia nakazują poważnie liczyć się z takim niebezpieczeństwem²⁶.

Problematyka, cel i wyniki badań

Celem badań było wskazanie grupy społecznej, spośród rodziny, szkoły i rówieśników, która najbardziej determinuje bądź sprzyja przestępczości badanych oraz poszerzenie wiedzy na temat opisywanego zjawiska.

Badania zostały przeprowadzone w dwóch jednostkach penitencjarnych, tj. w zakładzie typu zamkniętego dla skazanych młodocianych w Zakładzie Karnym w Rawiczu (ul. 17 Stycznia 28) oraz w Zakładzie Karnym we Włocławku (ul. Bartnicka 10), również w zakładzie typu zamkniętego dla skazanych młodocianych. W obydwu jednostkach penitencjarnych przebadano łącznie 25 więźniów młodocianych. Badania były anonimowe i dobrowolne. W Zakładzie Karnym w Rawiczu odbyły się w dniu 21.03.2022 r., a w Zakładzie Karnym we Włocławku 11.04.2022 r.

Do poznania czynnika środowiskowego determinującego bądź sprzyjającego przestępczości skazanych młodocianych w badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. W tej metodzie wykorzystano taką technikę badawczą, jak ankieta. Natomiast podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety dotyczący środowiska rodzinnego, szkolnego oraz rówieśniczego, które może sprzyjać przestępczości badanych.

W badaniach zastosowano ankietę anonimową, która cieszy się większym powodzeniem z tego względu, iż respondenci chętniej, częściej i rzetelniej odpowiadają na pytania drażliwe. Pytania kwestionariusza ankiety w badaniach zostały dobrane na podstawie literatury dotyczącej danego określonego tematu, opracowane przez autorkę. Kwestionariusz zawiera 28 pytań, w tym 26 pytań zamkniętych i 2 pytania otwarte. Na pytania respondent odpowiadał zgodnie z instrukcją, znajdującą się przy każdym pytaniu. Kwestionariusz kończyły dane

²⁴ K. Bułat, P. Czerniak, A. Gorzelak i in., dz. cyt., s. 124.

²⁵ B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 2000, s. 53.

²⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, dz. cyt., s. 361–363.

o ankietowanym (tzw. metryczka) takie, jak: wykształcenie, miejsce zamieszkania, popełnione przestępstwo, wysokość wyroku oraz odbyta część kary, które przedstawiono w dalszej części opracowania.

Respondenci legitymowali się najczęściej wykształceniem gimnazjalnym (40%), a w dalszej kolejności wykształceniem podstawowym (28%). Taki sam odsetek badanych dotyczy wykształcenia niepełnego podstawowego (12%) oraz średniego (12%). Dane dotyczące odsetka badanych nieposiadających wykształcenia podstawowego są niepokojące. Jednocześnie należy dodać, że zgodnie z art. 130 § 1 kkw²⁷ w zakładach karnych prowadzi się nauczanie obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej. Najmniej było badanych z wykształceniem zawodowym (8%). Mając na uwadze te dane należałoby położyć nacisk na kształcenie zawodowe skazanych młodocianych, aby po odbyciu kary pozbawienia wolności mogli rozpocząć pracę w wyuczonym zawodzie.

Działalność przestępcza podejmowana przez badanych dotyczy w zdecydowanej większości środowiska miejskiego (84%). Natomiast ze wsi pochodziło 16% respondentów. Przedstawione dane są zgodne z ogólną tendencją, iż przestępczość najczęściej występuje w miastach. Życie w mieście charakteryzuje się tym, że rzutuje ono na osłabienie mechanizmów kontroli społecznej, tkwiących w rodzinie, a wzmacnia kryminogenność innych czynników, np. grup rówieśniczych²⁸.

Respondenci zostali podzieleni na trzy kategorie: sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko mieniu (głównie były to przestępstwa, tj. rozboje i kradzieże) oraz sprawców przestępstw innych (były to przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, handlu narkotykami oraz czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego). Wśród badanych zdecydowanie dominowało popełnianie przestępstw przeciwko mieniu – aż 64% respondentów. Badanych za popełnienie innych przestępstw było 32%. Natomiast przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu popełniło tylko 4% badanych (było to usiłowanie morderstwa).

Przyjęto podział orzeczonych kar na: kary krótkoterminowe (do 3 lat), średnioterminowe (w przedziale od 3 do 10 lat) oraz długoterminowe (powyżej 10 lat)²⁹. Badani odbywali kary najczęściej krótkoterminowe (64%). Kary średnioterminowe odbywało 32% badanych. Natomiast kary długoterminowe odbywało tylko 4% badanych. Najwyższy odsetek kar krótkoterminowych wśród badanych wynika prawdopodobnie z tego, że badani to osoby młodociane. Oznacza to, iż sąd fakultatywnie może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, jeżeli kieruje się zasadą, aby takiego sprawcę wychować³⁰.

²⁷ Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557), art. 130 § 1.

²⁸ B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, s. 65.

²⁹ D. Kanarek-Lizik, *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Włocławek 2017, s. 117.

³⁰ Kodeks karny, dz. cyt., art. 60 § 1.

Najliczniejszymi grupami są mężczyźni odbywający karę od 6 do 12 miesięcy (32%) oraz od 1 do 2 lat (24%). Skazanymi w kolejnym przedziale odbytej części kary tworzą grupy o takiej samej liczebności, tj., mniej niż 6 miesięcy (20%) i od 2 do 3 lat (20%). Wśród młodocianych najmniej odnotowano, odbywających karę od 3 do 4 lat (4%). Natomiast nie odnotowano badanych, którzy karę pozbawienia wolności odbywają powyżej 4 lat.

Pozostałe odpowiedzi na pytania z kwestionariusza, prócz już przedstawionych powyżej danych, umożliwiły m.in. stwierdzenie, który z czynników środowiskowych i w jakim stopniu sprzyja zachowaniom przestępczym wśród skazanych młodocianych.

Z przeprowadzonych badań, dotyczących środowiskowych uwarunkowań przestępczości skazanych młodocianych, wywnioskowano, że znikomy wpływ na popełnianie przestępstw młodych osób ma środowisko rodzinne. Natomiast największe oddziaływanie, na to zjawisko, porównywalnie mają dalej wymienione grupy społeczne: szkoła i rówieśnicy.

Rodzina jest pierwszą najważniejszą grupą społeczną dla dorastającej osoby, jednak jak się okazuje nie najbardziej wpływową. Z danych, dotyczących środowiska rodzinnego, wynika, że większość badanych deklarowało, iż dorastało w rodzinie, mającej pozytywny wpływ na ich życie i rozwój. Aż 84% respondentów oceniło swoją rodzinę na oceny od 4 do 6, czyli na poziomie dobrym, a nawet wzorowym. Również zdecydowana większość, bo 88%, oceniała stosunek rodziców do nich w sposób akceptujący i prawidłowy wychowawczo. Co daje kolejny dowód, iż środowisko to spełniało odpowiednio swoje zadania. Istotny jest także fakt, że większość badanych – 80%, zadeklarowało, iż rodzice zapewniali im podstawowe potrzeby życiowe. Oznacza to, że w życiu codziennym niczego im nie brakowało. W kolejnym pytaniu kwestionariusza ankiety młodociani byli zapytani o to czy są dumni ze swoich rodziców lub czy mogliby brać z nich przykład. Tutaj, jak i poprzednio, respondenci w 88% odpowiedzieli twierdząco na to pytanie. Zaskakujące jest to, że tylko niewielki procent respondentów odnosi się negatywnie na temat swojej rodziny. Wydawać by się mogło, iż to właśnie ta grupa społeczna jest tą, która może mieć największy wpływ na przestępczość u młodych osób, bo to w niej właśnie są nabywane wzorce, jakimi kierują się w swoim życiu. Można tylko zadać pytanie, dlaczego „zeszli na złą drogę”, skoro mieli domy rodzinne, które w ich ocenie, jeśli nie perfekcyjne, to były przynajmniej poprawne, zapewniające podstawowe potrzeby i przekazujące odpowiednie wartości.

Szkoła i rówieśnicy oddziałują na jednostkę tak, że to te środowiska społeczne prawdopodobnie warunkują start przestępczej drogi młodych ludzi.

Z zebranych danych, dotyczących środowiska szkolnego, można wywnioskować, że badani w przeważającej liczebności nie odnoszą się pozytywnie w związku ze szkołą i tym co z nią związane. Młode osoby z niechęcią chodzą do szkoły, uczą się w niej (aż 72% respondentów powtarzało klasę) oraz nie przestrzegają zarządzeń i regulaminów w niej panujących, co może wskazywać na

to, iż system nauczania jest niekoniecznie odpowiedni, a kadra pedagogiczna nie do końca kształcona, tak jak być powinna. Ewentualne zmiany w szkolnictwie mogłyby wnieść pozytywne skutki, np. zmniejszając przy tym przestępczość wśród młodocianych oraz rozwijając ich uzdolnienia i talenty. Przeładowane programy nauczania, nieodpowiednie warunki szkoleniowe, czy stresujące testy i egzaminy mogą źle oddziaływać na uczniów, którzy unikając szkoły, zaniedbują swoje obowiązki oraz hamują rozwój własnej osoby. Wagarowanie i niewywiązywanie się z powinności szkolnych jest nieakceptowalne, a jednak się zdarza nagminnie, ponieważ 80% badanych, czyli zdecydowana większość, uciekała z lekcji szkolnych. Szkoła powinna być instytucją dającą młodym osobom szansę na osiągnięcie czegoś więcej, niż rozpoczęcie drogi przestępczej poprzez łamanie, nieprzestrzeganie i uczenie się niepodporządkowania do panujących w społeczeństwie norm.

Niechodzenie do szkoły może się wiązać ze spędzaniem wolnego czasu z towarzystwem negatywnie wpływającego na zachowanie danej jednostki. Większość badanych (64%) woli przebywać wśród osób starszych od siebie, a takie towarzystwo często manipuluje młodszymi, skłaniając ich do niewłaściwych lub zabronionych czynów. Podczas spotkań z rówieśnikami często pojawia się alkohol i narkotyki. Odsetek badanych, którzy podczas spotkań z rówieśnikami pili alkohol, bądź robili to sporadycznie, kształtuje się na podobnym poziomie (44%; 36%). Łącznie jest to 80%, czyli zdecydowana większość. Dane statystyczne odnośnie narkotyków są podobne do tych odnośnie spożywania alkoholu, ponieważ tylko 24% badanych zadeklarowało, że podczas spotkań z rówieśnikami nie zażywało narkotyków. Można wywnioskować, iż respondenci w zdecydowanej większości dopuszczali się w towarzystwie właśnie takich zachowań ryzykownych. Trzeba zaznaczyć, że są to czynniki kryminogenne, które w mniejszym lub większym stopniu mogą prowadzić do popełniania przestępstw. U znacznej części badanych w kręgu rówieśników znajdowały się osoby popełniające czyny karalne, a nawet już karane (64% respondentów odpowiedziało w taki sposób w obydwu przypadkach), które przez swoje zachowanie, mogłyby stać się autorytetem u młodej osoby. Pokazuje to, że badani nie spędzali swojego wolnego czasu z ludźmi mającymi dobry wpływ na nich. Taki wzór osoby może mieć negatywny wpływ i prowadzić poprzez naśladownictwo oraz utożsamianie się z takim człowiekiem do przestępczości.

Wszystkie przedstawione wyżej aspekty dotyczące środowiska szkolnego i rówieśniczego, w dużej mierze mogły wpłynąć na życie przestępcze, jakim charakteryzują się respondenci.

Podsumowanie

Podjęte badania przyniosły szczegółową wiedzę na temat środowiskowych uwarunkowań przestępczości skazanych młodocianych.

Socjalizacja jest niezwykle ważnym i złożonym procesem, na który składa się wiele zmiennych. Jej przebieg ma kluczową rolę na to, kim stanie się osoba w życiu dorosłym i to kogo będzie sobą reprezentować. Poprawnie zsocjalizowana osoba powinna posiadać pozytywny system wartości, normy oraz prawidłowe wzorce zachowań. Wszystkie te czynniki zależą w dużej mierze od środowiska, w którym dorasta i wychowuje się jednostka. Największy wpływ na jednostkę mają właśnie grupy społeczne takie jak rodzina, szkoła oraz rówieśnicy.

Podsumowując, cel badawczy został osiągnięty. Opisanie w pracy grupy społeczne w różnym stopniu wpływają na przestępczość skazanych młodocianych. Jednak wykazano, iż największy wpływ ma środowisko szkolne i rówieśnicze, a znikome środowisko rodzinne (to środowisko było właśnie typowane, jako najbardziej determinujące przestępczości skazanych młodocianych). Zebrane i przedstawione materiały pozwolą dostrzec, że to właśnie te wymienione grupy społeczne wpływają na zachowania przestępcze wśród młodocianych. Niniejsza praca może stanowić wstęp do dalszych, pogłębionych badań.

W opinii autorki zachodzi potrzeba prowadzenia tego typu badań oraz stworzenie rozwiązania problemu lub chociaż zmniejszeniu częstotliwości popełniania czynów karalnych wśród młodych ludzi, ponieważ to właśnie ta grupa społeczna jest odpowiedzialna za przyszłość i rozwój społeczeństwa. Jednak takie oczekiwania wymagają przeorganizowania nie tylko szkolnictwa, ale także ulepszenie systemów i programów prewencyjnych, tak aby od najmłodszych lat chronić jednostkę przed zachowaniem dewiacyjnym.

Bibliografia

- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Wydawca Arche, Gdańsk 2007.
- Bułat K., Czerniak P., Gorzelak A., Grabowski K., Grzyb M., Iwański M., Jakubek P., Jodłowski J., Małek M., Młodawska-Mąsior S., Papierz A., Stożek M., *Kryminologia Repetytorium*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Burny K., Burny D., Sitko Ł., *Analiza i wpływ kluczowych środowisk życia adolescenta na powstawanie i eskalacje zachowań przestępczych i agresywnych* [w:] *Oblicza przestępczości – wyzwania Psychologii Sądowej*, red. dr hab. P. Piotrowski, doc. PhDr. T. Búgelová, mgr P. Wicher, Agencja Wydawniczo-Reklamowa Omnidium, Nowy Sącz 2015.
- Czerwińska-Jakimiuk E., *Przestępczość młodocianych: interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011.
- Dobrychłop A., Jędrzejko M. Z., Kania S., Kasprzak K., Matejek J., Prüfer P., Sarzała D., Sieroń R. B., Szwedzik A., Taper A., *Zachowania ryzykowne nastolatków*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa–Milanówek 2017.
- Gajewski M., *Zróźnicowanie form i stopnia patologicznych zachowań młodzieży w środowisku szkolnym. Analiza porównawcza na przykładzie młodzieży objętej resocjalizacją zakładową – raport z badań*, „Studia Pedagogica Ignatiana”, t. 17, 2014.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1999.

- Ilnicka R. M., *Środowiskowy kontekst niedostosowania społecznego młodzieży*, Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń 2008.
- Jakubiak E., Staśkiewicz U., *Physical Sources of Evidence – Forensic Science in Theory and Practice*, „Security Theory and Practice”, nr 4/2020, 2020.
- Jędrzejko M., Walancik M., Janusz M., *Zachowania ryzykowne i uzależnienia. Zjawisko i uwarunkowania*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa–Dąbrowa Górnicza 2013.
- Kacprzak A., *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich w świetle kryminologicznych teorii nieformalnej kontroli społecznej*, Instytut Socjologii Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014.
- Kanarek-Lizik D., *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Drukarnia POZKAL, Włocławek 2017.
- Kobes P., *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.
- Kucharewicz J., *Dlaczego dziecko staje się przestępcą? Funkcjonowanie rodziny a rodzaj zachowania przestępczego nieletnich chłopców*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie. Politechnika Śląska”, nr 85, 2015.
- Migała P., *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011.
- Olszewska E., *Środowisko rodzinne młodych mężczyzn popełniających przestępstwa*, Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2012.
- Resocjalizacja*, red. B. Urban, J. M. Stanik, t. 1, Pedagogium, Warszawa 2008.
- Tsirigotis K., Lewik-Tsirigotis E., Baster B., *Czynniki środowiskowe i osobowościowe jako determinanty zachowań przestępczych nieletnich*, „Pedagogika Rodziny”, nr 2, 2012.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2000.
- Urban B., *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2001.
- Urban B., *Kryteria, mechanizmy i konsekwencje odrzucenia dziecka przez grupę rówieśniczą* [w:] *Spoleczne konteksty zaburzeń w zachowaniu*, red. B. Urban, Wydawnictwo UJ, Kraków 2001.
- Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2005

Akty prawne

- Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 90 poz. 557).

Macierzyństwo jako forma resocjalizacji na przykładzie doświadczeń z instytucjonalnego systemu opieki nad nieletnimi

Streszczenie: Problematyka przedwczesnego macierzyństwa jest eksplorowana w naukach społecznych w kontekście trudności w szeroko rozumianym funkcjonowaniu psychospołecznym młodych kobiet. Celem podjętych badań w tym obszarze było uzupełnienie obecnego nurtu o doświadczenia zarówno nieletnich matek, jak i pracowników Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych dla dziewcząt i Domu Samotnej Matki. Na podstawie analizy i interpretacji wyników badań autorzy postawili tezę, iż przedwczesne macierzyństwo przy odpowiednim wsparciu instytucjonalnym i społecznym może stać się determinantem sprzyjającym procesowi resocjalizacji, stając się szansą na destygmatyzację i pomyślną społeczną readaptację.

Słowa kluczowe: przedwczesne macierzyństwo, resocjalizacja, młoda matka, nieletnia, MOW.

Wprowadzenie w problematykę przedwczesnego macierzyństwa

Znaczenie pojęcia macierzyństwo może być różnie interpretowane. Bartkowiak definiuje je jako „[...] naturalne wrodzone uzdolnienie, silna dziedziczna i niezmienna tendencja organizmu do reagowania w skomplikowany i specyficzny sposób na bodźce środowiskowe bez udziału rozumu”¹, natomiast według Dzwonkowskiej-Goduli „macierzyństwo jest traktowane jako najważniejsza rola, jej życiowe posłannictwo, to centralny i dominujący element kobiecości”².

Zjawisko przedwczesnego macierzyństwa jest coraz częściej podejmowane w dyskursach naukowych. Jednak definicja zjawiska nie jest jasno określona w literaturze przedmiotu.

¹ E. Bartkowiak, *Obraz matki i macierzyństwa w przekazach źródłowych z historii wychowania*, „Wychowanie w rodzinie” 2015, nr 12 (2), s. 273.

² K. Dzwonkowska-Godula, *Macierzyństwo i ojcostwo jako nowe doświadczenie kobiety i mężczyzny*, „Acta universitatis lodziensis folia sociologica”, 2009, nr 34, s. 109.

Wśród naukowców zajmujących się omawianą problematyką małoletniego czy też (przed)wczesnego macierzyństwa nie ma zgody co do określenia granicy wieku dziewcząt (szczególnie górnej), o których mowa. Nie ma też ujednoczonej terminologii odnoszącej się do tej kategorii młodzieży. Najczęściej używa się określeń: nieletnie, niepełnoletnie, nastoletnie, małoletnie czy też młodociane matki³.

O (przed)wczesnym macierzyństwie mówi się jednak najczęściej, gdy kobieta rodzi dziecko lub zachodzi w ciążę przed osiągnięciem pełnoletności i z tego powodu ma trudności w osiągnięciu dojrzałości macierzyńskiej. W omawianym przypadku niesamodzielność życiowa znacznie utrudnia proces akceptacji nowej, nieznannej dotąd roli – roli matki, wzbudza poczucie zagrożenia, niepokoju, bezradności oraz ambiwalentnego stosunku wobec poczętego dziecka, co utrudnia opiekę nad nim⁴.

Według raportów z polskich badań młode dziewczęta coraz szybciej podejmują kontakty seksualne. Średnia wieku inicjacji seksualnej w Polsce stale się obniża. Według danych Głuszak⁵ wynosi ona średnio 16,9 lat dla mężczyzn i średnio 17,4 dla kobiet. Pierwsze doświadczenia przedinicjacyjne szacuje się jednak już na 14 – 15 lat. Warto dodać, że przed 15. rokiem życia ma je za sobą około 13 proc. nastolatków, pamiętając, że kontakty seksualne z osobą poniżej 15. Roku życia są prawnie zabronione⁶. Z pewnością na wiek inicjacji seksualnej ma wpływ wiele czynników socjo-demograficznych takich jak: płeć, typ szkoły, miejsce zamieszkania, jak również wykształcenie rodziców, status ekonomiczny rodziców, wsparcie rodziny. Ponad połowa młodzieży uczącej się w szkołach ponadpodstawowych mająca 18 lat, ma za sobą pierwsze doświadczenia seksualne z tego $\frac{2}{5}$ odbyło już stosunek seksualny⁷. Kontakty seksualne nie pozostają bez związku z ciążą nieletnich kobiet. Według danych GUS, w 2018 roku żywe dzieci urodziło 2107 dziewcząt przed 18 rokiem życia⁸. Polska pod względem natężenia urodzeń wśród nastoletnich dziewcząt plasuje się powyżej większości krajów Europy Zachodniej. Jak zauważa Skowrońska-Zbierchowska, macierzyństwo nieletnich nie jest fenomenem obecnych

³ A. Skowrońska-Pućka, *(Przed)wczesne macierzyństwo – perspektywa biograficzna. Diagnoza, pomoc i wsparcie*, Poznań 2016, s. 19.

⁴ A. Maciarz, *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Warszawa 2004, s. 3.

⁵ K. Głuszak, *W jakim wieku nastolatkowie tracą dziewictwo? Zaskakujące trendy na świecie*, 2018, <https://parenting.pl/w-jakim-wieku-nastolatkowie-traca-dziewictwo-zaskakujace-trendy-na-swiecie> [dostęp: 09.2022].

⁶ Z. Izdebski, *Prof. Zbigniew Izdebski: spada aktywność seksualna Polaków. Winny styl życia i zmęczenie?*, 2021, <https://pulsmedycyny.pl/prof-zbigniew-izdebski-spada-aktywnosc-seksualna-polakow-winny-styl-zycia-i-zmeczenie-1119325> [dostęp: 09.2022].

⁷ Z. Izdebski, K. Wąż, J. Mazur, A. Kowalewska, *Spoleczno-demograficzne i rodzinne uwarunkowania pierwszych doświadczeń seksualnych i inicjacji seksualnej młodzieży*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie”, 2017, nr 15(2), s. 144–155.

⁸ *Urodzenia i dzietność*, Główny Urząd Statystyczny, 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html> [dostęp: 09.2022].

czasów, nastolatki zawsze zachodziły w ciążę, zmieniły się jednak okoliczności towarzyszące ich macierzyństwu. Współcześnie dziewczęta w ciąży rzadziej wychodzą za mąż, przez co od początku macierzyństwa zostają samotnymi matkami i doświadczają, w większym stopniu niż ich matki czy babki, trudności materialnych i emocjonalnych⁹.

Jako czynniki potęgujące prawdopodobieństwo urodzenia przez nastolatkę najczęściej wymienia się jej: niski status społeczno-ekonomiczny, niskie poczucie własnej wartości, niski poziom kompetencji społecznych, niski poziom edukacji seksualnej w domu i szkole, problemy szkolne, dorastanie w monoparentalnej rodzinie, konflikty i doświadczanie przemocy w domu. Ponadto, według Skowrońskiej-Pućki, małoletnie macierzyństwo wielokrotnie ukazywane jest jako rezultat jednoczesnego oddziaływania trzech czynników: niskiego poziomu oczekiwań i ambicji młodych dziewcząt pochodzących z nieuprzywilejowanych środowisk, braku wiedzy na temat antykoncepcji oraz jako efekt nieprzystającym do rzeczywistości wpływom mass mediów¹⁰.

Konsekwencje przedwczesnego macierzyństwa w aspekcie rozwoju psychospołecznego młodych matek oraz stygmatyzacji społecznej

Wiek dorastania jest czasem burzliwych przemian i konfliktów, „to okres, podczas którego kształtuje się własna odrębność, niezależność, umacnia się tożsamość, następuje reorganizacja systemu wartości. Nie należy zapominać, że przemianom tym towarzyszą gwałtowne zmiany w sferze emocjonalnej (...)”¹¹. Na tę i tak już bardzo trudną dla młodych dziewcząt sytuację nakłada się jeszcze jeden stresogenny czynnik, którym niewątpliwie jest ciąża.

Według raportów z badań Kucharskiego i Palkij¹² prowadzonych nad problematyką przedwczesnego macierzyństwa można dokonać charakterystyki nastoletniej matki i problemów wynikających z kryzysowej sytuacji, w której się znajduje:

- Życie rodzinne – młode matki częściej niż ich bezdzietne rówieśniczki zgłaszają brak porozumienia z własnymi rodzicami. Charakterystyczne jest dla nich poczucie niezrozumienia ze strony innych oraz karanie bez powodu. Życie rodzinne charakteryzują najczęściej przez: niezgodę, zawiść, złość, brak uczuć i zrozumienia, ograniczoną komunikację.

⁹ A. Skowrońska-Zbierchowska, *Doświadczenia małoletnich rodziców. Aspekty socjopedagogiczne*, Gdańsk 2010, s. 58 i 72.

¹⁰ A. Skowrońska-Pućka, *(Przed)wczesne...*, s. 26.

¹¹ M. Bidzan, *Nastoletnie matki. Psychiczne aspekty ciąży, porodu i pogołu*, Kraków 2007, s. 45.

¹² T. Kucharski, M. Palkij, *Charakterystyka porównawcza wybranych cech osobowości młodocianych matek i uczennic liceum ogólnokształcącego [w:] Środowisko – młodzież – zdrowie: pedagogiczne wymiary zagrożeń i rozwoju młodzieży*, red. J. A. Malinowski i in., Toruń 2007, s. 234–255.

- Młodzieńcze problemy szkolne – małeletnie matki wykazują negatywny stosunek do nauczycieli oraz szkoły, charakterystyczne są dla nich niższe osiągnięcia szkolne oraz problem z realizacją obowiązku szkolnego.
- Kolejną cechą opisującą małeletnie matki jest odrzucenie przez nie autorytetów, a tym samym większe prawdopodobieństwo konfliktów z prawem, nasilenie zachowań agresywnych i wyładowczych (również w sferze życia seksualnego – zdrada partnera w odwecie, ryzykowne zachowania seksualne), cechuje je ekstrawersja, impulsywność oraz agresja.
- Nadużywanie substancji odurzających – małeletnie matki przyznają się częściej do nadużywania alkoholu czy narkotyków; przejawiają zachowania typu acting out, charakterystyczna jest dla nich silna tendencja do poszukiwania wrażeń, tendencja do kontaktu z osobami o złej reputacji, ponadto mają problem z przewidywaniem konsekwencji swoich czynów.
- Charakterystyczne jest dla nich poczucie wyobcowania społecznego – postawa wycofania, trudności w nawiązaniu i podtrzymaniu satysfakcjonujących kontaktów interpersonalnych, czują się niezrozumiane i samotne, często mają poczucie, że otoczenie się nad nimi znęca. Ponadto wskazują na wyobcowanie emocjonalnie – poczucie nieszczęścia, apatii, potępienia.
- Mają problem z racjonalnym sposobem zaspokajania swoich potrzeb, panowaniem nad emocjami, charakterystyczny jest dla nich nieadekwatny do sytuacji niepokój, podekscytowanie, przewrażliwienie.
- W porównaniu z ich bezdzietnymi rówieśniczkami charakteryzuje je niski poziom zdolności rozumienia, ograniczone możliwości w zakresie myślenia abstrakcyjnego, co powoduje niską motywację do podejmowania (a co ważniejsze) kończenia działań, w tym edukacji.
- Niska samoocena to kolejna cecha, na którą wskazują małeletnie matki, które, jak wynika z przeprowadzonych badań, są przekonane o tym, że życie surowo się z nimi obchodzi i nikt ich nie rozumie. Nie wierzą, że mogą być lubiane przez innych i coś wspólnie osiągnąć. Mają problem z otwarciem się, w grupie są mało aktywne w obawie przed ośmieszeniem i porażką¹³.

Wyniki badań Rymarza uzupełniają ten psychospołeczny portret młodocianej matki o kontekst emocjonalny. Według badacza dla małeletnich, niezamężnych matek charakterystyczna jest: niska samokontrola i znaczne trudności w opanowywaniu reakcji emocjonalnych; brak trwałych zainteresowań oraz niezadowolenie z siebie, co niejednokrotnie prowadzi do trudności w rozważnym i konsekwentnym postępowaniu w sytuacjach życiowych; w kontaktach interpersonalnych dziewczęta często denerwują się i obrażają, a ich reakcje są niejednokrotnie nieadekwatne w stosunku do zaistniałej sytuacji; małeletnie matki wykazują skłonności do nierealnych marzeń, wiele czasu spędzają na myśleniu o tym „co mogłoby być, gdyby?”; charakterystyczna jest dla nich zmienność nastrojów, skłonność do objawów neurotycznych, niski poziom tolerancji

¹³ T. Kucharski, M. Palkij, dz. cyt., s. 247.

na frustracje; nie posiadają zdolności do wykorzystywania energii emocjonalnej w sposób kontrolowany i zgodny ze standardami społeczno-moralnymi; są podejrzliwe i nieufne wobec innych ludzi, skłonne do zazdrości, uporu i negatywizmu, co często stanowi przyczynę nieporozumień i konfliktów w relacjach interpersonalnych; charakterystyczna jest dla nich tendencja do obwiniania się, przeżywania osamotnienia, brak wiary we własne możliwości skutecznej realizacji zadań życiowych. Nastoletnie matki stosunkowo często doświadczają uczucia zniechęcenia i smutku oraz agresji kierowanej wobec samych siebie¹⁴.

Przedwczesne macierzyństwo w konsekwencji może prowadzić do zagrożeń, na jakie wskazuje Skowrońska-Pućka: niski status społeczno-ekonomiczny, bezrobocie, mała zaradność małych dzieci, trudności zdrowotne zarówno mamy i dziecka, ryzyko samoistnego poronienia, dokonania aborcji, samotnego macierzyństwa, małe zaangażowanie ojców w wychowanie dzieci, brak akceptacji dziecka przez małą dziewczynkę, doświadczenie szoku, złości, poczucia winy w związku z małą dziewczynką ciążą, niechętna współpraca z personelem medycznym. Często towarzyszy temu podejmowanie ról przypisanych osobom dorosłym, modyfikacja koncepcji dojrzewania i młodości, co jest zadaniem wymagającym¹⁵.

Współtowarzyszącym tematem w literaturze przedmiotu do zagrożeń wynikających z przedwczesnego macierzyństwa staje się zjawisko stygmatyzacji oraz uprzedzeń wobec nieletnich mam. Piętno nastoletniej ciąży może dodatkowo wpływać na izolację, wykluczenie społeczne, co nie pozostaje bez związku z jej zdrowiem psychicznym i fizycznym¹⁶. To sprawia, że kobiety rzadziej wychodzą z domu z obawy przed oceną ze strony przyjaciół czy dalszej części społeczeństwa. Możliwe jest również doświadczanie autostygmatyzacji, co może prowadzić najpierw do niskiej aktywności społecznej, a następnie do odrzucenia czy wykluczenia z funkcjonowania na różnych płaszczyznach życia¹⁷. Czynniki, które mogą budować stereotypowy obraz małych dziewczynek ciężarnych to m.in. przebywanie w placówkach opiekuńczych, wychowawczych, resocjalizujących. Sam fakt powiązania z instytucjonalnym systemem opieki wiąże się z negatywnym obciążeniem społecznym nieletnich. Wpływ na to stereotypowe postrzeganie ma również negatywny obraz

¹⁴ T. Rymarz, *Sytuacja emocjonalno-społeczna nieletnich matek wychowujących nieślubne dziecko* [w:] *Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2005, s. 190.

¹⁵ A. Skowrońska-Pućka, „*Dziecko z dzieckiem z domu dziecka*” – stygmatyzacja i autostygmatyzacja a szanse życiowe małych dziewczynek, byłych wychowanek w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, „*Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*”, 2018, nr 20, s. 213–235.

¹⁶ K. Ellis-Sloan, A. Tamplin, *Teenage mothers and social isolation: The role of friendship as protection against relational exclusion*, „*Social Policy and Society*”, 2019, nr 18(2), s. 203–218.

¹⁷ L. Smith-Battle, *Reducing the stigmatization of teen mothers*, „*The American Journal of Maternal Nursing*”, 2013, nr 38(4), s. 235–241.

wychowanek placówek w massmediach¹⁸. Sam fakt przedwczesnej ciąży postrzegany jest społecznie jako objaw procesu demoralizacji i zachowania autodestrukcyjno-ryzykownego (w tym seksualnego), jako przejaw niedojrzałości psychofizycznej i emocjonalnej i jest konsekwencją braku prawidłowych wzorców rodzinnych. Ponadto, ciężarnym nieletnim matkom z placówek przypisuje się antyzdrowotne zachowania, które negatywnie wpływają na rozwój płodu i zdrowie dziecka oraz bierność w kontekście kontynuacji kształcenia¹⁹.

Młoda rodzicielkę przedstawia się jako dziewczynę pochodzącą z rodziny ze złymi warunkami materialnymi, ze środowisk patologicznych, w których nadużywa się alkoholu, nikotyny czy również narkotyków. Dochodzi do tego nierzadko ubogie podłoże ekonomiczne przyszłej matki, wynikające najczęściej z opóźnień w kontynuacji nauki, braku podjęcia pracy po okresie macierzyństwa, co ma silny wpływ na wychowywane potomstwo. Na nastoletnie matki patrzy się również jako obciążenie dla społeczeństwa, poprzez pobierane przez nie zasiłki i inne związane z tym koszty społeczno-ekonomiczne. Dziewczęta te mogą być postrzegane jako niedojrzałe psychospołecznie i osobowościowo, mieć niską samoocenę i poczucie własnej wartości, posiadać trudności z planowaniem przyszłości oraz mieć tendencje do podejmowania zachowań ryzykownych.

W odniesieniu do wychowanek placówek resocjalizacyjnych z problemem przedwczesnego macierzyństwa można mówić o doświadczaniu przez nie wtórnej wiktymizacji. Z jednej strony są ofiarami niewydolnego systemu zapobiegania patologiom społecznym w rodzinie, zaniedbywania i przemocy wobec dzieci, z drugiej będąc nastoletnimi matkami – podlegają presji i wymogom sprostanienia roli matki podczas, gdy one same mają problemy emocjonalne i powinny być poddane terapii (np. w konsekwencji bycia ofiarą przemocy seksualnej), a na pewno podlegać wsparciu, dzięki któremu zaspokojone zostaną ich podstawowe potrzeby psychospołeczne. Brak pozytywnych postaw wobec swojego macierzyństwa charakteryzowany głównie jest przez pryzmat ich demoralizacji i stanowi kolejny dowód dla ich „niedojrzałą osobowość” czy pogłębianie się procesu nieprzystosowania²⁰.

¹⁸ M. Dacka, *Nastoletnie macierzyństwo wyzwaniem współczesnych czasów*, „Psychologia Rozwojowa”, 2021, nr 26 (1), s. 21–33.

¹⁹ B. Budrowska, *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Wrocław 2000, s. 13–49.

²⁰ R. Szczepanik, A. Sikora, *Przedwczesne macierzyństwo w biografach wychowanek placówek resocjalizacyjnych* [w]: *Środowiskowy wymiar niedostosowania. Teorie – badania – praktyka*, red. K. Sawcki, K. Konaszewski, Białystok 2014, s. 88.

Nastoletnie matki z symptomami niedostosowania społecznego w systemie opieki instytucjonalnej

Zagadnienie wychowanek placówek resocjalizacyjnych będących w ciąży lub posiadających dzieci jest wyjątkowo złożone. Są to młode kobiety, które przejawiają szereg cech nieprzystosowania społecznego, wskutek czego stały się wychowankami instytucji wychowawczych i resocjalizacyjnych. Z drugiej strony, obraz ich demoralizacji zostaje ugruntowany przedwczesną ciążą, nieplanowaną lub, co gorsza, świadomą – nierzadko traktowaną instrumentalnie w celu osiągnięcia przywilejów czy ulg²¹.

Główną instytucjonalną rolę w procesie resocjalizacji młodych ludzi pełnią Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze. Są to „placówki przeznaczone dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i resocjalizacji”²². Zadaniem takich ośrodków jest walka z przejawami takiego niedostosowania oraz podjęcie trudu przygotowania wychowanków do samodzielnej egzystencji według zasad i norm obowiązujących społecznie. Według raportu z 2022 roku obecnie w Polsce znajdują się 93 placówki funkcjonujące z czego:

- 28 placówek jest przeznaczonych dla dziewcząt,
- 55 placówek jest przeznaczonych dla chłopców,
- 10 ośrodków to placówki koedukacyjne.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 roku²³ zawiera szczegółowy opis procedury podejmowanej w stosunku do nieletniej, która jest w ciąży. W myśl paragrafu 16:

1. „Nieletniej wychowance w ciąży młodzieżowy ośrodek wychowawczy zapewnia odpowiednią opiekę oraz przygotowanie do roli rodzicielskiej.
2. Nieletniej wychowance w ciąży oraz po urodzeniu dziecka młodzieżowy ośrodek wychowawczy zapewnia:
 - 1) wyżywienie dostosowane do potrzeb wychowanki;

²¹ Tamże, s. 79.

²² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania, Dz.U. poz. 1606.

²³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, Dz.U. 1872.

- 2) opiekę i pomoc psychologiczną, w szczególności w zakresie budowania więzi i nawiązywania kontaktów z dzieckiem oraz zaspokajania jego potrzeb.
3. Młodzieżowy ośrodek wychowawczy wspiera nieletnią matkę w uczestniczeniu w bieżącej pieczy nad dzieckiem i w jego wychowaniu, chyba że sąd opiekuńczy postanowi inaczej”²⁴.

W myśl tego rozporządzenia nieletnie do okresu 7 miesiąca ciąży mogą przebywać w ośrodku. Później na czas porodu i położu udają się do specjalistycznej placówki lub do domu rodzinnego – po uzyskaniu zgody sądu, który oświadczy, że dziewczyny dostaną wystarczająco dobrą opiekę. Kolejno nieletnia, może podjąć jedno z trzech możliwych rozwiązań:

1. dziecko zostaje oddane do adopcji, matka zostaje pozbawiona praw rodzicielskich i wraca do Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego,
2. zawrzeć związek małżeński, co automatycznie zwalnia młodocianą z pobytu w placówce,
3. opiekunem prawnym dziecka staje się członek rodziny dziewczyny lub ojca dziecka, dzięki czemu dziewczyna może dalej sprawować nad nim opiekę.

Przez lata problem dziewcząt przebywających w placówkach i rodzących dzieci był właściwie niezauważany przez system. Do tego stopnia, że powszechną praktyką było odbieranie im dzieci zaraz po urodzeniu na mocy decyzji sądu, który może również bez zgody małoletniej matki, działając rzekomo w interesie nowo narodzonego dziecka doprowadzić do ich rozdzielenia. Mogło to wynikać z przekonania, że dziewczęta, które wychowywały się w niesprzyjających warunkach, nie posiadały odpowiedniego wsparcia od rodziny, nie będą po prostu dobrymi matkami²⁵.

Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Czaplunku, jako jedyny w Polsce, stosuje czwartą metodę. Pracownicy lub pracownicy placówki stają się rodzicami zastępczymi, posiadając wszelkie prawa rodzicielskie względem dziecka, co pozwala dziewczynom przebywać ze swoim dzieckiem i kontynuować proces resocjalizacji.

Pomoc nieletnim matkom, ciężarnym mogą nieść również Domy Samotnej Matki. Często prowadzone są przez różne organizacje pozarządowe np. stowarzyszenia czy organizacje kościelne (np. MONAR, siostry zakonne). Najczęściej pobyt w ośrodku trwa do roku, jednak w szczególnych przypadkach może zostać przedłużony. Opiekunowie ośrodków świadczą nieodpłatną pomoc materialną, psychologiczną, medyczną, prawną w trudnej sytuacji życiowej. Kobiety dostają schronienie (często po aktach przemocy), wytechnienie w trakcie opieki nad dzieckiem, a także mogą korzystać ze świadczeń zdrowotnych. Matki często

²⁴ § 16 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r.

²⁵ M. Dziewanowska, *Kryzysowe macierzyństwo – młode matki w systemie opieki instytucjonalnej*, „Nauki o wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, 2019, nr 2019/2(9), s. 148.

pełnią dyżury na terenie ośrodka i posiadają pewne obowiązki np. pomoc na terenie kuchni, sprzątanie²⁶.

Podstawy metodologii badań własnych

Przeprowadzone badania miały charakter jakościowy. Celem badań było poznanie, opisanie oraz interpretacja doświadczeń związanych z przedwczesnym macierzyństwem w aspekcie funkcjonowania systemu opieki instytucjonalnej. Za główny problem badawczy przyjęto pytanie: Jak przebiega proces resocjalizacji młodych matek w aspekcie funkcjonowania systemu opieki instytucjonalnej? Z uwagi na złożoność problematyki badawczej przyjęto wielość perspektyw. W badaniu bowiem wzięło udział dwóch dyrektorów Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, pracownik Domu Samotnej Matki oraz dwie nastoletnie matki.

Tabela 1. Czas i teren realizacji badań

Respondenci	Miejsce przeprowadzenia wywiadu	Termin przeprowadzenia wywiadu
1. Dyrektor MOW w Samostrzelu	Samostrzel	Listopad, 2021
2. Dyrektor MOW w Czaplinku	Bydgoszcz	Kwiecień, 2022
3. Pracownik Domu Samotnej Matki w Żołędowie	Żołędowo	Kwiecień, 2022
4. Nastoletnia matka (14 lat)	Żołędowo	Kwiecień, 2022
5. Nastoletnia matka (17 lat)	Bilno	Sierpień, 2022

Źródło: opracowanie własne

Za główną metodę badawczą przyjęto studium przypadku. Materiał badawczy został zebrany przy pomocy techniki wywiadu oraz obserwacji uczestniczącej. Osoby badane zostały poinformowane o celu badań, sposobie ich prowadzenia oraz wykorzystania wyników, jak również wyraziły świadomą zgodę na udział w badaniu.

Na potrzebę badań skonstruowano trzy narzędzia badawcze: dyspozycje do wywiadu z pracownikiem instytucji, dyspozycje do wywiadu z nieletnią matką oraz dyspozycje od obserwacji uczestniczącej.

Podczas wywiadów z pracownikami systemu opieki instytucjonalnej podjęto próbę zebrania doświadczeń pracy z nieletnimi matkami, ustalenia dostrzeżonych zmian w funkcjonowaniu psychospołecznym wychowanek będących

²⁶ S. Młodzianowska, *Dom samotnej matki – jak się do niego zgłosić?*, 2019, <https://www.mjakmama24.pl/prawo-i-finanse/porady-prawne/dom-samotnej-matki-jak-sie-do-niego-zglosic-aa-87ZD-uXYn-cuDB.html> [dostęp: 09.2022].

w ciąży, zachodzących zmian w ich relacjach z rówieśnikami i wychowawcami oraz rodzinami. Ponadto w ramach badań zebrano opinie na temat efektywności procesu resocjalizacji nastoletnich matek.

Natomiast podczas wywiadów z nastoletnimi matkami podjęto próbę zebrania doświadczeń kobiet z okresu ciąży i wczesnego macierzyństwa z perspektywy wsparcia systemu instytucjonalnej opieki oraz rodziny.

Dyskusja i wnioski

Macierzyństwo jest jednym z zadań rozwojowych kobiety, które ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie kobiet na płaszczyznach: emocjonalnej, społecznej, poznawczej, a także fizycznej. Nie zawsze jest zadaniem łatwym, szczególnie w przypadku realizacji przez młodociane matki²⁷. Mimo to, wypowiedzi osób badanych (pracowników) wskazują na pozytywny wpływ macierzyństwa na rozwój psychospołeczny nieletnich.

- Znaczna część wychowawców obserwowała przemianę wychowanki w ciąży na lepsze oraz wzrost refleksyjności nieletniej nad własnym życiem.
- Co więcej w doświadczeniach pedagogów ciąży wychowanki, towarzyszące jej problemy i przygotowywanie się do macierzyństwa, sprzyjały poprawie relacji z dorosłymi, wobec których nieletnia przejawiała wcześniej wrogi, negatywny stosunek.
- Niektórzy wychowawcy zwracają również uwagę na zmianę relacji między nieletnią a jej rodzicami.
- Ciąża stwarza możliwość ujawniania się nowych cech, takich jak opiekuńczość, troskliwość, dbałość o relacje z otoczeniem itp.
- Cenny jest wzrost aktywności wychowanki w tworzeniu i dopasowywaniu do rzeczywistości planów na przyszłość, a także zwiększenie optymizmu życiowego.
- Ciąża dla pewnej grupy wychowanek stanowi też źródło radości i zadowolenia, wiary w poprawę życia.

Po zapoznaniu się z odpowiedziami dziewcząt sformułowano następujące wnioski:

- Macierzyństwo jest zupełnie nową drogą, którą mogą podążać młode mamy. Każda decyzja, którą podejmują musi być przemyślana ponieważ nie odpowiadają tylko za siebie, ale dodatkowo za własne dziecko.
- Społeczeństwo potrafi wytknąć błędy drugiej osobie przez złośliwe komentarze, które powodują że matki zamykają się w sobie, ale posiadanie dziecka pomaga im przetrwać przeciwności losu.

²⁷ M. Żelazkowska, *Dojrzałość do macierzyństwa nastoletnich matek w perspektywie psychospołecznej*, „Przegląd pedagogiczny”, 2018, nr 1, s. 36.

- Matkom towarzyszy strach przed wykroczeniami np. zwykłą kradzieżą w sklepie, ponieważ boją się, że zostaną odcięte od możliwości opieki nad swoim dzieckiem i zostaną im odebrane prawa rodzicielskie.
- Kobiety częściej wolą zostawać w domu ze swoim dzieckiem niż opuścić jego teren, przebywać poza nim kilka czy kilkanaście godzin i wrócić w stanie nietrzeźwości.
- Dziecko daje im często siłę do walki i motywację do zmian, ponieważ chcą zapewnić mu dogodną przyszłość oraz to żeby w przyszłości mogły nazywać się „dobrą matką”

Biorąc pod uwagę słowa i przemyślenia badanych można przypuszczać, że macierzyństwo jest pewną formą resocjalizacji, gdyż towarzyszy jej wiele zmian na różnych płaszczyznach życia młodych matek. Są okazją do walki o siebie i dziecko, jak również szansą na zmianę swojego położenia życiowego. Trzeba jednak podkreślić, że badanie miało charakter pilotażowy, a ich wyników nie można generalizować na populację młodych matek. Zakłada się poszerzenie badań o odpowiedzi większej ilości respondentów, by móc uznać wnioski za trafne w odniesieniu do grupy docelowej. Zebrane wnioski są przyczynkiem do dalszej eksploracji tematu i są okazją do poszerzenia wiedzy na temat procesu resocjalizacji.

Podsumowując macierzyństwo może być formą resocjalizacji, ponieważ potrafi ukształtować charakter danej osoby. Pozwala odkryć w sobie nieznane dotychczas emocje, cechy, wyobrażenia swojego świata i przyszłości. Podczas macierzyństwa nie myśli się tylko o sobie, myśli się też o drugiej osobie. Dla swoich dzieci mamy starają się zmienić, ponieważ chcą widzieć jak one idą do szkół, dorastają, zdobywają pracę, zakładają rodziny oraz nie popełniają tych samych błędów, które popełniły w ich wieku.

Macierzyństwo wychowanek można wykorzystać w pracy resocjalizacyjnej. Pojawia się nowy obszar działań, który przez wielu wychowawców definiowany jest w kategoriach szansy resocjalizacyjnej, nie jej porażki. Aby jednak móc właściwie wykorzystać nowe wydarzenia „biograficzne” nieletniej muszą być stworzone ku temu odpowiednie warunki, które będą sprzyjać procesowi rozwoju nastoletniej matki i umożliwią sytuację, w której dokona się głęboka refleksja i pojawi się świadoma konfrontacja z wyzwaniami otaczającego świata²⁸.

Bibliografia

- Bartkowiak E., *Obraz matki i macierzyństwa w przekazach źródłowych z historii wychowania*, „Wychowanie w rodzinie”, nr 12 (2), 2015.
- Bidzan M., *Nastoletnie matki. Psychiczne aspekty ciąży, porodu i położu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

²⁸ R. Szczepanik, A. Sikora, dz. cyt., s. 87.

- Budrowska B., *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 2000.
- Dacka M., *Nastoletnie macierzyństwo wyzwaniem współczesnych czasów*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 26 (1), 2021.
- Dziewanowska M., *Kryzysowe macierzyństwo – młode matki w systemie opieki instytucjonalnej*, „Nauki o wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, nr 2019/2(9), 2019.
- Dzwonkowska-Godula K., *Macierzyństwo i ojcostwo jako nowe doświadczenie kobiety i mężczyzny*, „Acta universitatis lodziensis folia sociologica”, nr 34, 2009.
- Ellis-Sloan K., Tamplin A., *Teenage mothers and social isolation: The role of friendship as protection against relational exclusion*, „Social Policy and Society”, nr 18(2), 2019.
- Izdebski Z., Wąż K., Mazur J., Kowalewska A., *Spoleczno-demograficzne i rodzinne uwarunkowania pierwszych doświadczeń seksualnych i inicjacji seksualnej młodzieży*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie”, nr 15(2), 2017.
- Kucharski T., Palkij M., *Charakterystyka porównawcza wybranych cech osobowości młodocianych matek i uczennic liceum ogólnokształcącego* [w:] *Środowisko – młodzież – zdrowie: pedagogiczne wymiary zagrożeń i rozwoju młodzieży*, red. J. A. Malinowski [i in.], Wydawnictwo „Akapit”, Toruń 2007.
- Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
- Rymarz T., *Sytuacja emocjonalno-społeczna nieletnich matek wychowujących nieślubne dziecko* [w:] *Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego*, red. F. Kozaczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
- Smith-Battle L., *Reducing the stigmatization of teen mothers*, „The American Journal of Maternal Nursing”, nr 38(4), 2013.
- Skowrońska-Pućka A., *(Przed)wczesne macierzyństwo – perspektywa biograficzna* *Diagnoza, pomoc i wsparcie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Skowrońska-Pućka A., *„Dziecko z dzieckiem z domu dziecka” – stygmatyzacja i auto-stygmatyzacja a szanse życiowe małoletnich matek, byłych wychowanek placówek opiekuńczo-wychowawczych*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, nr 20, 2018.
- Skowrońska-Zbierchowska A., *Doświadczenia małoletnich rodziców. Aspekty socjo-pedagogiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.
- Szczepanik R., Sikora A., *Przedwczesne macierzyństwo w biografiiach wychowanek placówek resocjalizacyjnych* [w:] *Środowiskowy wymiar niedostosowania. Teorie – badania – praktyka*, red. K. Sawcki, K. Konaszewski, Agencja Wydawnicza Ekopress, Białystok 2014.
- Żelazkowska M., *Dojrzałość do macierzyństwa nastoletnich matek w perspektywie psychospołecznej*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1, 2018.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, Dz.U. 1872.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków

wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania, Dz.U. poz. 1606.

Netografia

- Główny Urząd Statystyczny, *Urodzenia i dzietność*, 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/urodzenia-i-dzietnosc,34,1.html>.
- Głuszak K., *W jakim wieku nastolatkwie tracą dziewictwo? Zaskakujące trendy na świecie*, 2018, <https://parenting.pl/w-jakim-wieku-nastolatkwie-traca-dziewictwo-zaskakujace-trendy-na-swiecie>.
- Izdebski Z., *Prof. Zbigniew Izdebski: spada aktywność seksualna Polaków. Winny styl życia i zmęczenie?*, 2021, <https://pulsmedycyny.pl/prof-zbigniew-izdebski-spada-aktywnosc-seksualna-polakow-winny-styl-zycia-i-zmeczenie-1119325>.
- Młodzianowska S., *Dom samotnej matki – jak się do niego zgłosić?*, 2019, <https://www.mjakmama24.pl/prawo-i-finanse/porady-prawne/dom-samotnej-matki-jak-sie-do-niego-zglosic-aa-87ZD-uXYn-cuDB.html>.

Patrycja Struska

Macierzyństwo w izolacji penitencjarnej – raport z badań przeprowadzonych w Zakładzie Karnym w Krzywańcu

Streszczenie: Niniejszy praca porusza tematykę macierzyństwa w warunkach izolacji penitencjarnej. Skazane kobiety mają taką możliwość dzięki istniejącym domom matki i dziecka przy Zakładach Karnych w Krzywańcu i Grudziądzu. Dziecko wychowuje się z matką do trzeciego roku życia. Praca powstała na podstawie własnych badań, jako próba przedstawienia opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej na temat macierzyństwa w izolacji penitencjarnej. W badaniach ankietowych udział wzięło 100 funkcjonariuszy SW. Analiza danych wskazuje, że ankietowani uważają, iż kobiety powinny wychowywać dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej, ponieważ to dobre rozwiązanie dla matki i dziecka.

Słowa kluczowe: macierzyństwo, izolacja penitencjarna, skazana matka, dziecko, funkcjonariusze Służby Więziennej, system penitencjarny.

Wstęp

Temat macierzyństwa budzi wiele kontrowersji na różnych płaszczyznach naukowych. Dawniej uznawano, że „macierzyństwo to powołanie każdej kobiety, które jest jej podstawową rolą biologiczną i społeczną¹, a każda kobieta jest stworzona do tego, by być matką². Wraz z biegiem lat zaczęto rewolucjonizować spojrzenie na rolę macierzyństwa. Ponowna definicja słownikowa uznaje, iż „macierzyństwo to (...) naturalne wrodzone uzdolnienie, siła dziedziczna i niezmienna tendencja organizmu do reagowania w skomplikowany i specyficzny sposób na bodźce środowiskowe bez udziału rozumu”³. To także „(...) stan, cecha matki, więź łącząca dziecko z matką”⁴. Jak twierdzi E. Górnikowska-Zwolak

¹ Z. Gawlina, *Macierzyństwo, jako wartość w kontekście przemian społecznych*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, 2003, t. XV, *Blaski i cienie życia rodzinnego*, s. 34.

² H. Bradley, *Pleć*, Warszawa 2008, s. 151.

³ E. Górnikowska-Zwolak, *Macierzyństwo* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. nauk. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 9.

⁴ Tamże, s. 10.

macierzyństwo jest zjawiskiem „oczywistym”, „naturalnym” i podlega silnemu wartościowaniu (pozytywnemu), uznaniu własnego ciała⁵.

W ówczesnych czasach macierzyństwo nie wiąże się w sposób jednoznaczny z naturą kobiety, jej wrodzonym instynktem samozachowawczym i z jej misją. „Coraz mniejszą popularnością cieszy się opinia, że macierzyństwo jest jedyną karierą będącą monopolem kobiet, z której to kariery rezygnować nie wolno”⁶. Obecnie rzadko się zdarza, aby wśród społeczeństwa występowało oczekiwanie, aby kobieta przebywała w domu i poświęcała się dla rodziny, a jedynym jej celem było wychowanie dzieci i zajmowaniem domem. Zgodnie z raportem „Społeczna rola matki – według wyzwania współczesnego macierzyństwa” (2015) to dziś idealna matka, to: „super kobieta, która spełnia się nie tylko na płaszczyźnie zawodowej, lecz także to kochająca mama, a przy tym to rozsądna kobieta jak i dobra żona, która nie zapomina o własnych potrzebach”⁷. Pomimo iż dziecko jest dla niej kluczowym priorytetem, potrafi ona też walczyć o swoje dobro, ciągle dążąc do podnoszenia swoich klasyfikacji, aby pogłębiać swoje wartości na wielu płaszczyznach społecznych, bytowych. Determinacja jak i dobra organizacja rodzinno-społeczna ułatwia pogodzenie obowiązków z pozostałymi obszarami życia. Macierzyństwo dziś jednoznacznie nie kojarzy się z naturą kobiety, lecz jest przeznaczeniem oraz odczuwaniem wrodzonego instynktu macierzyńskiego. Właśnie ten model to źródło konfliktów wewnętrznych, lęków, niepokoju, niepewności u dziecka⁸. Współczesna kobieta to silna jednostka, która jest w stanie pełnić i pełni różnorodne role w życiu⁹. Uznaje się, że każda kobieta została stworzona do roli matki i niezależnie od jej statusu materialnego jak i posiadanego wykształcenia dąży do przedstawienia się w roli opiekunki własnego dziecka. Jest to rola bardzo trudna i wymaga wielkiego poświęcenia, zaangażowania i uczucia. Zarówno matka jak i dziecko potrzebują właściwego zaopiekowania i oddziaływania na siebie wzajemnie, aby zapobiegać późniejszym nieprawidłowościom w grupie. Dzieci z rodzin funkcjonujących prawidłowo potrafią lepiej odnaleźć się w otoczeniu i w mniejszym stopniu wykazują dysfunkcje społeczne. Natomiast kobiety, które mają przy sobie dzieci rzadziej popadają w depresje czy schodzą na drogę przestępstwa, a dziecko staje się ich celem w życiu. Czasami

⁵ Tamże, s. 10.

⁶ P. Szukalski, *Bezdzietność w Polsce [w:] Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski, Łódź 2004, s. 104.

⁷ Społeczna rola matki – wyzwania współczesnego macierzyństwa. Raport z badania 2015, s. 182, <http://rops-katowice.pl/dopobrania/2015.07.31-raport.pdf> [dostęp: 31.08.2022].

⁸ M. Sikora, *Matka „chora” zamiast „złej” – o nowych wzorach macierzyństwa [w:] Być rodzicem we współczesnej Polsce. Nowe wzory w konfrontacji z rzeczywistościami*, red. M. Sikorska, Warszawa 2009, s. 179.

⁹ A. Kwiatek, *Kobieta-matka vs kobieta-pracownica. Jakość życia pracujących zawodowo matek*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2014, nr 179, s. 64.

dochodzi do zachowań dysfunkcyjnych kobiet wtedy dziecko musi być wychowywane w warunkach odmiennych aniżeli środowisko domowe. Prawo nie przewiduje, aby matka do rozwiązania ciąży przebywała na wolności, dlatego też musi urodzić w zakładzie karnym, który stara się stworzyć warunki tak podobne jak na wolności, aby móc zachować więź w relacji matka – dziecko.

J. Bowlby prowadząc badania dzieci pod kątem zdrowia psychicznego stwierdził, że „osiągnięcie prawidłowego zdrowia psychicznego wymaga, aby niemowlę i małe dziecko przebywało z matką, przez co doświadcza ciepłej, intymnej i nieprzerwanej relacji (lub jej stałym substytutem)”¹⁰.

M. Ainsworth w swoich badaniach wyprowadziła wnioski jak również pokazała wzorce przywiązania dziecka z matką. Przedstawiła swoją opinie na temat rozłąki. Stwierdziła, że dzieci odizolowane częściej odczuwają bardzo złe emocje nie tylko, gdy matki nie ma przy nich jak również, gdy zmienia się nastrój kobiety¹¹.

R. Spitz wykazał negatywne skutki rozłąki z matką. Zaobserwował je u dzieci urodzonych w jednostkach penitencjarnych i po upływie pół roku po przeniesieniu do domu dziecka. Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że dzieci odizolowane od matki wykazywały nieharmonijny, opóźniony rozwój psychomotoryczny i zakłócone procesy osobowości¹².

Przed zdefiniowaniem pojęcia izolacji penitencjarnej należy wyjaśnić znaczenie kary pozbawienia wolności. Kara jest nieodłącznym elementem definicji systemu penitencjarnego. Systemem penitencjarnym jest to „całokształt przepisów i instytucji prawa penitencjarnego oraz urządzeń zakładów karnych zmierzających według określonego sposobu i metody do osiągnięcia zasadniczego celu wykonywania kary pozbawienia wolności”¹³. Kara pozbawienia wolności ma za zadanie odizolowania od społeczności osoby skazanej za przestępstwa¹⁴.

Artykuł 87 § 4 k.k.w. umożliwi osadzonym matkom, które mają dzieci, do lat 3 jak i kobietom ciężarnym i wyrażają chęć sprawowania opieki nad nimi. Możliwość taka funkcjonuje dzięki powstałym na terenie jednostek penitencjarnych domów matki i dziecka¹⁵. W Polsce działają dwa takie domy. Jednym nich jest Zakład Karny w Krzywańcu, działa on od 1979 r. drugi to Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu, który funkcjonuje od 1949 r. Na terenie zakładów istnieje możliwość wychowywania dzieci jak i korzystania ze żłobków i przedszkoli.

¹⁰ I. Suryna, *Prawa dziecka w przestrzeni edukacyjno-społecznej*, Kraków 2016, s. 44.

¹¹ D. Senator, *Wczesnodziecięca trauma relacyjna*, „Nowoczesna Psychologia”, 2005, nr 1, s. 5.

¹² Tamże, s. 14–15.

¹³ B. Hołyst, *Oddziaływanie penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości* [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. W. Ambrozik, M. Machel, P. Stępiak, Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz 2008, s. 140.

¹⁴ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 115.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021 r., poz. 53, 472, 1236, 2054).

Zakwaterowania matek i dzieci znajdują się w osobnym budynku, zamieszkuje tam około 19 skazanych, warunki lokalowe jak i bytowe są zapewnione i dostosowane do tego, aby dziecko czuło się jak w otoczeniu domowym. W budynkach tych drzwi są otwarte całą dobę, natomiast pracujący tam funkcjonariusze nie są umundurowani. Pokoje są trzyosobowe o ciepłej dziecięcej kolorystyce, meble są drewniane zamiast metalowych, pomieszczenia są przystosowane do wychowywania dziecka. W domu matki i dziecka funkcjonuje kuchnia niemowlęca, pralnia i szwalnia. Dzieci tam przebywające mają zapewnione odpowiednie wyżywienie składające się z 5 posiłków, nad prawidłowym wyżywieniem czuwa dietetyczka. Każde dziecko poddane jest specjalistycznej opiece medycznej, na terenie zakładu działa też punkt szczepień, a osadzone kobiety mogą korzystać z pomocy psychologiczno-pedagogicznej, która pomaga im radzić sobie z trudami wychowania dziecka. Raz na kwartał dokonuje się okresowej oceny postaw osadzonych matek przez kierownika Domu Matki i Dziecka, wychowawcę i psychologa. Matki z dziećmi trafiają do placówki w oparciu o pisemny wniosek ze skróconym aktem urodzenia i zgodą ojca (gdy ma przyznaną władzę rodzicielską). Taki wniosek jest rozpatrywany przez sąd opiekuńczy¹⁶. Do podstawowych obowiązków skazanych matek należy pielęgnacja jak i opieka wobec własnego dziecka. Wszystkie obowiązki osadzonych są zamieszczone w regulaminie zakładu karnego. Prawidłowe funkcjonowanie zakładów karnych, w których przebywa matka wraz dzieckiem umożliwia odpowiednią resocjalizację osadzonych tam kobiet.

W aresztach śledczych i zakładach karnych proces resocjalizacji skazanych matek opiera się na uczuciu do nowego członka rodziny. Odizolowanie od otoczenia zewnętrznego sprawia, że wyodrębnienie tego uczucia jest bardzo trudne. Zadania, które stawia im macierzyństwo napotyka na wiele przeszkód, które wynikają z braku odpowiedniej wiedzy i umiejętności. Współpraca z takimi skazanymi jest trudna i wymaga od osób tam pracujących dużej empatii, i kompetencji w pielęgnacji, wychowaniu i żywieniu dziecka jak i postępowaniu z matkami.

Resocjalizacja pomaga skazanej kobiecie zwiększyć poczucie odpowiedzialności za siebie jak i za własne dziecko, pozwala jej spojrzeć jaśniej na swoje życie, uczy prawidłowej miłości do siebie i bliskich, pomaga znaleźć pracę. Matki korzystające z wszelkich form pomocy postpenitencjarnej łatwiej znoszą warunki izolacji¹⁷.

Metody badawcze i charakterystyka badanej grupy

W celu przeprowadzenia badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, techniką była ankieta natomiast narzędziem kwestionariusz ankiety. W pierwszej części kwestionariusza zawarto tzw. pytania metryczkowe. Dotyczyły one: płci, wieku, stażu

¹⁶ N. Gniadek, *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, „Studia Gdańskie”, 2011, t. XXVIII, s. 144.

¹⁷ Tamże, s. 103.

pracy, działu służby oraz 28 pytań ankietowych. Badania zostały przeprowadzone we wrześniu 2022 roku w Zakładzie Karnym w Krzywańcu, wśród 100 funkcjonariuszy.

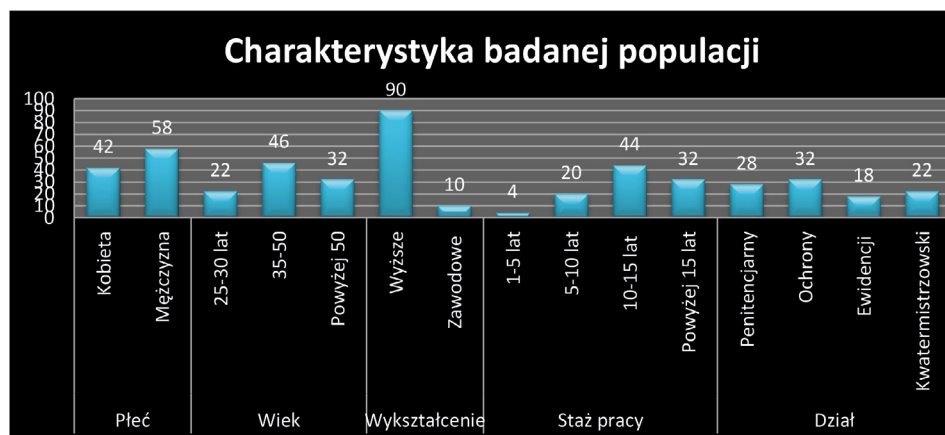
Celem badań było zbadanie opinii funkcjonariuszy Zakładu Karnego w Krzywańcu na temat macierzyństwa w warunkach izolacji penitencjarnej. Natomiast pytanie, na które starano się uzyskać odpowiedź brzmiało następująco: Jaka jest opinia funkcjonariuszy Zakładu Karnego w Krzywańcu na temat macierzyństwa w warunkach izolacji więziennej?

Opierając się o pytanie główne, na potrzebę zaprezentowanego procesu badawczego, problemy szczegółowe brzmiały:

1. Czy według funkcjonariuszy wychowywanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej jest dobrym rozwiązaniem dla matki i dziecka?
2. Czy kobiety wychowujące dzieci w warunkach izolacji penitencjarnej powinny posiadać dodatkowe udogodnienia i uprawnienia?
3. Czy wychowywanie dzieci w warunkach izolacji penitencjarnej ma konsekwencje w późniejszym rozwoju dziecka?

Charakterystyka grupy badawczej

W badaniu wzięło udział 100 funkcjonariuszy SW. Według płci były to 42% kobiet (42N) i 58% mężczyzn (58N). Ze względu na wiek największa grupa zmieściła się w przedziale 35–50 lat – 46% (46N), w wieku powyżej 50 lat – 32% (32N) a w przedziale wiekowym 25–35 lat – 22% (22N). Ze względu na wykształcenie największa grupa osób miała wykształcenie wyższe – 90% (90N) i zawodowe 10% (10N). Patrząc na staż pracy respondentów najwięcej osób pracuje w Zakładzie Karnym w Krzywańcu od 10 do 15 lat – 44% (44N), powyżej 15 lat 32% (32N), od 5–10 lat 20% (20N) a od 1 do 5 lat 4% (4N). Z działu ochrony brało udział 32% (32N), z penitencjarnego 28% (28N) respondentów, kwatermistrzowskiego 22% (22N) i ewidencji 18% (18N).

Analiza wyników badań

Pytania ankietowe podzielono na trzy grupy. Pierwsza grupa pytań ankietowych odpowiadała na pytanie czy macierzyństwo w warunkach izolacji penitencjarnej to dobre rozwiązanie dla matki i dziecka.

Pierwsze z pytań w tej grupie dotyczyło tego, czy według funkcjonariuszy kobieta ciężarna powinna przebywać w zakładzie karnym. Największa grupa osób odpowiedziała twierdząco – 68% (68N), 28% (28N) odpowiedziało, że nie wie, zaś 4% stwierdziła, że nie (4N).

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy według funkcjonariuszy skazana kobieta powinna wychowywać dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej. Większość respondentów stwierdziła, że powinna – 44% (44N), 20% (20N) zaprzeczyło, a kolejne 36% (36N) nie umiało odpowiedzieć na to pytanie.

Zapytano także badanych o to, czy ich zdaniem wychowanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej jest dobrym rozwiązaniem dla matki i dziecka. Zgodnie z uzyskanymi danymi okazało się, że ta kwestia ma najwięcej zwolenników potwierdzających, że jest to dobre rozwiązanie 70% (70N), przeciwników tej teorii było 16% (16N), odpowiedzi na to pytanie nie znało 14% (14N).

Następne pytanie dotyczyło opinii, czy według funkcjonariuszy resocjalizacja matki różni się od resocjalizacji skazanej. Wszyscy ankietowani potwierdzili tę teorię – 100% (100N).

Kolejne pytanie dotyczyło kwestii, czy domy matki i dziecka są odpowiednim rozwiązaniem dla skazanych kobiet, które chcą wychowywać dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej. Tak jak w poprzednim pytaniu wszystkie odpowiedzi były twierdzące – 100% (100N).

Zapytano czy według respondentów kobieta odbywająca karę w izolacji penitencjarnej dobrze radzi sobie z rolą macierzyństwa. Tu zdania były podzielone. Większość respondentów uważała, że kobiety sobie radzą z takimi sytuacjami – 62% (62N), przeciwnego zdania było 30% (30N), zaś 8% (8N) nie umiało odpowiedzieć na to pytanie,

Badanych zapytano także, czy uważają, że macierzyństwo w warunkach izolacji penitencjarnej będzie miało wpływ na resocjalizację skazanej. Wszyscy respondenci potwierdzili to całkowicie – 100% (100N).

Następne pytanie dotyczyło kwestii, czy funkcjonariusze uważają, że rodzaj popełnionego przestępstwa ma wpływ na decyzję kobiety o macierzyństwie w warunkach izolacji penitencjarnej. Większość osób – 42% (42N) nie umiało się odnieść do tego pytania, 24% (24N) zaprzeczyło, zaś pozostałych 16% (16N) stwierdziło, że rodzaj przestępstwa wpływa na decyzję kobiety o macierzyństwie w izolacji penitencjarnej.

Poruszoną kwestią było także zbadanie opinii na temat tego, czy kobiety odbywające dożywotnią karę pozbawienia wolności powinny decydować się na macierzyństwo w warunkach izolacji penitencjarnej. Podobnie jak w poprzednim przypadku większość osób nie umiało jednoznacznie odpowiedzieć na

to pytanie – 40% (40N), 34% (34N) stwierdziło, że nie powinny, zaś twierdząco odpowiedziało 26% (26N).

Następne pytanie dotyczyło zagadnienia popełnienia na nowo przestępstwa przez kobietę, która urodziła w zakładzie karnym. Wszyscy ankietowani stwierdzili zgodnie, że taka kobieta nie popełni jeszcze raz przestępstwa – 100% (100N).

Respondenci mieli za zadanie udzielenie odpowiedzi na pytanie, które z przestępstw powinno wykluczać wychowywanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej. Większość osób odpowiedziało, że za znęcanie się nad bliską osobą – 48% (48N) i za dzieciobójstwo – 52% (52N).

Kolejne pytanie dotyczyło opinii, czy według badanych kobieta ciężarna w chwili popełnienia przestępstwa o małej szkodliwości powinna przebywać na wolności do chwili urodzenia dziecka. Znaczna większość badanych stwierdziła, że tak powinno być – 92% (92N), 4% (4N) stwierdziły, że nie powinny, zaś nie umiało odpowiedzieć na to pytanie 4% (4N).

Następna grupa pytań dotyczyła dodatkowych uprawnień i udogodnień skierowanych do matek i ciężarnych przebywających w izolacji penitencjarnej. Jedno z pytań dotyczyło tego, czy według funkcjonariuszy ciężarne mają zapewnioną odpowiednią opiekę medyczną. Wszyscy ankietowani zgodnie stwierdzili, że tak jest – 100% (100N).

Innym zagadnieniem było to, czy respondenci sądzą, że ciężarna powinna zostać odizolowana od współ osadzonych ze względu na jej stan. Większość osób potwierdziła – 40% (40N), 26% (26N) uznała, że nie powinno jej się izolować, zaś 34% (34N) nie umiało odpowiedzieć na to pytanie.

Badanych zapytano o to, czy kobiecie ciężarnej powinno zwiększyć się ilość wizyt u psychologa i wychowawcy. Wszyscy ankietowani potwierdzili, że takie wizyty pomogłyby osadzonym – 100% (100N).

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy kobieta ciężarna ze względu na swój stan emocjonalny powinna mieć zwiększony kontakt z rodziną. Podobnie jak powyżej wszyscy respondenci potwierdzili, że tak powinno być – 100% (100N).

Ankietowanych zapytano o to, czy ich zdaniem kobieta wychowująca dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej powinna posiadać dodatkowe uprawnienia. Tutaj także bez wyjątku wszystkie odpowiedzi były twierdzące – 100% (100N).

Badanych zapytano o to, jakie uprawnienia powinny mieć kobiety wychowujące dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej. 44% (44N) uznali, że to powinny być dodatkowe telefony, 42% (42N), że dodatkowe paczki żywnościowe, 22% (22N), dodatkowe widzenie z ojcem dziecka, 20% (20N), że dodatkowe widzenia z rodziną, 4% (4N), że przepustki bez dozoru funkcjonariuszy.

Ankietowanych zapytano o to, czy dzieci przebywające w warunkach izolacji penitencjarnej mają odpowiednie warunki do mieszkania. Wszyscy na to pytanie odpowiedzieli twierdząco – 100% (100N).

Podobne pytanie dotyczyło warunków dla kobiety w domu matki i dziecka i tego, czy są one zapewnione. Tutaj także wszyscy odpowiedzieli twierdząco – 100% (100N).

Zapytano także, czy respondenci uważają, że skazane po porodzie są objęte taką samą opieką jak kobieta na wolności. W tym przypadku, tak jak powyżej wszystkie odpowiedzi były twierdzące – 100% (100N).

Osoby badane zostały zapytane także o to, czy ich zdaniem noworodek do 1 miesiąca życia ma odpowiednią opiekę medyczną. Także tutaj wszystkie odpowiedzi były potwierdzeniem tej kwestii – 100% (100N).

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy według opinii funkcjonariuszy dziecko przebywające w Domu matki i dziecka ma zapewnioną odpowiednią opiekę medyczną. Także w tym przypadku wszystkie odpowiedzi były twierdzące – 100% (100N).

Następne zagadnienie dotyczyło kwestii, czy zdaniem funkcjonariuszy przywileje przysługujące ciężarnym jak i matkom mają wpływ na decyzję o ciąży. Większość osób nie umiała odpowiedzieć jednoznacznie na to pytanie – 88% (88N), potwierdziło to 12% (12N).

Ostatnie pytanie w tej części dotyczyło tego, czy według funkcjonariuszy powinno się poprawić jak również usprawnić domy matki i dziecka przy zakładach karnych. Większość osób stwierdziło, że nie – 82% (82N), zaś 18% (18N), że nie ma zdania.

Ostatnia grupa pytań dotyczyła wychowania dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej i wpływu tego faktu na jego późniejszy rozwój.

Jedno z pytań dotyczyło tego, czy według opinii funkcjonariuszy wychowywanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej ma wpływ na jego późniejszy rozwój. Wszyscy bez żadnej wątpliwości stwierdzili, że wychowywanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej wpływa na jego późniejszy rozwój – 100% (100N).

Przedostatnie pytanie dotyczyło tego, czy według respondentów dziecko wychowujące się w warunkach izolacji penitencjarnej powinno mieć kontakt z ojcem. Wszyscy odpowiedzieli twierdząco – 100% (100N).

Ostatnie pytanie dotyczyło tego, czy odbywany wyrok kary ma wpływ na wychowanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej. Wszyscy także i na to pytanie odpowiedzieli twierdząco – 100% (100N).

Podsumowanie i wnioski

Z przeprowadzonych badań wynika, że większość funkcjonariuszy SW pracujący w Zakładzie Karnym w Krzywańcu jest zwolennikami przebywania kobiet ciężarnych w zakładzie karnym jak również zgadza się z tym, aby skazane kobiety wychowywały dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej. Kluczowym argumentem w przeprowadzonej populacji badawczej było to, że zdają sobie sprawę z tego, jak bardzo ważna dla dziecka jest obecność matki od

pierwszych dni jego narodzin i jak pozytywnie wpływa to na dziecko. Przyznają także, jak pozytywnie wpływa na matkę ma jej dziecko. Podkreślają fakt posiadania dziecka przy sobie jak i jego wychowywanie do 3 roku w izolacji penitencjarnej staje się dla nich motywatorem do pełnej resocjalizacji i dążenia do tego, aby wyjść z zakładu karnego i więcej nie wracać na drogę przestępstwa. Respondenci zwrócili też uwagę na to także, aby matki, które przebywają wraz z dziećmi w zakładzie karnym powinny mieć dodatkowe udogodnienia, w skład których powinny wchodzić opieka medyczna, pomoc psychologiczna i wsparcie wychowawcy. Badani uważają także, że osadzone powinny mieć zwiększony kontakt z rodziną, ponieważ bliskość wpływa pozytywnie na stan psychiczny i emocjonalny, co z kolei ma pozytywny wpływ na psychikę i emocje dziecka. Dla funkcjonariuszy mało znaczące jest przygotowanie otoczenia dziecka do bycia w zamknięciu, według nich Zakład Karny w Krzywańcu jest prawidłowo przystosowany pod względem warunków bytowych jak i otoczenia. Respondenci wywnioskowali, że czas odbywania kary pozbawiania wolności wpływa na dalszy rozwój dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej. Nie posiadają jednak wiedzy na temat dalszego ich rozwoju i przystosowania do dalszego życia, przedstawiają jednak swoją teorię, która opiera się na domysłach, że odizolowanie dziecka od matki niesie za sobą późniejsze konsekwencje.

Zdiagnozowany plan badań własnych miał na celu zbadanie opinii funkcjonariuszy Zakładu Karnego w Krzywańcu, co myślą na temat macierzyństwa w warunkach izolacji penitencjarnej. Badania przeprowadzono zgodnie z postawionymi pytaniami badawczymi i stworzonymi na ich podstawie hipotezami badawczymi, które z kolei należało zweryfikować w celu ich potwierdzenia lub zaprzeczenia.

Pierwsza z hipotez zakłada, że według funkcjonariuszy wychowanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej, to dobre rozwiązanie dla matki i dziecka. Bezsparnie wynika, że jeżeli kobieta jest w ciąży dokonała przestępstwo i jest skazana wyrokiem sądowym, musi być umieszczona w zakładzie karnym. Tak też uważają funkcjonariusze jednostki penitencjarnej. Potwierdzili także, że skazana kobieta będąca matką, powinna wychowywać dziecko przebywając w zakładzie karnym. Równocześnie większość twierdzi (44%), że wychowywanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej jest odpowiednią metodą dla matki i dziecka. Wyjaśniając to tym, że resocjalizacja kobiety będącej matką zdecydowanie inaczej przebiega od resocjalizacji innych kobiet osadzonych. Wszyscy funkcjonariusze odpowiedzieli, że jest to adekwatne rozwiązanie dla skazanej, jak i jej dzieci. Różne wypowiedzi były na temat tego, czy kobiety odbywające karę dobrze sobie radzą z rolą macierzyństwa. Duża część potwierdziła ten fakt (62%). Co do opinii, że macierzyństwo w izolacji penitencjarnej ma wpływ na resocjalizację skazanej, żaden respondent nie miał w tej kwestii wątpliwości. Kolejną myślą było poznanie świadomości badanych na temat tego, czy według funkcjonariuszy rodzaj przestępstwa ma wpływ na decyzję kobiety o macierzyństwie w zamknięciu, jednak znaczna większość nie umiała

odpowiedzieć na to pytanie. Podobna sytuacja dotyczyła pytania na temat tego, czy według nich kobiety odbywające karę dożywotniego pozbawienia wolności powinny decydować się na macierzyństwo w tych warunkach. Tu także większość nie umiała udzielić odpowiedzi na to pytanie, ale mniejszy odsetek (43%) dotyczył odpowiedzi „nie”, co przeważało nad odpowiedziami potwierdzającymi. Można, zatem uznać, że najmniej było odpowiedzi pochwalających ten fakt. Na pytanie czy kobieta będąca matką zdecyduje się na kolejne popełnienie przestępstwa jednogłośnie respondenci zaprzeczyli. Mimo, że są zwolennikami przebywania dziecka przy matce w izolacji penitencjarnej, uważają, że są takie rodzaje przestępstw, które powinny tego zabraniać. Mowa o karze za znęcanie się nad bliską osobą i dzieciobójstwie. Inną kwestią było pytanie na temat tego, czy kobieta ciężarna w chwili popełnienia przestępstwa o małej szkodliwości powinna przebywać na wolności do chwili urodzenia dziecka, duża część respondentów odpowiedziała na to pytanie twierdząco.

Podsumowując wypowiedzi pod kątem założonej hipotezy, można wywnioskować, że założenie, że macierzyństwo w warunkach izolacji penitencjarnej jest dobrym rozwiązaniem dla matki i dziecka w świetle opinii funkcjonariuszy, jest założeniem prawdziwym.

Kolejną hipotezą poddaną weryfikacji było założenie, że kobiety wychowujące dzieci w warunkach izolacji penitencjarnej powinny posiadać dodatkowe udogodnienia i uprawnienia. Wszyscy respondenci stwierdzili, że przyszłe matki mają w ich zakładzie karnym zapewnioną odpowiednią opiekę medyczną. Funkcjonariusze zapytani o opinię, czy ich zdaniem kobieta ciężarna powinna być odizolowana ze względu na swój stan od współwięźniarek, potwierdziła taką konieczność. Dodatkowo wszyscy powiedzieli, że kobieta ciężarna powinna mieć dużo więcej wizyt u psychologa i wychowawcy. Uważali także, że ze względu na swój stan emocjonalny ciężarna powinna mieć zwiększony kontakt z rodziną. Odpowiedzieli tak wszyscy badani. Bezspornie uznali, że kobieta wychowująca dziecko w warunkach izolacji penitencjarnej powinna korzystać z dodatkowych uprawnień, a takimi uprawnieniami powinny być dodatkowe telefony, paczki żywnościowe, widzenia z ojcem dziecka. Wszyscy respondenci stwierdzili, że ich zdaniem dzieci będące w warunkach izolacji penitencjarnej mają zapewnione warunki do mieszkania w zakładzie karnym. Podkreślają, że kobiety skazane w położu objęte są taką samą opieką jak na wolności, a noworodek do 1 miesiąca życia ma odpowiednią opiekę lekarską i pielęgniarскую, tak samo jak w przypadku dzieci starszych. Pytaniem, które budziło najwięcej kontrowersji wśród badanych dotyczyło tego, czy zdaniem funkcjonariuszy przywileje przysługujące ciężarnym i matką mają wpływ na decyzję o ciąży. Respondentów zapytano także o to, czy ich zdaniem powinno się poprawić lub usprawnić domy matki i dziecka w zakładach karnych. Wiele osób uznało, że nie. Może być to związane z faktem, że wcześniej potwierdzili oni, że kobiety mają odpowiednie warunki, udogodnienia i uprawnienia i zarówno one, jak i dzieci mają opiekę medyczną, więc nie ma potrzeby poprawy funkcjonowania tych domów. Podsumowując

powyższe można stwierdzić, że założenie drugie postawione w części metodologicznej w pełni zostało zweryfikowane pozytywnie.

Ostatnia hipoteza zakładała, że wychowanie dzieci w warunkach izolacji penitencjarnej ma konsekwencje w późniejszym rozwoju dziecka. Przy omawianiu wniosków stwierdzono, że funkcjonariusze nie mają poglądu na temat tego, jak później rozwija się dziecko, gdyż nie mają z nim kontaktu. Opinię tą oparto bardziej na instynkcie respondentów jak również wiedzy teoretycznej, że jest to negatywny wpływ. Wszyscy respondenci stwierdzili, że tak właśnie jest. Być może opinia wywnioskowana jest z praktycznej wiedzy, jak zachowuje się dziecko, które jest odbierane od matki po ukończeniu 3 r.ż. i ma to na pewno wpływ na jego dalsze funkcjonowanie przez to. Dlatego pokazują to w swych wypowiedziach, jak bardzo istotne jest to, żeby dziecko wychowujące się w warunkach izolacji penitencjarnej miało jak najlepszy kontakt z ojcem. Bez wątplenia przedstawiają, że odbywany wyrok kary ma wpływ na wychowanie dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej. Można, zatem stwierdzić, że ostatnia hipoteza została potwierdzona.

Po zbadaniu i zweryfikowaniu hipotez szczegółowych można także przyjąć założenie, że funkcjonariusze Zakładu Karnego w Krzywańcu są zwolennikami macierzyństwa w warunkach penitencjarnych, ponieważ wpływa to na resocjalizację matek i chęć powrotu do populacji bez łamania prawa. Powinno być, celem jednostek penitencjarnych, których przeznaczeniem jest resocjalizowanie skazanych matek.

Bibliografia

- Bradley H., *Pleć*, PWN, Warszawa 2008.
- Gawlina Z., *Macierzyństwo, jako wartość w kontekście przemian społecznych*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, t. XV, *Blaski i cienie życia rodzinnego*, 2003.
- Gniadek N., *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, „Studia Gdańskie”, t. XXVIII, 2011.
- Hołyst B., *Oddziaływanie penitencjarne jako sposób zapobiegania przestępczości [w:] Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. W. Ambrozik, M. Machel, P. Stępnia, Wydawnictwo UAM, UG, CZSW, COSSW, Poznań–Gdańsk–Warszawa–Kalisz 2008.
- Kwiatk A., *Kobieta-matka vs kobieta-pracownica. Jakość życia pracujących zawodowo matek*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 179, 2014.
- Senator D., *Wczesnodziecięca trauma relacyjna*, „Nowoczesna Psychologia”, nr 1, 2005.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kantor Wydawniczy ZAKAMY-CZE, Kraków 2000.
- Suryna I., *Prawa dziecka w przestrzeni edukacyjno-społecznej*, Impuls, Kraków 2016.
- Szukalski P., *Bezdzietność w Polsce [w:] Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2004.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021 r., poz. 53, 472, 1236, 2054).

Netografia

Społeczna rola matki – wyzwania współczesnego macierzyństwa. Raport z badania 2015, <http://rops-katowice.pl/dopobrania/2015.07.31-raport.pdf>.

Katarzyna Nowek

Wychowanie dziecka w warunkach izolacji więziennej na przykładzie badań prowadzonych w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu

Streszczenie: Poniższa praca „Wychowanie dziecka w warunkach izolacji więziennej na przykładzie badań prowadzonych w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu” zajmuje się tematyką procesu wychowania dzieci, przebywających przy swoich matkach, które dokonały czynu zabronionego i odbywają karę pozbawienia wolności. Rodzina tworzy ważny element w życiu dziecka, jednak to matka pełni kluczową rolę zarówno w procesie wychowania jak i w jego rozwoju. W pierwszych latach życia jest ona niezbędna, aby wszystkie procesy przebiegły w sposób prawidłowy. Dlatego brak matki w pierwszych latach życia dziecka może mieć wiele negatywnych następstw. Przebywanie w Domu Matki i Dziecka wpływa pozytywnie zarówno na matkę, która stara się zmienić dotychczasowe życie dla swojego dziecka, jak i na dziecko, ponieważ dzięki temu ma szansę na wychowanie przez matkę oraz nie podlega stygmatyzacji w pierwszych latach życia.

Słowa kluczowe: proces wychowania, dziecko, izolacja więzienna, zakład karny, dom matki i dziecka.

Wprowadzenie

Wychowanie dziecka, które pierwsze lata życia przebywa wraz z matką w izolacji więziennej budzi wiele kontrowersji. Refleksje nad tym tematem dotyczą dwóch spornych kwestii. Pierwsza odnosi się do negatywnego wpływu jaki wynika ze specyfiki funkcjonowania jednostek penitencjarnych w Polsce. Druga kwestia dotyczy negatywnych konsekwencji pozbawiania dziecka w pierwszych latach życia bliskiego kontaktu z matką. Dziecko może przebywać w przywięziennym Domu Matki i Dziecka do ukończenia 3 roku życia. Istnieje możliwość wydłużenia tego okresu do maksymalnie 4 roku życia dziecka lub też skrócenie go. Wszelkie działania są podejmowane i kierowane względami wychowawczymi oraz zdrowotnymi, które muszą być potwierdzone opinią lekarza lub

psychologa¹. Decyzje dotyczące dziecka podejmowane są przez Sąd Opiekńczy, który kieruje się jedynie dobrem dziecka. Jednak wciąż mimo ogromnej wagi tematu procesu wychowania dziecka w warunkach izolacji więziennej traktowany jest on w sposób incydentalny, dlatego też istnieje potrzeba prowadzenia badań w tym zakresie.

Funkcjonowanie Domów dla Matki i Dziecka w Polsce

W Polsce istnieją dwa Domy dla Matki i Dziecka. Pierwszy założony został w 1948 r. przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu. Drugi natomiast powstał w 1979 r. przy Zakładzie Karnym w Krzywańcu z inicjatywy pedagog profesor Marii Łopatkowskiej wraz z Sejmową Komisją Oświaty i Wychowania. Obie powstałe placówki umożliwiają kobietom będącym w fazie aktywnego macierzyństwa, a które jednocześnie wykonały czyn zabroniony, i odbywają karę pozbawienia wolności na wychowywanie swojego dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej². W Domach dla Matki i Dziecka może przebywać dziecko przy swojej matce do ukończenia 3 roku życia. Jednakże okres ten może być zarówno wydłużony do 4 roku życia, jak i skrócony. Wszelkie decyzje w tej sprawie podejmuje sąd opiekuńczy i kierowane są one względami wychowawczymi oraz zdrowotnymi, które muszą być potwierdzone opinią psychologa lub lekarza³.

Oba Domy dla Matki i Dziecka funkcjonujące przy Zakładach Karnych działają na podstawie Kodeksu Karnego Wykonawczego⁴ art. 87 oraz Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek⁵.

Dom Matki i Dziecka, który funkcjonuje przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu posiada 26 miejsc z czego 13 miejsc znajduje się na oddziale ginekologiczno-położniczym. Jako jedyna taka placówka w Polsce posiada na swoim terenie zarówno oddział położniczy, jak i izbę porodową. Jednostka składa się z jednego budynku czteropiętrowego, w którym znajdują się salki sypialniane oraz bawialnie. W Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym

¹ A. Matysiak-Błaszczuk, *Więzienne macierzyństwo*, Poznań 2016, s. 103–109.

² *Kobieta w więzieniu. Polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 42–43.

³ A. Matysiak-Błaszczuk, dz. cyt., s. 103–109.

⁴ Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557), art. 87.

⁵ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek. (Dz.U. 2003 nr 175 poz. 1709).

w Grudziądzu funkcjonuje ogród, na terenie którego odbywają się spacery matek wraz z ich dziećmi⁶.

Z informacji zdobytych na praktykach zawodowych realizowanych w Domu dla Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu wynika, że jednostka ma obecnie 29 miejsc. Placówka ta posiada trzy oddzielne budynki. W pierwszym z nich mieści się oddział główny, w którym usytuowane są salki mieszkalne, bądź sypialniane dla matek oraz ich dzieci. Naprzeciwko znajduje się budynek, w którym jest tzw. przedszkole. Kobiety mogą w nim pozostawić swoje dzieci, gdy np. udają się do pracy, mają rozprawę sądową lub inną sytuację, w której nie może uczestniczyć ich dziecko. W ostatnim budynku mieści się kuchnia oraz pralnia, która działa tylko i wyłącznie na rzecz dzieci przebywających w Domu Matki i Dziecka.

Ważnym faktem w funkcjonowaniu obu placówek jest to, że warunki, które tam panują są zbliżone do tych, które spotykamy w domach rodzinnych. Pomieszczenia swoim wyglądem, w żaden sposób nie przypominają, tych które spotkamy w Zakładach Karnych lub Aresztach Śledczych. Wystrój wewnątrz ukierunkowany jest na dziecko, dlatego też w pomieszczeniach znajdują się dywany, zabawki, ozdoby oraz co najważniejsze firanki wraz z zasłonami, które przykrywają więzienne kraty w oknach. Dziecko przebywające przy swojej matce, która odbywa karę pozbawienia wolności, nie powinno dostrzegać różnic między warunkami w Domu Matki i Dziecka a tymi, które panują na wolności. Dodatkowo w jednostkach penitencjarnych pomieszczenia, w których śpią osadzeni nazywane są *celami*, jednakże nazewnictwo to zostało zmodyfikowane przez Dom Matki i Dziecka ze względu na specyfikę przebywania przy osadzonych kobietach ich dzieci. W tych placówkach nazywane są one salkami sypialnianymi, lub też salkami mieszkalnianymi. Wprowadzenie tego typu nazewnictwa miało na względzie przede wszystkim dzieci, które będąc przy swoich matkach zwracają szczególną uwagę na słownictwo, które jest używane w ich obecności. Dlatego właśnie rozmaite działania podejmowane przez Domy dla Matki i Dziecka, kierowane są w szczególności dobrem przebywającego w placówce dziecka.

W Domu Matki i Dziecka, kobiety są zobowiązane do stałej opieki nad swoim dzieckiem. Zdarza się bowiem, że matki zostają zatrudnione na terenie Zakładu Karnego lub też poza jednostką penitencjarną. W takim przypadku pozostawiają one swoje dziecko pod opieką tzw. *piastunki*, aż do momentu powrotu z miejsca pracy. Piastunka jest to skazana odbywająca karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym, która jest zatrudniona do pilnowania dzieci na terenie Domu Matki i Dziecka. Porządek wewnętrzny jednostki określa wszelkie zasady, którymi muszą kierować się matki przebywające w Domu Matki i Dziecka. Do obowiązków skazanych matek należy przede wszystkim karmienie, które musi odbywać się o ściśle określonych godzinach. Ponadto kobiety muszą zachowywać

⁶ Opis Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu-> [dostęp: 13.11.2022].

podstawową higienę dziecka, która rozumiana jest w Domu Matki i Dziecka jako odpowiednie jego ubieranie względem warunków pogodowych oraz kąpanie go. Dodatkowo są zobowiązane do utrzymywania czystości w swoich salkach mieszkalnych, w których przebywają wraz ze swoimi dziećmi⁷.

Warto nadmienić, że głównym celem przy powstawaniu obu placówek było stworzenie dla dzieci odpowiednich warunków wychowywania się przy swojej matce, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji prawnej ich matek. Dlatego tak ważnym jest, że funkcjonariusze Służby Więziennej pracujący na terenie Domu Matki i Dziecka, nie są umundurowani. Ma to na celu złagodzenie negatywnych konsekwencji, jakie ponosi dziecko przebywające w jednostce penitencjarnej, ponieważ nie powinno ono dostrzegać różnic między otoczeniem, w którym przebywa, a tym w jakim będzie się znajdowało po wyjściu.

Rola rodziny w wychowaniu dziecka

W życiu każdego dziecka nieodłącznym elementem jest jego rodzina. To właśnie ona w dużej mierze ukierunkowuje sposób, w jaki będzie przebiegać proces rozwoju u dorastającego dziecka. W pierwszych latach życia, jest całkowicie zależne od swoich opiekunów, i to w jaki sposób przekażą mu wzorce zachowań oraz jak postępować w otaczającym nas świecie, staną się fundamentem do budowania poprawnych relacji. Bardzo istotnym jest to, aby obdarować dziecko czasem spędzonym wspólnie, ponieważ wpływa on na jakość kontaktów, jakie będą miały miejsce w przyszłości. Dlatego właśnie rodzina staje się pierwszymi osobami w życiu dziecka, którzy uczą współżycia społecznego, reguł zachowań międzyludzkich panujących na świecie oraz to jak w nim funkcjonować. Jednocześnie są oni wsparciem oraz pewnego rodzaju przewodnikami, którzy wskazują poprawność w postępowaniu w życiu.

Proces wychowania dziecka nie zawsze przebiega w sposób prawidłowy. Dlatego powstanie przywięziennych Domów dla Matki i Dziecka jest szansą dla dzieci, których matki wykonały czyn zabroniony i odbywają karę pozbawienia wolności na stworzenie poprawnych relacji. Dzięki tym placówkom mają one szanse na poprawny rozwój co sprawia, że od najmłodszych lat może takie dziecko uniknąć stygmatyzacji. Co ważne proces socjalizacji, który przebiega w sposób nieprawidłowy często prowadzi do zachowań niebezpiecznych oraz ryzykownych, co w konsekwencji może mieć negatywny wydzźwięk w przyszłości dziecka⁸.

Dla dziecka to właśnie rodzice są wzorcami w postępowaniu, jak i poprawnym funkcjonowaniu w społeczeństwie. To właśnie w środowisku domowym nabywa

⁷ K. Sitnik, *Uwagi dotyczące wykonywania kar pozbawienia wolności w przywięziennych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2012, t. XXVIII, s. 235–236.

⁸ F. Adamski, *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka* [w:] *Wychowanie w rodzinie*, red. F. Adamski, Kraków 2010, s. 7–12.

często samoistnie pewnych wzorców. Dzieci najczęściej robią to za pomocą identyfikowania się przez co współtworzy i stosuje kultywowane w danej rodzinie poglądy, postawy, zwyczaje oraz wzorce zachowań.⁹

- Imitowania – jest to naśladownictwo zachowań osób, które są najbliższe dziecku.
- Modelowania – to w głównej mierze odtwarzanie konkretnych postępowań rodzica w danej sytuacji.
- Identyfikowania – jest to przejmowanie konkretnego systemu wartości oraz postrzeganie świata, w taki sam sposób jaki przyjmują osoby z najbliższego otoczenia dziecka¹⁰.

Rodzice, mimo iż stanowią wspólną całość w życiu dorastającego dziecka, to warto jednak zaznaczyć, że matka odgrywa kluczową rolę w jego poprawnym wychowaniu. Ojciec niestety jest pozbawiony tzw. instynktu macierzyńskiego, przez co jego wszelkie działania względem dziecka zostają starannie wypracowane, a nie jak w przypadku matki wypływające samoistnie. Czynnikiem ten powoduje, że kobieta w swoich działaniach jest niezastąpiona wobec dziecka. Dlatego to właśnie ona „w każdym okresie życia dziecka jest decydująca w rodzinie. Największe jednak jej znaczenie jest w pierwszych okresach rozwojowych dziecka, gdyż kontakt z nim najczęściej ma matka. Ona właśnie, w okresie niemowlęcym, ponimowlęcym, przedszkolnym, stwarza dziecku warunki do własnej aktywności poprzez zabawę, uczy języka ojczystego, przyzwyczajają do wypełnienia poleceń, kształtuje stosunek do rodziców i innych ludzi”¹¹. Matka jest zatem pierwszą osobą, z którą nawiązuje ono kontakt, ponieważ następuje on już w okresie prenatalnym. Dlatego tak ważnym jest, aby była ona w pierwszych najważniejszych latach życia dziecka, które to mają wpływ na późniejsze relacje oraz prawidłowość lub nieprawidłowość zachodzący zmian w procesie wychowania oraz socjalizacji¹².

Rodzina zatem dla dziecka, które poznaje dopiero otaczający go świat jest niezmiernie ważna. To właśnie w bliskich relacjach jakie zbuduje z matką, ojcem, czy też rodzeństwem pozwala mu poprawnie rozwijać swoje podstawowe funkcje. Kształtuje ono strukturę indywidualnej osobowości, wzrasta w świat otaczającej go kultury i przyjmuje wzorce postępowania oraz zachowania. To właśnie rodzina ma ogromny wpływ na poprawne kształtowanie dziecka, i to jakim będzie człowiekiem w przyszłości¹³. Ważne jest również to, że proces socjalizacji nie zachodzi jedynie w okresie niemowlęcym, czy w okresie średniego dzieciństwa, ale trwa

⁹ A. Kieszkowska, *Rola rodziny w procesie socjalizacji* [w:] *Pedagogika rodziny. Wybrane zagadnienia*, red. S. Cudak, Kielce 2007, s. 44.

¹⁰ *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, red. A.I. Brzezińska, Seria II, *Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania*, t. I, K. Appelt, M. Mielcarek, *Opieka i wychowanie. Wczesne dzieciństwo*, Warszawa 2014, s. 30–31.

¹¹ S. Cudak, *Kobieta – matka i jej rola w rodzinie* [w:] *Kobieta i jej wielopostaciowość we współczesnym świecie*, red. D. Ruszkiewicz, S. Cudak, Kielce 2008, s. 19.

¹² M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2009, s. 62–66.

¹³ A. Kieszkowska, *Rola rodziny w procesie socjalizacji* [w:] *Pedagogika rodziny. Wybrane zagadnienia*, red. S. Cudak, Kielce 2007, s. 128.

nieprzerwanie przez całe życie człowieka, dlatego rodzina i więź jaka powstanie w pierwszych latach życia dziecka jest fundamentem.

Metodologiczne podstawy badań

Terenem badawczym w niniejszej pracy jest Dom Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Placówka ta jest umiejscowiona w gminie Nowogród Biebrzański w województwie Lubuskim.

Celem głównym przeprowadzonych badań jest poznanie, w jaki sposób przebiega proces wychowania dziecka w warunkach izolacji penitencjarnej.

Natomiast problem główny badań został sformułowany w sposób następujący: jak realizowany jest proces wychowania dziecka w Domu dla Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu?

Odnosząc się do problemu głównego wyróżniono trzy problemy szczegółowe:

1. Jakie są warunki instytucjonalne, w których jest realizowany proces wychowania dziecka?
2. Jak badane wypełniają zadania wychowawcze matki w warunkach więziennych?
3. Jak personel więzienny wspomaga badane w wychowaniu dziecka?

Hipotezą główną przeprowadzonych badań było założenie, że: wychowanie dziecka w warunkach więziennych przebiega w prawidłowy sposób, pomimo że odbywa się w instytucji penitencjarnej.

W odniesieniu do postawionych problemów badawczych wyodrębniono następujące hipotezy badawcze:

1. Przypuszczam, że warunki instytucjonalne panujące w Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu są odpowiednie do realizacji procesu wychowawczego dziecka. Uwzględniając specyfikę jaką kieruje się jednostka penitencjarna.
2. Sądzę, że badane kobiety w sposób prawidłowy wypełniają zadania wychowawcze w warunkach więziennych. Podejmują one na różnych płaszczyznach działania wychowawcze mające na celu dobro dziecka.
3. Zakładam, że personel więzienny wspomaga badane kobiety w realizacji procesu wychowawczego adekwatnie do możliwości na jakie pozwala Dom dla Matki i Dziecka. Personel więzienny wykonuje swoje obowiązki zgodnie z panującymi zasadami i regulaminem Zakładu Karnego oraz Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu.

Badaniami objęto pięć skazanych kobiet, które odbywały karę pozbawienia wolności, wychowując jednocześnie swoje dzieci w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu. Do prezentacji autorka wytypowała dwa przypadki badanych kobiet. Badania miały charakter anonimowy oraz dobrowolny.

Grupa, która stanowiła większość to badane w wieku 21–30 lat, aż 60%. Niewiele mniejszą grupę tworzyły badane w przedziale wiekowym 31–40 lat, które wynosiły 40%. W przeprowadzonych badaniach nikt nie przekraczał 41 roku życia (tabela 1).

Tabela 1. Wiek badanych

Wiek	Liczba badanych	%
21–30	3	60,0
31–40	2	40,0
41–50	0	0
Powyżej 50	0	0
Razem	5	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Badane w większości były pannami stanowiły, aż (40%) oraz mężatkami (40%). Jedyne jedna z badanych kobiet pozostawała w związku nieformalnym (20%). W badanej grupie żadna z respondentek nie były rozwiedzione oraz nie były wdowami (tabela 2).

Tabela 2. Stan cywilny badanych

Stan cywilny	Liczba badanych	%
Panna	2	40,0
Mężatka	2	40,0
Wdowa	0	0
Rozwiedziona	0	0
Pozostają w związku nieformalnym	1	20,0
Razem	5	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Spośród wszystkich badanych najliczniejszą grupę tworzyły respondentki posiadające wykształcenie gimnazjalne, stanowiły aż 60% badanej grupy. Na wykształcenie średnie wskazała jedna z badanych (20%), tak samo jak na wykształcenie wyższe, które również stanowiło 20% (tabela 3).

Tabela 3. Wykształcenie badanych

Wykształcenie	Liczba badanych	%
Niepełne podstawowe	0	0
Podstawowe	0	0
Gimnazjalne	3	60,0
Zawodowe	0	0
Średnie	1	20,0
Wyższe	1	20,0
Razem	5	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Przyjmuje się podział na kary: krótkoterminowe do 3 lat, średnioterminowe od 3 do 10 lat, długoterminowe powyżej 10 lat¹⁴. Badane w większości odbywały kary średnioterminowe, stanowiły aż 60% badanej grupy. Jedna badana odbywała karę krótkoterminową (20%) oraz jedna karę długoterminową (20%) (tabela 4).

Tabela 4. Wysokość wyroku badanych

Wysokość wyroku	Liczba badanych	%
Do 3 lat	1	20,0
Od 3 do 10 lat	3	60,0
Powyżej 10 lat	1	20,0
Razem	5	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Analiza i interpretacja wyników badań własnych

W niniejszej części pracy przedstawiona zostanie analiza i interpretacja dwóch wybranych przypadków skazanych kobiet, które przebywały wraz ze swoimi dziećmi w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu.

Przypadek 1

Warunki instytucjonalne, w których jest realizowany proces wychowawczy

Badana wskazuje na bardzo dobre warunki jakie panują w Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu. Podkreśla, że jednostka jest w pełni dostosowana na przebywające w niej dzieci pod względem miejsca, jak i personelu.

„Personel więzienny nie jest umundurowany, dlatego aby dzieci nie miały poczucia w jakim miejscu się znajdują i także aby stworzyć im domową atmosferę”.

Respondentka sama przyznaje, że na wolności nie byłaby w stanie zapewnić swojemu dziecku tak dobrej opieki, jaką ma obecnie w jednostce. To, że w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu ma codziennie dostęp do: lekarza pediatry, pielęgniarek oraz dietetyczki sprawia, że badana czuje się bezpiecznie. Zdaje sobie sprawę, że znajdując się w tak specyficznym miejscu jakim jest więzienie, wraz z dzieckiem jest dość trudne. Uważa jednak, że warunki, które stworzyła placówka umożliwiają jej oraz wielu innym kobietom na realizację procesu wychowawczego, który będzie przebiegał w sposób prawidłowy.

¹⁴ D. Kanarek-Lizik, *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Włocławek 2017, s. 117.

Badana na pytanie dotyczące opieki lekarza pediatry oraz dietetyka, odpowiedziała w następujący sposób:

„Pani dietetyk codziennie udziela porad dotyczących żywienia dziecka. Pediatra zawsze przyjmuje dziecko, jeśli jest chore lub wymaga badań”.

Wypełnianie przez badane zadań wychowawczych matki w warunkach więziennych

Badana uważa, że w kontaktach z dzieckiem jest osobą bardzo czułą oraz troskliwą. Stara się poświęcać dużo czasu oraz angażuje się w jego rozwój. W przeprowadzonych badaniach wskazuje, że cały jej dzień skupia się na dziecku, na zabawie z nim oraz rozmowie. Przykładając się do jego rozwoju stara się urozmaicić mu ten proces, poprzez wymyślanie aktywizujących zabaw jak np. malowanie, czy zabawy z makaronem. Dodatkowo badana na pytanie o sposób spędzania czasu wolnego ze swoim dzieckiem odpowiedziała następująco:

„Staram się robić wszystko to na co pozwalają mi warunki więzienne. Spacerujemy, czytamy książki, bawimy się, układamy klocki”.

Natomiast zapytana o to w jaki sposób pobudza rozwój u swojego dziecka odpowiedziała:

„Poprzez zabawę, czytanie książek, wszelkie zabawy plasteliną, makaronem, ryżem, malowanie farbami czy też kredkami”.

Respondentka dobrze zdaje sobie sprawę z miejsca w jakim przebywa. Podkreśla to wielokrotnie w swojej wypowiedzi, dlatego na pytanie o to czy wymienia się swoimi doświadczeniami z innymi matkami, lub czy prosi je o pomoc odpowiada w sposób bardzo stanowczy:

„Nie, ponieważ uważam, że najlepiej zwrócić się o pomoc lub poradę do Zespołu Opiekuńczo wychowawczego DMiDZ”.

Osoba badana ufa personelowi Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu, zna z własnego doświadczenia ich kompetencję oraz kwalifikacje.

Wspomaganie badanych w wychowaniu dziecka przez personel więzienny

O relacjach jakie posiada z personelem Domu Matki i Dziecka badana wyraża swoje duże zadowolenie. Respondentka w sprawach związanych z dzieckiem po poradę zwraca się właśnie do personelu więziennego. Badana przyznaje, że jest na bieżąco informowana o planowanych badaniach oraz szczepieniach co w dużym stopniu wpływa na poczucie jej bezpieczeństwa o dziecko. Co więcej badana wskazuje, że funkcjonariusze umożliwiają podjęcie pracy przez matki, organizując przedszkole dla ich dzieci.

„Na terenie DMiDZ funkcjonuje przedszkole, które zapewnia opiekę nad dzieckiem podczas gdy matka jest w pracy, są dwie grupy „starszaki” i dzieci młodsze. Panie pracujące w przedszkolu dbają o wszystkie potrzeby dziecka, są miłe i uśmiechnięte”.

Relacje rodzinne stawiane są tutaj na ważnym miejscu ze względu na dzieci, dlatego personel wspomaga badaną w ich utrzymaniu. Organizują widzenia oraz w czasach pandemii widzenia w formie Skype.

Dodatkowo w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu często prowadzone są zajęcia, które jak wskazuje badana pomagają jej w wychowaniu dziecka. Na pytanie o zajęcia organizowane w jednostce odpowiedziała badana:

„Są zajęcia z Psychologiem dziecięcym z fundacji i także z zespołem Opiekuncho Wychowawczy DMiDZ, który prowadzi zajęcia na temat wychowania dziecka”.

Podjęte działania przez placówkę wspomagają badaną, w poprawnym wychowywaniu dziecka.

Przypadek 2

Warunki instytucjonalne, w których jest realizowany proces wychowawczy

Osoba Badana jest zadowolona z warunków jakie panują w jednostce penitencjarnej. Uważa, że jest ona przystosowana w należyty sposób do przebywających w niej dzieci, zarówno jak i personel, który nie chodzi po Domu Matki i Dziecka w mundurze.

„Dobrze, że dziecko nie widzi napisów SW i nie przyswaja przymiotnika (więzienny)”.

Badana wielokrotnie zaznacza w swojej wypowiedzi, że dziecko ma zapewnione dobre wyżywienie, ponieważ posiłki szykowane są na terenie jednostki, i są dostosowane na wieku dziecka. Dodatkowo opieka lekarzy jest zapewniana każdemu dziecku, i jest ona udzielana w sposób niemalże natychmiastowy.

„Dzieci posiadają łóżeczka, dywany, kosze na zabawki, przewijaki w łazienkach, zabawki, specjalne krzeselko do karmienia, puffy na świetlicy, wszystkie pomieszczenia są kolorowe i w żaden sposób nie przypominają swoim wyglądem więzienia”.

Dodatkowo wspomina o dobrym wyżywieniu jakie jest przygotowywane w Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu.

„Dzieci dostają 5 posiłków dziennie (lub 6 w zależności od porcji), które są przystosowane do wieku dziecka. Dzielą się one na takie jak: zblendowane, krojone itp. Dania są wzbogacane o sezonowe warzywa i owoce. Uwzględniane również zostają w Domu Matki Dziecka wyznania religijne i dania są do nich dostosowywane”.

Wypełnianie przez badane zadań wychowawczych matki w warunkach więziennych

Osoba badana stara się być zaangażowana w życiu dziecka. Czas z nim poświęca na przekazanie mu wiedzy oraz różnorodnych umiejętności. Respondentka podkreśla, że codziennie poświęca swój czas na zabawy i rozmowy, które łączą ją z dzieckiem. Zapytana o sposób w jaki pobudza rozwój u swojego dziecka odpowiada w sposób następujący.

„Malujemy, rysujemy, wycinamy, układamy puzzle, bawimy się karuzelą dla dzieci, piłką, balonem, układamy formę ze zwierzętami, uczymy się kolorów, czytamy, chodzimy na spacerzy”.

Czyta książki, które dotyczą wychowywania dziecka, dzięki czemu podnosi swoją świadomość na ten temat. W bibliotece Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu badane mają dostęp do bogatej literatury, która zapewnia im zdobycie odpowiedniej wiedzy o wychowywaniu dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa. Dziecko może pozostać przy swojej matce do 3 roku życia w uzasadnionych przypadkach do 4 roku życia, dlatego w Domu dla Matki i Dziecka kładzie się tak duży nacisk na to, aby ten okres życia, które spędza dziecko w jednostce penitencjarnej przebiegał w sposób poprawny.

Respondentka stara się zasięgać po porady innych na temat wychowywania dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa, ale jak sama przyznaje często jest to trudne w warunkach izolacji penitencjarnej. Pytana o to czy wymienia się bezpośrednio swoimi doświadczeniami dotyczącymi dzieci z osadzonymi odpowiedziała.

„Czasami, ale trudno jest mi znaleźć „wspólny” język ze współosadzonymi na temat sposobów wychowywania dziecka”.

Można dostrzec w wypowiedzi badanej kobiety, że stara się w sposób prawidłowy wychowywać swoje dziecko. Bez względu na trudności jakie panują w jednostce penitencjarnej w nawiązywaniu poprawnych relacji międzyludzkich.

Wspomaganie badanych w wychowaniu dziecka przez personel więzienny

Respondentka zaznacza, że personel więzienny pomaga jej w zapewnianiu codziennych potrzeb względem dziecka, jednak uzasadnia, że jest to wynikiem specyfiki tej placówki i zdaje sobie sprawę, że pracownicy mają do tego kompetencję. Badana zapytana o to czy zwraca się do personelu Domu Matki i Dziecka odpowiedziała:

„Inaczej wychowuje się dziecko tutaj, inaczej na wolności, w domu, więc niektóre kwestie np. wyżywienia czy przedszkola wymagają przedyskutowania”.

Badana sama jest osobą pracującą na terenie jednostki, dlatego przedszkole na terenie Domu dla Matki i Dziecka jest dla niej bardzo dobrym rozwiązaniem,

z którego chętnie korzysta. Respondentka potwierdza również, że pracownicy placówki umożliwiają jej utrzymywanie kontaktów z najbliższą rodziną.

„Dostępny codzienny telefon, skype, wysyłane listy, widzenia”.

Wsparcie jak sama badana przyznaje otrzymuje poprzez organizowanie szkolenia, które podnoszą jej świadomość na temat wychowywania dzieci.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania poszerzyły wiedzę na temat procesu wychowania dziecka w warunkach izolacji więziennej. W szczególności można zauważyć, że warunki panujące w Domu Matki i Dziecka Zakładzie Karnym w Krzywańcu są na poprawnym poziomie. Dzieci mają zapewnioną odpowiednią opiekę lekarza pediatry, dietetyka oraz psychologa. Dodatkowo posiłki są układane przez panią dietetyk, która to dopasowuje dietę do wieku oraz ich potrzeb. Wszystkie pomieszczenia na terenie Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu są w pełni przystosowane do przebywających na jej terenie dzieci. Pokoje są w pełni umeblowane, znajdują się w nich zabawki oraz inne przedmioty, tak aby swoim wyglądem przypominały warunki panujące w domach rodzinnych. Skazane matki w sposób prawidłowy opiekują się swoimi dziećmi, a personel więzienny wspomaga je na każdym etapie. Badane jak same wskazywały często wymieniają się swoimi doświadczeniami z innymi matkami przebywającymi na terenie jednostki. To właśnie dziecko dla tych kobiet staje się motywatorem do zmiany dotychczasowego życia oraz postępowania. Z przeprowadzonych badań można zauważyć, że matki cały swój czas wolny starają się poświęcić dziecku. Dlatego tak ważne jest funkcjonowanie przywieziennego Domu dla Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu, który umożliwia dzieciom poprawne funkcjonowanie i brak stygmatyzacji w pierwszych latach życia.

Bibliografia

- Adamski F., *Znaczenie wychowania w rodzinie dla rozwoju osobowego dziecka* [w:] *Wychowanie w rodzinie*, red. F. Adamski, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2010.
- Cudak S., *Kobieta – matka i jej rola w rodzinie* [w:] *Kobieta i jej wielopostaciowość we współczesnym świecie*, red. D. Ruszkiewicz, S. Cudak, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2008.
- Czub M., *Rozwój dziecka – Wczesne dzieciństwo*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
- Kanarek-Lizik D., *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Drukarnia POZKAL, Włocławek 2017.
- Kieszkowska A., *Rola rodziny w procesie socjalizacji* [w:] *Pedagogika rodziny. Wybrane zagadnienia*, red. S. Cudak, Akademia Świętokrzyska, Instytut Pedagogiki i Psychologii, Kielce 2007.

- Kobieta w więzieniu. Polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. I. Dybalska, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2009.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Matysiak-Błaszczuk A., *Więzienne macierzyństwo*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, red. A.I. Brzezińska, Seria II, *Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania*, t. I, K. Appelt, M. Mielcarek, *Opieka i wychowanie. Wczesne dzieciństwo*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.
- Sitnik K., *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywięziennych Domach dla Matki i Dziecka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. XXVIII, 2012.
- Smetański M., *Charakterystyka wychowania jako procesu pedagogicznego*, „Kultura i Wychowanie”, t 1, 2011.
- Sparrow J. D., Brazelton T. B., *Rozwój dziecka. Od 0 do 3 lat*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Wolicki M., *Rozwój i wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, t. 17, 2008.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557 ze zmianami).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz.U. 2003 nr 175 poz. 1709).

Netografia

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu>.

CZĘŚĆ DRUGA

Nowe wyzwania
dla pracy resocjalizacyjnej

Doświadczenie przemocy jako czynnik determinujący popełnianie zabójstw przez kobiety – wyniki badań własnych

Streszczenie: Zjawisko przemocy i doświadczanie jej przez kobiety, ściśle wiąże się z ogromnymi, często nieodwracalnymi konsekwencjami zarówno psychicznymi, jak również fizycznymi. Mimo, że przemoc jest powszechnie znana społeczeństwu, w rozumieniu definicji i zagrożeń, jakie ze sobą wiąże, nadal istnieje wiele przypadków, kiedy ofiary czują się winne, zawstyżone i zbyt upokorzone, aby umożliwić organom wymiaru sprawiedliwości ukaranie sprawców przestępstw związanych z przemocą i w rezultacie dochodzi do podjęcia przez nich, tragicznych w konsekwencjach decyzji.

Celem niniejszego opracowania, jest zaprezentowanie wyników badań własnych, które dotyczą odpowiedzi na pytanie, czy doświadczenie przemocy, przez badane kobiety, przyczynia się do popełniania przez nie zabójstw oraz szerzenie wiedzy dotyczącej wpływu omawianego zjawiska na ofiary i jego konsekwencje.

Słowa kluczowe: przestępstwo, przestępczość, przestępczość kobiet, przemoc, doświadczanie przemocy, zabójstwo.

Wprowadzenie

Zgodnie ze źródłami statystycznymi Centralnego Zarządu Służby Więziennej, zdecydowanie mniej kobiet popełnia przestępstwa niż jest to w przypadku mężczyzn¹. Podejmując próbę wyjaśnienia przestępczości wśród kobiet, należałoby zacząć od wyjaśnienia, czym jest przestępstwo i przestępczość². Opierając się na definicji ujętej w kodeksie karnym, przestępstwo to czyn zabroniony pod groźbą kary³. Dodatkowo ustawa określa jego znamiona, uwzględnia szkodliwość społeczną, która w przypadku przestępstwa musi mieć stopień wyższy, niż znikomy oraz być czynem zawinionym⁴. Pomimo wyróżnienia dwóch kate-

¹ Biuro informacji i statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

² H. Machel, *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno-penitencjarne*, „Resocjalizacja Polska”, 2014, nr 8, s. 13.

³ Kodeks karny, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553) art. 1 § 1.

⁴ Tamże.

gorii przestępstw, tj., zbrodni i występku, w pracy omówione zostanie zjawisko popełniania zabójstw, czyli wcześniej wspomnianej zbrodni. Prawo karne, uściśla konsekwencje dokonania wyżej wymienionego czynu, którymi jest kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech albo kara surowsza⁵. Przepęczność zatem, będzie dotyczyła ogółu zachowań i czynów, niezgodnych z normami prawnymi danego kraju.

Motywacje kobiet do postępowania, które jest sprzeczne z prawem, są oczywiście różnorodne. Od lat, wielu badaczy poszukuje odpowiedzi na pytanie: *Jakie jest podłoże przepęczności kobiet?* Jak dotąd, powiązywano czynniki psychologiczne, biologiczne, społeczne⁶ oraz ekonomiczne, jako determinanty we wkroczeniu przez kobiety na ścieżkę przepęczną.

Jedno z założeń, dotyczących przepęczności wśród kobiet, dotyczy teorii, opartej na badaniach północnoamerykańskiego kryminologa Otto Pollak'a, który porusza sferę biologiczną kobiet oraz ich „zamaskowanego charakteru” przepęczności kryminalnej⁷. Według tego założenia, kobiety posiadają większe zdolności do zatajania i maskowania się⁸. Współczynniki określające przepęczność kobiet, utrzymują się bowiem na niskim poziomie, z powodu problemu ciemnej liczby⁹. Wiele z popełnianych przestępstw przez kobiety, dotyczą ich najbliższego otoczenia, a wykrycie ich jest skomplikowane lub niemożliwe. Jednym z przykładów powyższego problemu, jest dokonywanie przestępstwa podczas intymnego zbliżenia, np. stosunku seksualnego, ponieważ osoby pokrzywdzone przeważnie nie zgłaszają się na policję, ze względu na obawę ujawnienia faktu współżycia (często dotyczy to zrad¹⁰). W ten sposób powstaje mniej doniesień dotyczących przepęczności wśród kobiet, bądź nie są one rzetelne.

Jedną z charakterystycznych cech kobiet, popadających w konflikt z prawem, jest wykazywanie tendencji do zaniżonej samooceny, poczucia wyobcowania i samotności¹¹. Ponadto, najczęściej odnotowuje się sytuacje, w których kobiety w akcie obrony przed pijanym partnerem lub członkiem rodziny reagują agresją, skutkiem czego ich oprawcy, stają się ofiarami. Maria Danuta Pełka-Sługocka i Leszek Sługocki w swoich badaniach ukazują związek, między znęcaniem się oraz alkoholizmem, głównie partnera, a wyzwalaniem agresji w kobietach¹². Efektem stosowania wobec nich przemocy, niejednokrotnie jest zabójstwo

⁵ Tamże.

⁶ A. P. Szajna, *Kobieta – (nie tylko) seryjna zabójczyni*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, 2017, nr 95, s. 29.

⁷ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 356–357.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, s. 358.

¹² M. Łosińska, *Kobieta jako sprawczyni zabójstwa – analiza kryminologiczna i kryminalistyczna*, „Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny”, 2013, nr 1, s. 44.

swojego oprawcy, a w konsekwencji, skazanie na długoterminową karę pozbawienia wolności¹³.

Przemoc w aspekcie popełniania zabójstw przez kobiety

Problematyka agresji i przemocy, jest w kręgu zainteresowań wielu badaczy z różnych dziedzin nauki: neurologów, psychologów, pedagogów, socjologów¹⁴. Pojęcie zjawiska przemocy opiera się przede wszystkim, na aspektach związanych z intencjonalnością osoby stosującej przemoc, jej sposobie działania oraz konsekwencjach, jakie odczuwa jej ofiara¹⁵.

Przemoc, to pojęcie nie posiadające jednoznacznej i konkretnej definicji. W zależności od kręgów kulturowych, zjawisko to będzie zupełnie inaczej określone. Uznanie zatem danego czynu za akt przemocy, zależne będzie od kontekstu kulturowego, w którym będzie miał miejsce¹⁶.

Na początku, należałoby rozróżnić przemoc i agresję. Pomimo związku między tymi zjawiskami, nie są one ze sobą tożsame. Termin „agresja”, powiązany jest często z pewnymi biologicznymi mechanizmami, które są wspólne zarówno dla ludzi jak zwierząt. Zachowania agresywne, mają na celu zaszkodzenie potencjalnej ofierze, natomiast głównym motywem stosowania przemocy, jest chęć uzyskania określonego wpływu. Dlatego, określenie przemocy odnosi się, do sfery norm i wartości wyznawanych w danej kulturze¹⁷. Jeśli sama agresja nie prowadzi, do wymuszenia pożądanego zachowania przez agresora, wtedy nie jest związana ze zjawiskiem przemocy. Inaczej jest w przypadku, kiedy osoba intencjonalnie używa siły fizycznej do uzyskania swoich zamierzonych celów. W takiej sytuacji przemoc, połączona jest z agresją. Można wnioskować więc, że przemoc stanowi zaledwie jedną z wielu możliwych form zachowań agresywnych¹⁸.

Głównym czynnikiem, różniącym omawiane pojęcia, jest zatem cel działania sprawcy. Agresja jest działaniem, zmierzającym do wyrządzenia szkody i reakcją emocjonalną na daną sytuację. Czyny, o charakterze przemocowym, cechuje celowe użycie siły fizycznej w stosunku do drugiej osoby, przy jednoczesnym uwzględnieniu, braku możliwości obrony strony pokrzywdzonej. W rezultacie, takie postępowanie ma na celu wymuszenie pożądanego zachowania¹⁹.

¹³ H. Machel, dz. cyt., s. 18.

¹⁴ B. Hołyst, dz. cyt., s. 510.

¹⁵ M. Bolek-Kochanowska, *Przekonania a gotowość do agresji kobiet skazanych za popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy*, Katowice 2018, s. 19.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ B. Hołyst, dz. cyt., s. 510

¹⁸ M. Bolek-Kochanowska, *Przekonania a gotowość do agresji kobiet skazanych za popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy*, Katowice 2020, s. 20.

¹⁹ A. Adamowska-Kałwa, *Przemoc w rodzinie. Analiza podstawowych pojęć na podstawie współczesnej literatury*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 38”, 2018, nr 1, s. 266.

Najbardziej popularnym miejscem, w którym dochodzi do agresji i przemocy wobec kobiet jest zacisze domowe. Ze względu na to, że otoczenie rodzinne jest środowiskiem hermetycznym, wiele sytuacji może zostać ukrytych. W takich warunkach, często dochodzi do przemocy małżeńskiej bądź inaczej partnerskiej.

Przemoc doświadczona przez kobietę od swojego partnera, bywa niekiedy powtórzeniem sytuacji, jaka miała miejsce w jej rodzinnym domu, w której osoba bliska (np. ojciec) stosowała przemoc na jej matce lub wobec niej samej²⁰. Może to świadczyć, o międzypokoleniowej transmisji stosowania oraz pozostawiania w przemocy. Z tego wynika, że czasami wiktymizacja kobiet ma swój początek już w okresie dzieciństwa. Oprócz osób bliżej lub dalej spokrewnionych, sprawcami przemocy są często znajomi – sąsiedzi, przyjaciele rodziny oraz mężczyźni świadczący różne usługi (kierowcy, fotografowie)²¹. Dziewczynki wychowujące się w rodzinie, gdzie występowała przemoc wobec ich matek bądź w stosunku do nich samych, przeważnie dotycząca sfery seksualnej, narażone są bardziej na ryzyko przeniesienia przemocy do swojego dorosłego życia. Związane jest to z teorią tzw. wyuczony bezradności, kiedy młoda kobieta wykazuje bierną postawę i pogodzenie ze swoim losem ofiary²². Nauczona bezsilność, będzie w konsekwencji prowadziła do wyboru partnera o silniejszym, dominującym charakterze i przyzwolenia do przedmiotowego traktowania.

Kobiety doświadczające przemocy niewątpliwie ulegają zmianom osobowościowym. Z czasem tracą stabilność emocjonalną, zmniejsza się ich odporność na stres i frustrację oraz doznają częstszych stanów lękowych. Mają również zaburzony obraz własnej osoby, związany z niską samooceną oraz poczucie braku kontroli nad swoim życiem i otoczeniem²³.

Reasumując, oprócz psychicznych konsekwencji stosowania przemocy wobec kobiet, w niektórych przypadkach może wystąpić zamiana „ról” między ofiarą, a jej oprawcą. Największym ryzykiem wystąpienia takiego zjawiska objęte są kobiety, które przebywają w długotrwałym stresie lub stykają się ze szczególnym okrucieństwem ze strony sprawcy przemocy. Takie sytuacje, wywołują w nich poczucie krzywdy i narastające napięcie związane z gniewem i rozpaczą. W efekcie niektóre z ofiar, również mogą wykazywać zachowania agresywne. Niekiedy ich następstwem stają się właśnie zabójstwa.

Problematyka, cel i wyniki badań

Celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy przemoc, której doświadczyły kobiety, może być przyczyną popełnienia przez nie zabójstw.

²⁰ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminalistyczne*, Warszawa 2007, s. 88.

²¹ Tamże, s. 90.

²² Tamże, s. 25.

²³ E. Gałka, *Typologia sprawców zabójstw*, „Wrocławskie studia erazmiańskie. Zeszyty studenckie”, 2010, nr 5, s. 67.

Opierając się na wymienionym problemie głównym, wyróżnione zostały następujące pytania szczegółowe:

1. Czy doświadczanie przemocy, przez badane kobiety, przyczynia się do popełniania przez nie zabójstw?
2. Czy brak odpowiedniej pomocy i reakcji ze strony policji i służb społecznych, może wpłynąć na to, że badane kobiety, które są ofiarami przemocy, zabijają swoich oprawców?
3. Jaki stosunek mają badane do popełnionego czynu?

Badania przeprowadzone zostały w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, który wraz z Oddziałem Zewnętrznym podlega Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Bydgoszczy. W badaniu wzięło udział sześć kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności skazanych za zabójstwo (art. 148 KK)²⁴. Grupa ta była zróżnicowana pod względem wieku, wykształcenia i stanu cywilnego. Badania, zostały przeprowadzone w dniu 30 marca 2022 r.

Do zgłębienia poruszanej problematyki, dotyczącej szeroko definiowanej przemocy stosowanej wobec kobiet oraz jej wpływu na przyczynianie się do popełniania przez nie przestępstw, w tym zabójstw, w badaniach zastosowano metodę indywidualnych przypadków, której techniką jest wywiad, a narzędziem kwestionariusz wywiadu. Do prezentacji w niniejszej pracy wybrano jeden przypadek. Analiza i interpretacja danych zawartych w wywiadzie ze skazaną zostanie przedstawiona w dalszej części tekstu

Prezentacja i analiza wybranego przypadku

Badaną osobą jest kobieta, w wieku trzydziestu lat. Posiada wykształcenie gimnazjalne i podaje, że przed odbywaniem kary pozbawienia wolności, nie posiadała żadnego zatrudnienia. Stan cywilny określa jako panna, jednak posiada troje dzieci w wieku szkolnym. Miejszem zamieszkania badanej, przed osadzeniem, było miasto poniżej 50 tysięcy mieszkańców.

Przestępstwo, jakie popełniła, to zabójstwo swojego partnera, ojca najmłodszego dziecka. Narzędziem zbrodni był nóż kuchenny.

Doświadczanie przemocy

Kobieta początkowo twierdziła, że nigdy nie doświadczyła przemocy w okresie dzieciństwa. Następnie zaczęła opisywać relacje ze swoją matką:

„Mama mnie dojeżdżała i lała, jak uciekałam, ale to przecież normalne. Nieraz dostałam jakąś ścierką po głowie od matki, albo mnie wyzywała jak była zła, ale czy to przemoc? Bo mi to się wydaje, że to po prostu twarde wychowanie a nie zaraz przemoc”.

²⁴ Kodeks karny, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 88 poz. 553) art. 148.

Badana opisując zachowania matki, nie dostrzega w nich nic niestosownego. Swoje dzieciństwo wspomina dobrze:

„Nie miałam złego dzieciństwa, nie powiedziałabym tak”.

Następnie, przyznała, że czasami obserwowała zachowania agresywne ojca wobec matki, a także odwrotnie.

Badana, w swoim odczuciu, nie jest ofiarą przemocy:

„Nie jestem ofiarą przemocy. Tylko jeden partner mnie bił”.

Badana opisuje przemoc jaką stosował na niej pierwszy partner. Twierdzi, że była systematycznie bita przez partnera przez okres około trzech lat. Kiedy od niego odchodziła nachodził ją i groził, że porwie jej dziecko, aby zmusić ją do powrotu. Po próbie ostatecznego odejścia, zabrał jej dziecko z przedszkola, bez powiadamiania badanej, a następnie zaczął ją szantażować, że jeśli do niego nie wróci, to już nigdy nie zobaczy dziecka:

„Wielokrotnie odchodziłam, ale później wracałam. Porwał mi dziecko i prosił żeby wróciła, a jak nie chciałam to szantażował, no to wracałam. W sumie zawsze wiedziałam, że będę wracać”.

Twierdzi, że dziecko było jej motywacją do odejścia od partnera, natomiast nie wystarczającą. Kobieta nie była nigdy zatrudniona i była zależna finansowo od partnera:

„Ja go poznałam jak mój syn był mały i już wtedy każdy mi mówił, że on mnie krzywdzi, ale ja ulegałam. Byłam finansowo zależna od niego”.

Kobieta przyznaje, że partner bił ją z zazdrości. Opisuje mężczyznę jako osobę zaborczą, zazdrosną i kontrolującą:

„On mnie bił z zazdrości. On mnie bił za makijaż, za krótką spódniczkę, bo spojrziałam się na innego. Raz wylądowałam nieprzytomna w szpitalu, a jak wyszłam to zamknął mnie w domu”.

Oprócz stosowania przemocy wobec badanej kobiety, jej partner dopuszczał się także zachowań agresywnych w stosunku do rodziców badanej:

„Partner mnie bił przy wszystkich. Pobił mi ojca jak zgłosił go na policję. Wszędzie mnie bił, na oślep. Chciał mnie pociąć, ale zahaczył tylko o nogę i o pierś, dlatego mam blizny. Blizny mam też po ugryzieniach, bo też mnie gryzł”.

Kobieta oznajmia, że doświadczona przemoc miała wpływ na popełnienie przez nią przestępstwa, ponieważ nie ma umiejętności panowania nad własnymi emocjami i swojego kolejnego partnera zabiła z zazdrości:

„Nie potrafię panować nad emocjami. To były emocje, impuls. Nie wiem, dlaczego to zrobiłam, chwila i tyle. Myślę, że gdybym nie była pod wpływem złości, to bym się odwróciła na pięcie i wróciła za dwie godziny spokojna”.

Badana kobieta gloryfikuje w rozmowie swoją ofiarę. Twierdzi, że partner, którego zabiła pomógł jej się odciąć od dawnego życia. Oznajmia również, że nigdy nie stosował na niej przemocy, w odróżnieniu do poprzedniego partnera. Następnie wskazuje na sporadyczną agresję słowną, jaką sama stosowała w kierunku ofiary i odwrotnie. Zaprzecza jednak stosowania i doświadczenia przemocy fizycznej w związku z ofiarą. Ponadto, badanej i jej ofierze, odebrano prawa rodzicielskie do ich wspólnego, najmłodszego dziecka.

„Biłam swoje dzieci sporadycznie, ale się nie znęcałam”.

Kobieta podaje, że kocha swoje dzieci, ale nie jest do nich na tyle przywiązana, żeby spędzać z nimi swój czas:

„Pół roku to zbyt długo przebywania z dzieckiem”.

Reakcja służb Policji i pomocy społecznej wobec ofiar przemocy

Badana kobieta twierdzi, że nie ma problemu, aby zwrócić się w potrzebie o pomoc. Zgłaszała się do Policji, kiedy poprzedni partner, stosujący wobec niej przemoc, bił ją i zachowywał się nieobliczalnie:

„Policja wiedziała, ale nie reagowała. Bałam się już tam dzwonić. Dusił mnie, mógł mnie zabić, a policja nic”.

Pomimo częstych interwencji Policji, badana uważa, że nie zawsze odpowiednio reagowała. Oznajmia, że w przyszłości zgłosiłaby się do pomocy społecznej i do policji, jeśli zaszłaby taka potrzeba, ponieważ:

„Wiem już, że każdy problem można rozwiązać inaczej niż agresją”.

Podobne zdanie ma na temat policji:

„Po tym wszystkim zgłosiłabym się szybciej o pomoc do policji. Warto rozwiązywać problem nie samemu”.

Kobieta przyznaje, że często nie widziała sensu w zgłaszaniu sytuacji z partnerem, ponieważ sądziła, że to nic nie zmieni. Uważa, że nieodpowiednia interwencja lub brak reakcji, właściwych placówek, może mieć wpływ na ofiary przemocy i ich późniejsze działania, ponieważ:

„Nie potrafią odpowiednio pomóc lub bagatelizują problem. Człowiek czuje się sam z tym wszystkim”.

Stosunek do popełnionego czynu

Pomimo, że jest to najmłodsza, spośród badanych kobiet, jest bardzo otwarta i chętnie opowiada o swoim życiu oraz popełnionym przestępstwie. W swoim odczuciu jest winna, przede wszystkim z powodu, braku umiejętności kontrolowania własnych emocji. Ofiarę opisuje jako wzór partnera i uważa, że to w niej leżał problem, ponieważ była o niego bardzo zazdrosna:

„Zabiłam z zazdrości. Zobaczyłam, że pisze z inną laską i się wkurzyłam. Bałam się stracić to co zbudowaliśmy”.

Wypowiada się krytycznie w stosunku do popełnionego czynu. Podczas rozmowy powtarza, że żałuje tego co się stało i chciałaby cofnąć czas:

„Zniszczyłam swoją rodzinę, którą naprawdę kocham. Zniszczyłam swoje życie psychiczne i wiem, że życie moje nie będzie takie jakie powinno”.

Badana przyznaje, że w chwili popełnienia przestępstwa, nie uważała, by była to konieczność, ale określa to jako impuls:

„Nie uważałam, że musiałam się od niego uwolnić, ponieważ partner nie był agresywny wobec mnie”.

Podsumowanie

Zaprezentowany powyżej przypadek, jest przykładem kobiety, która była ofiarą przemocy, tak samo jak każda z badanych, jednak miała trudności, aby ją prawidłowo zdefiniować. Dla każdego człowieka, którego dzieciństwo oraz okres socjalizacji, przebiegał prawidłowo, naturalne jest odróżnienie zachowań agresywnych oraz manipulacyjnych. Przedstawiony przypadek, obrazuje odmiennosc w postrzeganiu, czym jest przemoc i gdzie są granice pomiędzy zdrową a toksyczną relacją. Ta odmiennosc, może wynikać, z braku odpowiednich wzorców oraz właściwej edukacji.

Badane kobiety, w większości nie posiadały odpowiedniego wykształcenia, aby podjąć pracę, zapewniającą niezależność finansową. Oznacza to, że ich partnerzy byli głównym źródłem utrzymania rodziny, tym samym badane, były finansowo od nich zależne.

Powyższa sytuacja, może mieć niebagatelny wpływ, na trwanie w toksycznych i przemocowych relacjach, a tym samym powodować zmiany w zachowaniu kobiet i przyczyniać się do popełniania przez nie zabójstw.

Respondentka, podczas przeprowadzonego wywiadu, wyznała, że przemoc, której doświadczyła, była stosowana wobec niej, przez pierwszego partnera. Ofiarą kobiety, stał się natomiast nie sam agresor – sprawca przemocy, a następny partner, ojciec najmłodszego dziecka, który zdaniem badanej, nie

przejawiał żadnych zachowań agresywnych. Badana obrazuje przenoszenie zachowań agresywnych, z poprzednich doświadczeń, na późniejsze funkcjonowanie w związkach partnerskich. Ponadto, kobieta przyznała, że czasem stosuje przemoc wobec swoich własnych dzieci, w postaci klapsów (bicia). Takie zachowanie, również wskazuje, na transferowanie przemocy, na następnie pokolenie – swoje potomstwo.

Powyższy przypadek jest przykładem tego, jak bardzo destrukcyjne w skutkach jest doświadczanie przemocy. Poza aspektem bezpośredniego cierpienia ofiary, współtworzą się poboczne konteksty, takie jak: zmiany w psychice ofiary, która nagle pod wpływem emocji lub strachu, jest zdolna do odebrania życia drugiemu człowiekowi czy przenoszenie własnego doświadczenia na osoby postronne, w tym dzieci, tym samym możliwość popełnienia zabójstwa nie na samym oprawcy, lecz na osobie niewinnej.

W opinii autorki niniejszej pracy, skazane kobiety, będące osobami badanymi, ukazują ich brak umiejętności właściwego postrzegania oraz definiowania przemocy, a także dostrzegania jej pierwszych objawów. Jak wynika z przeprowadzonych badań, niemal każda spośród badanych kobiet, obserwowała lub doświadczyła zachowań agresywnych (np. ze strony rodziców) już w okresie dzieciństwa, natomiast tylko jedna z nich (po uprzednim wytłumaczeniu, czym jest lub może być przemoc), w kwestionariuszu wywiadu zaznaczyła odpowiedź, potwierdzającą powyższe.

Głównym wnioskiem z badań, jest stwierdzenie, że wszystkie z badanych kobiet, początkowo były ofiarami przemocy, stosowanej przez partnerów, a następnie same stały się jej sprawcami. Na podstawie badań własnych, autorka odpowiadając na pytanie, które było celem pracy twierdzi, że doświadczona przemoc przyczynia się do popełnienia zabójstw przez kobiety.

Brak odpowiedniej edukacji oraz zależność finansowa, również przyczynia się do zwiększenia ryzyka nawiązywania niezdrowych kontaktów i relacji. Dla kobiet, które nie są samodzielne w życiu społecznym, poszukujących wsparcia i opieki, wiąże się to z zacieraniem pewnych granic, a konsekwencją tego, jest niebezpieczna tolerancja dla zachowań nawet skrajnie patologicznych, jak trwanie oraz stosowanie wobec nich przemocy.

Badane kobiety, charakteryzują się niską samooceną oraz tendencją do lęków. Kobieta, będąca matką (jak w każdym z badanych przypadków), staje się jeszcze bardziej bezbronna, ze strachu o życie i byt swojego dziecka. Taka sytuacja, tworzy niemal doskonałe warunki do szantażowania lub nadużywania zaufania kobiety, przez toksycznego partnera. Każdy człowiek natomiast, ma swoje granice i w przypadku omawianych kobiet, przekroczenie ich spowodowało, że ofiara przemocy, stała się jej sprawcą.

Ostatecznie wyniki przeprowadzonego badania świadczą o ścisłym związku między doświadczaną przemocą przez kobiety, a ich gotowością do popełnienia przestępstw – zabójstw. Rezultatem tego, wykazują wzmożone motywacje, do zabicia swoich oprawców, ale również do późniejszych, niekontrolowanych

zachowań, które w konsekwencji, także mogą prowadzić do powielania przemocy, a nawet dokonania zabójstw.

Reasumując, cel badawczy został osiągnięty, a stwierdzenie, że kobiety, które doświadczyły w swoim życiu przemocy, mogą wykazywać skłonność do jej używania – głównie wobec swoich oprawców, zostało potwierdzone.

Bibliografia

- Adamowska-Kałwa A., *Przemoc w rodzinie. Analiza podstawowych pojęć na podstawie współczesnej literatury*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 38”, nr 1/2018, 2018.
- Bolek-Kochanowska M., *Przekonania a gotowość do agresji kobiet skazanych za popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2020.
- Gałka E., *Typologia sprawców zabójstw*, „Wrocławskie studia erasmiańskie. Zeszyty studenckie”, nr 5/2010, 2010.
- Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2009.
- Jakubiak E., Staśkiewicz U., *Physical Sources of Evidence – Forensic Science in Theory and Practice*, „Security Theory and Practice”, nr 4/2020, 2020.
- Łosińska M., *Kobieta jako sprawczyni zabójstwa – analiza kryminologiczna i kryminalistyczna*, „Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny”, nr 1/2013, s. 2013.
- Machel H., *Przestępczość kobiet i wobec kobiet – spojrzenie kryminologiczno-penitencjarne*, Fundacja Pedagogium, Warszawa 2014.

Akt prawne

Kodeks karny, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Netografia

<https://sw.gov.pl/Statystyka> – Strona internetowa Służby Więziennej.

Wiktoria Michalik

Znaczenie terapii w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej

Streszczenie: W niniejszej pracy opisano oddziaływania terapeutyczno-resocjalizacyjne stosowane wobec sprawców przestępstw seksualnych oraz ich wpływ na proces resocjalizacji owej grupy osadzonych. Jednocześnie scharakteryzowano omawianą grupę przestępców oraz regulacje prawne, które dotyczą wszelakich działań stosowanych wobec omawianej kategorii przestępców. Głównym celem tej pracy było poznanie i odkrycie znaczenia oddziaływań terapeutycznych w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej, koncentrując się na uzyskaniu odpowiedzi na pytanie: jakie znaczenie w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych ma terapia?

Słowa kluczowe: przestępcy seksualni, oddziaływania terapeutyczne, proces resocjalizacji, oddziaływania resocjalizacyjne, terapia, kara pozbawienia wolności, regulacje prawne.

Wstęp

Sprawcy przestępstw seksualnych stanowią grupę osadzonych, wobec której społeczeństwo jest negatywnie nastawione, do czego przyczynia się charakter i specyfika popełnionego przestępstwa. Przy tego rodzaju przestępstwach mogą występować zaburzenia preferencji seksualnej, co ma bezpośredni związek z krytycznym i odpornym nastawieniem sprawców na oddziaływania terapeutyczne i resocjalizacyjne. Odbywanie kary pozbawienia wolności przez sprawców przestępstw seksualnych łączy ze sobą dwa filary: izolację sprawcy wobec którego stosowane są oddziaływania resocjalizacyjne oraz leczenie osoby, u której występują zaburzenia sfery seksualnej. Aby w pełni zniwelować deficyty występujące u tej grupy osadzonych niezbędne jest zastosowanie zindywidualizowanych oddziaływań terapeutycznych, które są fundamentalnym elementem oddziaływań resocjalizacyjnych.

Charakterystyka przestępstw seksualnych

Koncentrując się na aspekcie prawnodogmatycznym, czyli tym co zawierają przepisy oraz aspekcie kryminologicznym, który skupia się na sprawcy i jego motywach możemy wyróżnić rodzaje przestępstw seksualnych, do których zaliczają się: zabójstwa seksualne, pedofilia, dziecięca pornografia, zgwałcenia oraz prostytutka i kazirodztwo²⁵.

Zabójstwem seksualnym określamy sytuację, w której sprawca zgwałcenia dokonuje zabójstwa swojej ofiary. Do charakterystycznych zachowań tego typu przestępstwa zaliczamy rytualizację zachowań oraz kolekcjonowanie przedmiotów związanych zarówno z ofiarą, jak i miejscem zbrodni²⁶. Kolejnym rodzajem przestępstwa seksualnego jest pedofilia, czyli upodobanie do zaspokajania pragnień erotycznych z udziałem dzieci. Jest to choroba, której zdiagnozowanie jest skomplikowanym i długotrwałym procesem, ponieważ w swojej złożoności zawiera zaburzenia nie tylko na tle psychicznym, ale i fizycznym. Całokształt tej choroby można określić jako bardzo złożony proces. Zdarzają się sytuacje, w których sprawca w przeszłości był ofiarą tego typu przestępstwa²⁷, dlatego tak ważne jest, aby rozpatrywać tego typu zaburzenia w szerokim kontekście jego występowania. Następnie wyróżniamy dziecięcą pornografię, która koncentruje się na charakterystycznym nawiązywaniu kontaktów osób dorosłych z dziećmi, w celu zdobycia jak największej ilości informacji, a finalnie nawiązania bezpośredniego kontaktu. Osoby dorosłe przygotowują się do nawiązywania takich relacji, starając się być na bieżąco w tematach, którymi aktualnie zainteresowane są dzieci, tak aby stać się atrakcyjnym kompanem do rozmów, a w dalszej kolejności nawiązania bliżej relacji²⁸. Zasadniczo takie postępowanie ma na celu wzbudzenie w dziecku zaufania, co w rezultacie przełożyć się ma na pogłębienie więzi emocjonalnych z dzieckiem i utrzymanie stałego kontaktu.

Wśród przestępstw seksualnych występuje również zgwałcenie, które jest *przestępstwem wymierzonym przeciwko wolności seksualnej, godzące w swobodę decyzji jednostki w zakresie jej czynności seksualnych na skutek zastosowania przez sprawcę przymusu fizycznego, groźby bezprawnej lub podstęp*²⁹. Wyróżniamy również prostytutkę, która aktualnie w Polsce nie jest karana, jednakże jakiejkolwiek formy nakłaniania do prostytutki lub czerpania z prostytutki korzyści przez osoby trzecie podlega karze. Obecnie prostytutka niejednokrotnie jest traktowana jako szansa na poprawę warunków życiowych

²⁵ B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychopaci sprawcy przestępstw seksualnych*, Gdańsk 2013, s. 221.

²⁶ M. Kowalczyk, *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*, Toruń 2014, s. 105.

²⁷ *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J. Stanik, t. 2, *Teoria i Praktyka pedagogiczna*, Warszawa 2007, s. 146.

²⁸ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2019, s. 256

²⁹ M. Kowalczyk, dz. cyt., s. 105.

i sytuacji materialnej³⁰. Niestety cały charakter takiej formy świadczenia usług seksualnych ma ogromny wpływ na psychikę i fizyczność osoby, która świadczy tego typu usługi. Jak powszechnie wiadomo, cały proceder jakim jest prostytutka jest niezwykle stygmatyzowany przez społeczeństwo. Negatywnie nacechowane tego typu świadczeń, wpływają w większym lub mniejszym stopniu na jakość życia osoby, która świadczy usługi seksualne za pieniądze.

Ostatnim rodzajem przestępstw seksualnych jest kazirodztwo, czyli *wszelkie działania o podłożu seksualnym, odbywające się w zamkniętym kręgu rodziny pośród jej członków powiązanych więzami krwi*³¹. Sprawcę popełniającego owe przestępstwo najczęściej charakteryzuje niski iloraz inteligencji, niedojrzałość emocjonalna oraz lęk przed nawiązywaniem głębokich relacji z dojrzałym partnerem³².

Wszelkiego rodzaju przestępstwa seksualne mogą być powiązane z zaburzeniami preferencji seksualnej, czyli *utrwalonymi formami zachowań seksualnych, które zapewniają jednostce satysfakcję na poziomie psychicznym, ale wykluczają spełnienie biologicznej lub społecznej funkcji zachowania seksualnego*³³. Wyodrębnia się pięć przyczyn wpływających na zaburzenia preferencji seksualnej: psychiczne, biologiczne, związane z wiekiem, społeczno-kulturowe oraz psychopatologiczne³⁴. Zaburzenia preferencji seksualnych diagnozuje biegły sądowy z zakresu psychiatrii i seksuologii na etapie postępowania karnego³⁵.

Regulacje prawne odnoszące się do sprawców przestępstw seksualnych

Kodeks karny zawiera artykuły 197–203, które określają przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności³⁶. Wobec sprawców przestępstw seksualnych stosowane są podstawy prawne, które zostały wprowadzone 1 stycznia 2006 r. w art. 3 Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r., dotyczą one kwestii związanych z leczeniem i rehabilitacją oraz funkcjonowaniem sprawcy przestępstwa seksualnego po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności, wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie, zmiany typu jednostki penitencjarnej oraz przyznania nagrody wolnościowej³⁷.

³⁰ I. Pospiszył, dz. cyt., s. 236.

³¹ M. Podgajna-Kuśmierk, *Pedofilia*, Kraków 2003, s. 36.

³² I. Pospiszył, dz. cyt., s. 265.

³³ Definicja zaburzenia preferencji seksualnej <https://psychologia.edu.pl/sownik/id.zaburzenia-preferencji-seksualnej/i.html> [dostęp: 1.09.2022].

³⁴ M. Podgajna-Kuśmierk, dz. cyt., s. 33.

³⁵ *Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szczówka, B. Koukolo, P. Kwiatkowski, Wrocław 2008, s. 132.

³⁶ Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

³⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego i ustawy Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2005 nr 163 poz. 1363).

W związku ze złożoną strukturą i procesem postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych funkcjonuje Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym³⁸ oraz Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób³⁹. Na podstawie wyżej wymienionych aktów prawnych odbywa się całokształt postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych w trakcie odbywania przez nich kary pozbawienia wolności, jak również po opuszczeniu przez nich jednostki penitencjarnej.

Terapia i resocjalizacja sprawców przestępstw seksualnych

Złożona budowa czynników, które mają znaczenie w działaniu sprawcy oraz wyjątkowa odporność na standardowe oddziaływania resocjalizacyjne, obrazuje skazanych za przestępstwa seksualne jako jedną z najtrudniejszych grup w kontekście skuteczności przebiegu procesu resocjalizacji. Sprawcy przestępstw seksualnych, u których występują zaburzenia preferencji seksualnej odbywają karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, natomiast sprawcy, u których owe zaburzenia nie występują odbywają karę w systemie zwykłym, na ogólnie przyjętych zasadach⁴⁰.

System terapeutyczny jest przeznaczony dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazanych za przestępstwo określone w art. 197–203 Kodeksu karnego, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzonych umysłowo, a także uzależnionych od alkoholu albo innych środków odurzających lub psychotropowych oraz skazanych niepełnosprawnych fizycznie, którzy wymagają oddziaływania specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej⁴¹. W Polsce funkcjonuje pięć oddziałów terapeutycznych z programem terapii przeznaczonym dla sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, są to jednostki penitencjarne w: Rzeszowie, Rawiczu, Oleśnicy, Starogardzie Gdańskim i Goleniowie⁴².

Proces resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych, u których stwierdzono zaburzenia preferencji seksualnych jest możliwy, w przypadku gdy oddziaływania resocjalizacyjne mają charakter terapeutyczny. Standardowe oddziaływania resocjalizacyjne stosowane wobec osób pozbawionych wolności nie przynoszą zamierzonych efektów w pracy ze sprawcami przestępstw seksualnych. Dlatego koniecznym elementem owych oddziaływań jest wzbogacenie

³⁸ Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 862).

³⁹ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. (Dz.U. 2014 poz. 24).

⁴⁰ A. Szczówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski (red.), dz. cyt., s. 132.

⁴¹ Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557) art. 96.

⁴² A. Szczówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski (red.), dz. cyt., s. 132.

ich o oddziaływania terapeutyczne, które mają na celu korygowanie i możliwie w jak największym stopniu niwelowanie czynników kryminogennych⁴³. Udział w terapii ma również ukazać występujące deficyty w pacjencie, co w rezultacie ma w dłuższej perspektywie niwelować występujące braki, co będzie miało odzwierciedlenie w możliwie jak najszybszym powrocie do społeczeństwa.

Terapia sprawców przestępstw seksualnych prowadzona w warunkach izolacji penitencjarnej trwa od 9 do 12 miesięcy, w tym czasie realizowany jest program terapii oparty na jednym z trzech modeli: biologicznym, psychoterapeutycznym oraz poznawczo-behawioralnym. Prowadzona jest przez zespół wyszkolonych specjalistów: dwóch psychologów, terapeutę do spraw uzależnień oraz edukatora seksualnego. Najważniejsze w prowadzeniu terapii jest dobranie odpowiedniej metody, indywidualnie do danego przypadku oraz zachowanie spójności w prowadzeniu oddziaływań. W czasie terapii główne zainteresowanie spoczywa na zaburzeniach preferencji seksualnych, natomiast pobocznymi aspektami terapii jest praca nad sferą emocjonalną, deficytach w sferze społecznej, zniekształceniach poznawczych oraz wszelakich dewiantycznych wzorcach pobudzenia⁴⁴.

Terapia przeznaczona dla sprawców przestępstw seksualnych prowadzona jest w trzech formach: indywidualnej, grupowej i mieszanej. Forma prowadzenia terapii dostosowywana jest indywidualnie, jednakże bardzo często występuje forma łączenia terapii indywidualnej z terapią grupową⁴⁵.

Sprawcy przestępstw seksualnych, u których występują zaburzenia preferencji seksualnej, to grupa osadzonych, wobec której w pierwszej kolejności prowadzone są oddziaływania terapeutyczne, natomiast oddziaływania resocjalizacyjne stosowane są w drugiej kolejności. Spowodowane jest to silnymi i mocno zakorzenionymi zaburzeniami w procesie myślenia i funkcjonowania jednostki, które bezpośrednio uniemożliwiają uzyskanie pozytywnych wyników w pracy penitencjarnej z osadzonym. Dlatego właśnie oddziaływania terapeutyczne stanowią tak ważny element procesu resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych. Dwuetapowe prowadzenie oddziaływań ma korzystny wpływ na leczenie oraz powrót pacjenta do społeczeństwa. Do zrealizowania założeń odnoszących się zarówno do oddziaływań terapeutycznych, jak i resocjalizacyjnych niezbędne jest zgromadzenie informacji dotyczących osadzonego oraz poddawanie okresowej ocenie jego postępów⁴⁶. Monitorowanie postępów leczenia stanowi niezwykle ważny aspekt, jeśli chodzi o dalsze prowadzenie pacjenta. Wszelki progres jak i regres występujący podczas trwania terapii ma swoje odzwierciedlenie w prowadzonej dokumentacji, która pomaga w dalszym palowaniu leczenia.

⁴³ B. Urban, J. Stanik (red.), dz. cyt., s. 148.

⁴⁴ Tamże, s. 149, 152.

⁴⁵ Tamże, s. 154.

⁴⁶ A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017, s. 139–140.

Po zakończonej terapii osadzony może odbywać pozostałą część kary w systemie programowanego oddziaływania, który jest bezpośrednio ukierunkowany na oddziaływania resocjalizacyjne, które mają na celu przygotowanie jednostki do prawidłowego funkcjonowania w warunkach wolnościowych, zgodnie z przyjętymi normami i zasadami. Warto również wskazać na konieczność kontynuacji terapii, nie tylko w warunkach izolacji, penitencjarnej, a możliwie jak najszybsze podjęcie terapii w warunkach wolnościowych. Efekty uzyskane podczas trwania terapii muszą być ugruntowane w psychice i zachowaniu pacjenta, aby możliwie jak najlepiej przygotować go do życia w społeczeństwie.

O skuteczności oddziaływań terapeutycznych wobec sprawców przestępstw seksualnych świadczy realizacja głównego celu terapii, którym jest powstrzymanie się od ponownego popełnienia przestępstwa w warunkach wolnościowych. W czasie odbywania kary sprawca nie ma możliwości swobodnego podejmowania decyzji o powstrzymaniu się od zachowań dewiacyjnych i karalnych, jest to kwestia przymusu, który narzuca izolacja penitencjarna. Stąd ocena postępów w terapii nie może opierać się jedynie na poziomie recydywy, ale za pomocą innych wskaźników i narzędzi psychologicznych. Ukończenie pełnego cyklu terapii, aktywny udział w realizowanych spotkaniach oraz zaangażowanie i pozytywny stosunek do proponowanej oferty oddziaływań to ogólne kryteria pozwalające ocenić postępy w oddziaływaniach terapeutycznych i resocjalizacyjnych⁴⁷.

Metodologiczne podstawy badań, charakterystyka terenu badawczego i dobór populacji badawczej

Przedmiotem badań przedstawionych w niniejszej pracy jest znaczenie terapii w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych. Poznanie znaczenia oddziaływań terapeutycznych w procesie resocjalizacji to cel przeprowadzonych badań. Główny cel badań koncentruje się na uzyskaniu odpowiedzi na pytanie: jakie znaczenie w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych ma terapia w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej?

Głównym problemem badawczym przeprowadzonych badań jest: czy w opinii badanych funkcjonariuszy Służby Więziennej udział w terapii sprawców przestępstw seksualnych ma wpływ na ich proces resocjalizacji? Wśród szczegółowych problemów badawczych wyróżniono:

1. Czy badani obserwują zmiany w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych objętych terapią?
2. Czy po odbyciu terapii sprawcy przestępstw seksualnych wykazują zaangażowanie w opracowanie i realizację Indywidualnego Programu Resocjalizacji?
3. Jaki stosunek w opinii badanych mają sprawcy przestępstw seksualnych do popełnionego czynu?

⁴⁷ P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska”, 2009, nr 7, s. 62–63.

4. Czy w opinii badanych terapia sprawców przestępstw seksualnych jest skuteczna?

Hipotezy badawcze, które powstały do wyżej przedstawionych problemów badawczych to:

1. Uważam, że udział w terapii sprawców przestępstw seksualnych ma wpływ na ich proces resocjalizacji. Zaburzenia występujące u sprawców przestępstw seksualnych są zaburzeniami, które trudno zniwelować. Sam proces resocjalizacji opiera się na oddziaływaniach resocjalizacyjnych, a w tym przypadku niezbędne jest zastosowanie oddziaływań terapeutycznych, aby w pełni realizować założenia związane z minimalizowaniem deficytów występujących u tej grupy osadzonych
2. Sądzę, że u sprawców przestępstw seksualnych objętych terapią zaobserwowano zmiany w zachowaniu. Połączenie oddziaływań terapeutycznych z oddziaływaniami resocjalizacyjnymi pozwala pracować zarówno na czynnikach kryminogennych, jak i na zaburzeniach, które występują u sprawców przestępstw seksualnych. Oddziaływania te wprowadzają zmiany w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych poprzez pracę nad występującymi u nich zaburzeniami preferencji seksualnych.
3. Przypuszczam, że u sprawców przestępstw seksualnych występuje krytyczny stosunek wobec popełnionego przestępstwa. Biorąc pod uwagę zastosowanie wobec osadzonych oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych, które mają na celu pracę nad zaburzeniami oraz podkreślenie występowania dewiacyjnych zachowań, osadzeni mają świadomość tego jak brutalnego i negatywnie odbieranego przez społeczeństwo czynu się dopuścili.
4. Zakładam, że obecna forma terapii sprawców przestępstw seksualnych jest skuteczna, a zmodyfikowanie oddziaływań terapeutycznych udoskonali skuteczność dotychczasowych działań. Wspecjalizowana kadra prowadząca oddziaływania terapeutyczne i resocjalizacyjne odpowiednio dobiera oddziaływania do konkretnych potrzeb i deficytów danej jednostki. Umożliwia to zmianę w dotychczasowym myśleniu i funkcjonowaniu jednostki oraz ma znaczenie w przygotowaniu osadzonego do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Do uzyskania informacji dotyczących znaczenia terapii sprawców przestępstw seksualnych w procesie ich resocjalizacji w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, przy użyciu techniki ankiety, której narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety składający się z 24 pytań.

Badania zostały przeprowadzone w Zakładzie Karnym w Rawiczu, w którym funkcjonuje oddział terapeutyczny dla sprawców przestępstw seksualnych. Jest to jeden z najstarszych oddziałów terapeutycznych w Polsce, jego pojemność wynosi 208 miejsc. Do badania wybranych zostało 27 funkcjonariuszy Służby Więziennej pełniących służbę w dziale penitencjarnym oraz funkcjonariuszy na stanowisku psychologa w oddziale terapeutycznym. Przeprowadzenie

badania w tej grupie umożliwiło uzyskanie rzetelnych i popartych doświadczeniem odpowiedzi w kwestionariuszu ankiety, ponieważ są to funkcjonariusze pracujący w bezpośrednim kontakcie z osadzonym przy realizacji oddziaływań resocjalizacyjno-terapeutycznych.

Analiza i interpretacja wyników badań

Wśród respondentów zdecydowana większość (44%) uważa, że terapia wprowadza zmiany w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych, zaś 7% to grupa respondentów która jest zdecydowanie przekonana o zmianach jakie wprowadza terapia w zachowaniu przestępców seksualnych. 22% to grupa respondentów, która uważa, że terapia nie wpływa na zmiany w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych, a 7% respondentów jest zdecydowanie przekonanych o braku zmian zachodzących w zachowaniu omawianej grupy. Natomiast 19% respondentów to grupa, której trudno ocenić czy terapia powoduje zmiany w zachowaniu przestępców seksualnych.

Zdecydowana większość respondentów (56%) to grupa, która uważa, że terapia raczej wprowadza pozytywne zmiany w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych, natomiast 7% badanych, uważa że zmiany zachodzące w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych są zdecydowanie pozytywne. Grupa respondentów, której trudno określić zmiany zachodzące w zachowaniu przestępców seksualnych stanowi 37%. Jako przykładowe pozytywne zmiany zachodzące w zachowaniu sprawców przestępstw seksualnych pojawia się zwiększony krytycyzm i refleksyjność, dostrzeganie problemów natury seksualnej, świadomość popełnionego przestępstwa oraz lepsze radzenie sobie w warunkach izolacji penitencjarnej. Wszyscy respondenci wskazali jednogłośnie, że negatywne zmiany w zachowaniu nie występują u przestępców seksualnych objętych specjalistyczną terapią.

W kwestii dotyczącej zaangażowania sprawców przestępstw seksualnych w przebieg terapii 41% respondentów stanowi grupa, której trudno to określić. Natomiast 33% uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych angażują się w przebieg terapii, a 26% to grupa, która uważa, że owa grupa nie angażuje się w przebieg terapii.

Po zakończonej terapii sprawcy przestępstw seksualnych mają możliwość odbywania kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania oraz współuczestniczenia w opracowaniu Indywidualnego Programu Resocjalizacji. Wśród respondentów 37% stanowi grupa, której trudno określić zainteresowanie przy opracowaniu Indywidualnego Programu Resocjalizacji. 30% respondentów uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych są zainteresowani opracowaniem Indywidualnego Programu Resocjalizacji, zaś 7% respondentów jest o tym przekonanych. Brak zainteresowania ze strony sprawców przestępstw seksualnych w opracowaniu Indywidualnego Programu Resocjalizacyjnego wskazało 25% respondentów.

Indywidualny Program Resocjalizacji wymaga od sprawców przestępstw seksualnych wywiązywania się z zadań określonych w programie. Taki sam odsetek respondentów stanowi grupa, której trudno określić wywiązywanie się sprawców przestępstw seksualnych z zadań oraz grupa, która uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych raczej wywiązują się z zadań. Natomiast 19% to respondenci, którzy uważają, że sprawcy przestępstw seksualnych raczej nie wywiązują się z zadań, które wynikają z Indywidualnego Programu Resocjalizacji.

48% respondentów to grupa, która uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych raczej angażują się w przebieg procesu resocjalizacji, zaś 29% uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych raczej nie angażują się w proces resocjalizacji. Natomiast 22% respondentów to grupa, której trudno określić zaangażowanie sprawców przestępstw seksualnych w przebieg procesu resocjalizacji.

Stosunek sprawców przestępstw seksualnych do popełnionego przestępstwa jako bezkrytyczny określa 67% respondentów, a 18% to grupa uważająca ich stosunek za krytyczny. 15% stanowi grupa respondentów, która określa stosunek do popełnionego przestępstwa jako neutralny. Odczuwanie skruchy i współczucia związanego z popełnionym przestępstwem nie występuje u sprawców przestępstw seksualnych według 59% respondentów, zaś 37% respondentów to grupa, której trudno określić czy sprawcy przestępstw seksualnych żałują popełnionego czynu i współczują ofierze. Natomiast 4% respondentów uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych raczej odczuwają skruchę i wykazują współczucie względem ofiary.

Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności należą do trudnych, ze względu na odbiór społeczny sprawców, którzy dokonali owych przestępstw. 63% respondentów to grupa, która uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych są świadomi odbioru społecznego czynu, który popełnili, zaś 15% respondentów wykazuje brak świadomości odbioru społecznego wśród sprawców przestępstw seksualnych. Natomiast 22% stanowi grupa respondentów, której trudno określić świadomość sprawców przestępstw seksualnych odnośnie odbioru społecznego czynu, którego się dopuścili.

Odnośnie ponownego popełnienia tego samego rodzaju przestępstwa przez sprawców przestępstw seksualnych 74% respondentów uważa, że mogą oni ponownie popełnić ten sam rodzaj przestępstwa, natomiast 4% respondentów to grupa, która uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych nie popełniają tego samego przestępstwa. 22% stanowi grupa, której trudno określić ponowne popełnianie tego samego rodzaju przestępstw.

Kontynuowanie terapii przez sprawców przestępstw seksualnych w warunkach wolnościowych jest dobrowolne. Wśród respondentów 52% uważa, że sprawcy przestępstw seksualnych nie wykazują chęci kontynuowania terapii w warunkach wolnościowych, zaś 19% uważa, że owa grupa wykazuje chęci względem kontynuowania terapii w warunkach wolnościowych. Natomiast 30% stanowi grupa respondentów, której trudno to określić.

Skuteczność terapii realizowanej w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności trudno określić grupie 37% respondentów. 33% wśród respondentów uważa, że terapia realizowana w warunkach izolacji penitencjarnej jest skuteczna, zaś 30% to grupa, która uważa, że terapia jest nieskuteczna. Respondenci wskazują zwiększenie liczby specjalistycznej kadry, kontynuację leczenia w warunkach wolnościowych oraz surowsze kary dla sprawców przestępstw seksualnych jako czynniki wpływające na poprawę efektywności terapii.

Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji penitencjarnej realizowana jest w różnych formach. 52% respondentów uważa, że najbardziej skuteczną formą terapii jest terapia mieszana, czyli połączenie terapii indywidualnej i grupowej. 33% uważa, że terapia grupowa jest najskuteczniejsza, zaś 15% wskazuje terapię indywidualną jako najskuteczniejszą formę terapii.

Terapia sprawców przestępstw seksualnych uzupełniona jest poprzez środki oddziaływań resocjalizacyjnych. Środkiem, który jest uznawany za najbardziej wpływający na wspomaganie i skuteczność terapii jest zatrudnienie (36%), następnie podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym (26%), nauczanie (20%) oraz zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe (18%). Jako główną korzyść wynikającą z terapii sprawców przestępstw seksualnych respondenci podają zwiększenie poziomu świadomości przestępcy, izolacja sprawcy od ofiary przestępstwa oraz kontrolę zmian w dotychczasowym zachowaniu.

Terapia sprawców przestępstw seksualnych w czasie odbywania kary pozbawienia wolności odbywa się w warunkach izolacji penitencjarnej. 41% stanowi grupa respondentów, której trudno ocenić wpływ warunków więziennych na skuteczność terapii. Natomiast 36% to grupa respondentów, która uważa, że izolacja penitencjarna wpływa na skuteczność terapii, zaś 22% to grupa, która nie zauważa wpływu warunków więziennych na skuteczność terapii.

W związku z dobrowolnością kontynuowania terapii przez sprawców przestępstw seksualnych w warunkach wolnościowych autorka zbadała opinię respondentów odnośnie umieszczania sprawców przestępstw seksualnych, u których występują silne zaburzenia preferencji seksualnych w specjalistycznym ośrodku zamkniętym, po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności. 63% stanowi grupa, która zdecydowanie zgadza się z umieszczeniem owej grupy przestępców seksualnych w specjalistycznym ośrodku zamkniętym, zaś 26% to grupa, która się z tym nie zgadza. Natomiast 11% respondentów to grupa, której trudno to określić. Jako korzyści wynikające z umieszczenia przestępców seksualnych z silnymi zaburzeniami preferencji seksualnej w specjalistycznym, zamkniętym ośrodku respondenci uważają kontynuację izolacji sprawcy od ofiary przestępstwa, możliwość kontynuacji terapii w specjalistycznym ośrodku oraz zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwa.

Autorka zbadała również opinię respondentów odnośnie poprawienia efektywności terapii poprzez wprowadzenie obowiązku kontynuowania terapii po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, bez konieczności umieszczenia

w specjalistycznym ośrodku. Zdecydowana większość (63%) uważa, że obowiązek kontynuowania terapii w warunkach wolnościowych poprawiłby efektywność terapii, zaś 22% to grupa, która uważa, że nie poprawiłoby to efektywności terapii. Natomiast 15% respondentów to grupa, której trudno to określić.

Wnioski i posumowanie

Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że podstawowy cel pracy został osiągnięty, co pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

1. Terapia jest nieodłącznym elementem procesu resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych, który wprowadza w ich zachowaniu i sposobie postrzegania dotychczasowych działań pozytywne zmiany. Budzi to w skazanych zwiększony krytycyzm i świadomość wobec popełnionego przestępstwa, pomaga im w odnalezieniu się w warunkach izolacji penitencjarnej oraz zwraca ich uwagę ku zaburzeniom sfery seksualnej.
2. Sprawcy przestępstw seksualnych po zakończonej terapii są zainteresowani odbywaniem dalszej części kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania oraz opracowywania Indywidualnego Programu Resocjalizacji. Wykazują zaangażowanie w przebieg procesu resocjalizacji oraz wywiązują się z zadań wynikających z Indywidualnego Programu Resocjalizacji.
3. Sprawcy przestępstw seksualnych są bezkrytyczni wobec popełnionego przestępstwa, natomiast występuje u nich poczucie współczucia wobec ofiary przestępstwa. Mają oni świadomość negatywnego odbioru czynu, który popełnili. Zdarzają się sytuacje, w których pomimo świadomości brutalności czynu, sprawca ponownie popełnia to samo przestępstwo, co obrazuje jak złożonym procesem jest niwelowanie zaburzeń preferencji seksualnych.
4. Trudno określić czy terapia sprawców przestępstw seksualnych realizowana w warunkach izolacji penitencjarnej jest skuteczna. Terapia mieszana uznawana jest za najbardziej skuteczną formę prowadzenia oddziaływań, ponieważ daje możliwość indywidualnej pracy z jednostką oraz umożliwia obserwacje jej zachowań podczas zajęć grupowych. Środki oddziaływań terapeutycznych wspomagają terapię i wpływają na poprawę jej skuteczności.

Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji penitencjarnej umożliwia odosobnienie sprawcy przestępstwa od ofiary, wprowadza zmiany w dotychczasowym funkcjonowaniu oraz sposobie myślenia oraz zwiększa poziom samoświadomości osadzonego. Sama terapia nie sprawi bowiem, że pacjent wyzbędzie się wszystkich dewiacji, ponieważ sam proces jest niezwykle długotrwały i złożony. Wszystkie działania mają na celu korygowanie zaburzeń związanych z występowaniem przestępstw seksualnych. Dodatkowo kontynuowanie terapii w warunkach wolnościowych jest ważnym aspektem, ze względu na złożoność zaburzeń, co wymaga stałych oddziaływań i pracy ze strony osoby, u której owe zaburzenia występują.

Bibliografia

- Kowalczyk M., *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele pedofile i ich resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Kwieciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Marcinek P., Peda A., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska”, nr 7, 2009.
- Pastwa-Wojciechowska B., *Psychopaci sprawy przestępstw seksualnych*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2013.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2019.
- Podgajna-Kuśmierk M., *Pedofilia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Resocjalizacja*, red. B. Urban, J. Stanik, t. 2, *Teoria i Praktyka pedagogiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej*, red. A. Szecówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atlas 2, Wrocław 2008.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 27 lica 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy. (Dz.U. 2005 nr 163 poz. 1363).
- Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. (Dz.U. 2014 poz. 24).
- Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. (Dz.U. 2016 poz. 862).
- Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557) art. 96.

Netografia

<https://psychologia.edu.pl/slownik/id.zaburzenia-preferencji-seksualnej/i.html>.

Program edukacyjno-terapeutyczny „Atlantis” w opinii skazanych kobiet uczestniczących w terapii w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu

Streszczenie: Niniejsza praca zawiera wyniki badań skazanych kobiet uczestniczących w programie edukacyjno-resocjalizacyjnym „Atlantis” realizowanym w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu. Podczas realizacji tego programu skazane przede wszystkim wypełniają zadania wynikające z Indywidualnego Programu Terapeutycznego. Podczas terapii uczestniczki zdobywają wiedzę na temat problemu alkoholowego. Nabywają też umiejętności rozpoznawania i radzenia sobie z własnym uzależnieniem oraz poznają zagrożenia powrotu do nałogu. W opinii badanych, zajęcia w ramach programu edukacyjno-terapeutycznego „Atlantis” są atrakcyjne i zwiększają ich samoświadomość w zakresie doświadczanych myśli, emocji, potrzeb, pragnień, możliwości czy ograniczeń, jak również w konfrontacji z otaczającą je rzeczywistością.

Słowa kluczowe: terapia kobiet, uzależnienie od alkoholu, program edukacyjno-terapeutyczny „Atlantis”, zakład karny.

Wstęp

Alkoholizm to choroba, która częstodoprowadza do utraty kontroli nad swoim zachowaniem i życiem. W rezultacie może spowodować wejście na drogę przestępstwa i w konsekwencji nawet pobyt w zakładzie karnym¹. Fakt ten sprawia, że zagadnienie jest niezwykle interesujące i wymaga głębszej analizy.

Odbywanie kary pozbawienia wolności przez kobiety różni się pod wieloma względami od tego jak odbywają ją mężczyźni². Warunkują to nie tylko cechy naturalne, ale i prawo, które w szczególnie sposób wskazują różnice w odbywaniu kary ze względu na płeć³. Szczegółowe przepisy dotyczące sytuacji kobiet przebywających w więzieniu są wynikiem obowiązujących kryteriów,

¹ K. A. Wojcieszek, K. Iwanicka, E. Krokosz, A. Nowogrodzka, M. R. Wojcieszek, *Profilaktyka Problemów Alkoholowych w systemie penitencjarnym*, Warszawa 2021, s. 12.

² T. Kolarczyk, J. R. Kubiak, P. Wierzbicki, *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984, s. 194–195.

³ Tamże, s. 196.

wymienionych przez polskiego ustawodawcę w art. 82 § 2 kk⁴. Kobiety osadzone w zakładach karnych odbywają karę, odrębnie od mężczyzn.

W polskim więziennictwie przełomem w leczeniu uzależnienia od alkoholu w warunkach izolacji było wprowadzenie na początku lat dziewięćdziesiątych programu terapii pod nazwą „Atlantis”⁵. Został on opracowany przez amerykańskiego terapeutę Williama Burgina w zakładach karnych w Stillwater w stanie Minnesota w USA⁶.

Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu od 1995 r. prowadzi oddział terapeutyczny, oparty na założeniach modelu „Atlantis”. W zależności od potrzeb dla skazanych kobiet, prowadzone są zarówno zajęcia grupowe, jak i indywidualne⁷. Oddział terapeutyczny przeznaczony jest dla skazanych kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych z zakładu karnego typu półotwartego i zamkniętego⁸.

Metodologiczne założenia badań własnych

Celem tej pracy jest zbadanie jak realizowany jest program edukacyjno-terapeutyczny „Atlantis” w opinii skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu uczestniczących w terapii w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu.

Badania na grupie 26 respondentek przebywających w oddziale terapeutycznym dla skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu zostały przeprowadzone w dniu 30 marca 2022 r. Pozwoliły znaleźć odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1. Jak badane realizują zadania Indywidualnego Programu Terapeutycznego?
2. Czy badane zdobywają wiedzę na temat uzależnienia i odnoszą ją do swoich doświadczeń?
3. Czy badane uzyskują umiejętności niezbędne dla utrzymania trzeźwości?
4. Jakie trudności występują podczas realizacji programu?
5. Czy zajęcia w ramach programu są atrakcyjne dla badanych?

⁴ Kodeks karny wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553), art. 82 § 2.

⁵ K. Wasylkowska, „Atlantis” i AA – szansa na resocjalizację, „Świat problemów”, 2002, nr 5/2002, s. 19–20.

⁶ J. Rećko, A. Penkin-Szafrańska, *Eksperyment na Służewcu, czyli kilka słów o historii leczenia odwykowego w polskich więzieniach*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Eksperyment-na-Sluzewcu-czyli-kilka-slow-o-historii-leczenia-odwykowego-w-polskich-wiezieniach> [dostęp: 25.02.2023].

⁷ D. Ossowska, A. Mroczyk, D. Trzebowska, A. Sz wajka, J. Tokarska, *Atlantis Program Oddziału Terapeutycznego Dla Skazanych Kobiet Uzależnionych Od Alkoholu w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu*, s. 11.

⁸ Opis zakładu karnego nr 1 w Grudziądzu, <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu> [dostęp: 25.02.2023].

W badaniach wykorzystano ankietę jako technikę badawczą oraz posłużono się autorskim narzędziem badawczym w postaci kwestionariusza ankiety składającego się z 23 pytań. Badania miały charakter dobrowolny i anonimowy.

Charakterystyka badanej zbiorowości

Poniżej zostanie przedstawiona charakterystyka badanej zbiorowości w zakresie wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania, stanu cywilnego oraz rodzaju popełnionego przestępstwa. Dane te pochodzą z tzw. metryczki, która została zamieszczona na zakończenie kwestionariusza ankiety.

Tabela 1. Wiek badanych

Wiek	Liczba	%
21–30	2	8
31–40	13	50
41–50	10	38
Powyżej 50	1	4
Razem	26	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Tabela 1. przedstawia strukturę wieku badanych kobiet. Zdecydowana większość badanych znajdowała się w przedziale wiekowym od 31 do 50 lat (88 %). Zarówno najmłodsze badane, jak i najstarsze stanowiły grupy o niewielkiej liczebności tj. odpowiednio 8 % i 4 %.

Tabela 2. Wykształcenie badanych

Wykształcenie	Liczba	%
Niepełne podstawowe	0	0
Podstawowe	5	19
Gimnazjalne	3	12
Zawodowe	11	42
Średnie	7	27
Wyższe	0	0
Razem	26	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Z danych zawartych w tabeli 2. wynika, że respondentki najczęściej legitymowały się wykształceniem zawodowym (42%) i średnim (27%). Pozostałe badane posiadały wykształcenie podstawowe (19%) i gimnazjalne (12%). W badanej zbiorowości nie było osób z wykształceniem wyższym.

Tabela 3. Miejsce zamieszkania badanych

Miejsce zamieszkania	Liczba	%
Wieś	5	19,2
Miasto poniżej 50 tys. mieszkańców	4	15,4
Miasto od 50 tys. do 250 tys. mieszkańców	13	50,0
Miasto powyżej 250 tys. mieszkańców	4	15,4
Razem	26	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

W tabeli 3. przedstawiono miejsce zamieszkania badanych. Zdecydowana większość respondentek pochodziła ze środowiska miejskiego (80,2 %), w tym 15,4 % z dużych aglomeracji miejskich. Ze wsi pochodziło 19,2 % badanych.

Tabela 4. Stan cywilny badanych

Stan cywilny	Liczba	%
Panna	8	31
Mężatka	5	19
Rozwiedziona	10	38
Wdowa	2	8
Żyje w związku nieformalnym	1	4
Razem	26	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Tabela 4. zawiera dane dotyczące stanu cywilnego badanych. Najwięcej badanych, to osoby rozwiedzione (38 %) i panny (31 %). Wyróżnia się też grupa mężatek (19 %). Najmniejsze grupy stanowiły osoby żyjące w związkach nieformalnych (4 %) oraz wdowy (8 %).

Tabela 5. Rodzaj popełnionego przestępstwa

Rodzaj przestępstwa	Liczba	%
Przeciwko życiu i zdrowiu	7	28
Przeciwko mieniu	11	44
Inne	7	28
Razem	25⁹	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

⁹ Jedna z osób badanych w tzw. metryczce zamieszczonej na zakończenie kwestionariusza ankiety nie podała rodzaju przestępstwa, za które została skazana. Dlatego też liczba badanych zamiast 26 wynosi 25.

W podziale na rodzaj popełnionego przestępstwa największą grupę tj. 44% badanych stanowiły badane, które zostały skazane z art. 278–295 kodeksu karnego dotyczących przestępstw przeciwko mieniu, w tym: kradzieży, kradzieży z włamaniem, rozboju czy oszustwa. Skazane za popełnienie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148 – 162 kodeksu karnego) stanowiły 28 % badanych. Pozostałe wymienione przez respondentki przestępstwa zostały skatalogowane jako inne. Stanowiły one 28% w badanej zbiorowości i obejmowały przestępstwa z art. 206 – 211 kodeksu karnego, odnoszące się między innymi do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji oraz art. 173 – 180 kodeksu karnego dotyczących posiadania i handlu narkotykami (tabela 5). Powyższe dane nie były zweryfikowane z aktami badanych ze względu na anonimowość badań.

Tabela 6. Wysokość orzeczonej kary

Wysokość orzeczonej kary	Liczba	%
Do 3 lat	21	81
Od 3 do 10 lat	4	15
Powyżej 10 lat	1	4
Razem	26	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Wysokość wyroków odbywanych przez skazanych można podzielić na wyroki: krótkoterminowe tj. do 3 lat pozbawienia wolności, średnioterminowe tj. w przedziale od 3 do 10 lat pozbawienia wolności oraz długoterminowe, powyżej 10 lat pozbawienia wolności¹⁰. W zakresie wysokości orzeczonej kary wyniki badań pokazują, że 81% respondentek odbywała wyroki krótkoterminowe, wobec 15 % zasądzono wyroki średnioterminowe, natomiast 4 % badanych zostało skazanych na odbycie wyroków długoterminowych (tabela 6).

Analiza i interpretacja wyników badań

W dalszej części tekstu zostaną zaprezentowane wyniki badań kwestionariuszem ankiety, które zostały uszeregowane zgodnie z przytoczonymi wyżej pytaniami badawczymi.

Realizacja zadań Indywidualnego Programu Terapeutycznego przez badane

Każda skazana przebywająca na oddziale terapeutycznym dla uzależnionych od alkoholu kobiet w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, która rozpoczyna

¹⁰ D. Kanarek-Lizik, *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Włocławek 2017, s. 117.

terapię, przy pomocy terapeuty zobowiązana jest do przygotowania i realizacji Indywidualnego Programu Terapeutycznego (IPT). Dobrowolność przystąpienia skazanych do terapii jest zróżnicowana, a tym samym motywacja do podjęcia leczenia jest też różna. Na wykonywanie kary w systemie terapeutycznym z własnej inicjatywy zdecydowało się 65,4 % badanych, pozostałych 34,6% badanych trafiła na terapię zaleconą przez sąd w orzeczonym wyroku. W badanej grupie 36,4% respondentek odpowiedziało, że zdecydowanie zaangażowało się w opracowanie Indywidualnego Programu Terapeutycznego. Taką samą grupę stanowiły badane, które dały odpowiedź – „raczej tak”. 7,7% badanych na powyższe pytanie odpowiedziały „zdecydowanie nie” i 15,4% – „raczej nie” oraz odpowiedź – „trudno powiedzieć” (7,7%), co wskazywałoby na brak zaangażowania w opracowanie Indywidualnego Programu Terapeutycznego. Na pytanie: *Jakie zadania zostały Pani nałożone w ramach Indywidualnego Programu Terapeutycznego?* najczęstszą odpowiedzią respondentek był udział w obowiązkowych wykładach edukacyjnych na tematy dotyczące między innymi, jak sobie radzić ze stresem, emocjami, agresją w sytuacjach trudnych. Uczestniczki terapii wskazywały często na konsultacje indywidualne z prowadzącym terapeutą oraz udział w zajęciach grupowych, wspominały też o oglądaniu filmów edukacyjnych, po których odpowiadały na przygotowane przez terapeutów pytania lub też dzieliły się swoimi spostrzeżeniami i przemyśleniami na temat filmu. Do nałożonych zadań wskazanych przez respondentki należy również udział w mitingach AA. Z wypowiedzi dotyczących stopnia zaangażowania uczestniczek w realizację zadań Indywidualnego Programu Terapeutycznego wynika, że 57,8% badanych zadeklarowało swoje zaangażowanie, 26,9% ankietowanych odpowiedziało – „raczej tak” na to pytanie. Odpowiedzi negatywne stanowiące 15,4% są sygnałem, że w grupie tej były badane jeszcze słabo zmotywowane do włączenia się w program terapeutyczny lub ich odpowiedzi nie były adekwatne do faktycznego stanu rzeczy. Zajęcia indywidualne i grupowe to forma, która zdaniem respondentek była dostosowana do ich potrzeb. 46,2% ankietowanych wskazało tę formę jako najatrakcyjniejszą. W badanej grupie 26,9% respondentek preferowało tylko zajęcia grupowe, natomiast 23,1% zajęcia indywidualne.

Zdobywanie wiedzy przez uczestniczki terapii na temat uzależnienia i odnośnienie jej do własnych doświadczeń

Uzyskane wyniki badania pokazują, że 88,6% uczestniczek terapii zadeklarowało się, że zdobyły wiedzę na temat uzależnienia od alkoholu. 3,8% respondentek odpowiedziało – „raczej tak”, co można uznać za odpowiedź twierdzącą. W badanej grupie 3,8% ankietowanych nie umiało określić zasobu pozyskanej wiedzy na temat uzależnienia od alkoholu zaznaczając odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Udział w terapii pozwolił poszerzyć wiedzę na temat uzależnienia od alkoholu u 88,6% respondentek. 3,8% badanych odpowiedziało – „raczej tak”. W badanej grupie 3,8% uczestniczących w terapii nie miało zdania, zaznaczając odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Spośród 26 badanych 84,7% zadeklarowało,

że podczas trwania terapii uczyło się przydatnych sposobów radzenia sobie z uzależnieniem. „Raczej tak” odpowiedziało 7,7 % respondentek i 3,8 % dało odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Z analizy odpowiedzi ankietowanych można zauważyć, że udział w terapii, zachęcił badane do kontynuowania i pogłębiania wiedzy na temat życia bez alkoholu, ponieważ 73,1 % badanych na pytanie: *Czy udział w terapii, zachęcił Panią do kontynuowania i pogłębiania wiedzy na temat życia bez alkoholu?* odpowiedziało – „zdecydowanie tak”, a 11,6% – odpowiedziało „raczej tak”. 7,7 % respondentek uważała, że terapia „raczej nie” będzie miała wpływu kontynuowanie i pogłębienie wiedzy na temat życia bez alkoholu. Zdecydowana większość respondentek, bo aż 80,8 % wyrażała przekonane, że wiedza nabyta podczas terapii przyda się po jej zakończeniu. Pozostałych 19,2 % badanych udzieliło odpowiedzi – „raczej tak”. Co potwierdza, że terapia dostarcza wiedzy na temat uzależnienia, które uczestniczki mogą odnieść do własnych doświadczeń.

Uzyskiwanie niezbędnych umiejętności przez badane dla utrzymania trzeźwości

Pomimo przekonania wszystkich uczestniczek terapii, iż nabyta podczas terapii wiedza przyda się im po jej zakończeniu, to nie wszystkie respondentki były pewne tego, że uzyskały umiejętności niezbędne do utrzymania trzeźwości. Tylko 53,9% respondentek odpowiedziało – „zdecydowanie tak” i 26,9% – „raczej tak”. Wśród 26 badanych 6% tej zbiorowości nie umiało określić się, co do umiejętności utrzymania trzeźwości, a tylko 3,8% badanych stwierdziło, że – „raczej nie” nabyła niezbędnych umiejętności do utrzymania trzeźwości. W badanej grupie na zadane pytanie: *Czy uczestnictwo w terapii „Atlantis”, ukazało Pani bezsilność wobec alkoholu?* – „zdecydowanie tak” odpowiedziało 61,6% respondentek – „raczej tak” 15,4%. Natomiast 3,8% w badanej grupie zdecydowanie nie widzi swojej bezsilności wobec alkoholu, a 15,4% nie potrafiło określić się i zaznaczyło odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Analiza danych wskazuje, że większość respondentek uznało, że udział w terapii zachęcił je do długotrwałej abstynencji. 65,3% ankietowanych odpowiedziało – „zdecydowanie tak” i 26,9% – „raczej tak”, a 7,8% respondentek udzieliło odpowiedzi – „trudno powiedzieć”. Pogłębiona wiedza o uzależnieniu i chęć kontynuowania życia bez alkoholu nie zawsze pokrywa się z umiejętności radzenia sobie z emocjami związanymi z nadmiernym spożywaniem alkoholu. Tylko 34,7% respondentek zadeklarowało, że zdecydowanie poradziła sobie z emocjami związanymi z uzależnieniem od alkoholu. 53,9% ankietowanych dało odpowiedź – „raczej tak”, a 3,8% respondentek, stwierdziło, że – „raczej nie” nabyły takich umiejętności oraz 3,8% kobiet zaznaczyło odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Wyniki wskazują, że 80,8% badanych respondentek nie przeszkadza zakład karny jako miejsce realizacji terapii. 15,4% kobiet uznało, że odbywanie terapii w jednostce penitencjarnej raczej utrudnia im proces leczenia. Natomiast 3,8% stwierdziło, że pobyt w zakładzie karnym zdecydowanie utrudnia powodzenie terapii.

Trudności występujące podczas realizacji programu

W tej części zostaną przedstawione trudności, z jakimi mierzyły się uczestniczki terapii w ramach programu „Atlantis”. Na pytanie otwarte: *Czy Pani zdaniem udział w terapii sprawia jakiegokolwiek trudności?* respondentki udzieliły odpowiedzi w bardzo zróżnicowanej formie i treści. Najczęściej badane odpowiadały, że ich zdaniem udział w terapii nie sprawia żadnych problemów. Dla pewnej części badanej grupy trudnością był sam początek terapii, ponieważ należało przyjąć określone zasady postępowania i zachowania się. Niektóre badane wskazywały na problemy w mówieniu o sobie na forum grupy. Pozostałe trudności, na jakie napotykają uczestniczki terapii to te dotyczące komunikowania się, zrozumienie tematu, który należy opracować jak również przygotowanie prac pisemnych. Z analizy odpowiedzi wynika, że 61,5% badanych podczas realizacji terapii otrzymało oczekiwane wsparcie od terapeutów. – „Raczej tak” odpowiedziało 23,1% respondentek, a 7,7% badanych nie umiało ocenić otrzymanego wsparcia i zaznaczyło odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Podobną grupę 7,7% stanowiły respondentki, które stwierdziły, że – „zdecydowanie nie” otrzymały oczekiwanego wsparcia od zespołu terapeutycznego. Z opracowanych danych wynika, że dotychczasowe doświadczenia związane z nadmiernym spożywaniem alkoholu, w niewielkim stopniu utrudniały respondentkom uczestnictwo w terapii. Wprawdzie na pytanie: *Czy dotychczasowe doświadczenia związane z nadmiernym spożywaniem alkoholu utrudniają Pani uczestnictwo w terapii?* – „Raczej tak” odpowiedziało 23% badanych, ale kolejne 34,6% stwierdziło, że – „zdecydowanie nie” i 34,6% – „raczej nie”. Natomiast 3,8% badanej populacji nie umiała jednoznacznie określić się i zaznaczyła odpowiedź – „trudno odpowiedzieć”.

Atrakcyjność zajęć dla badanych w ramach programu

Jak pokazują wyniki w badanej grupie zdecydowana większość badanych była zadowolona z zajęć prowadzonych w ramach terapii. Dla 50% badanej zbiorowości zajęcia były – „zdecydowanie atrakcyjne”, dla 38,5% grupy zajęcia były – „raczej atrakcyjne”. Natomiast 3,8% respondentek wskazało, że zajęcia te – „raczej nie są atrakcyjne” dla nich, a 7,7% badanych trudno było ocenić atrakcyjność realizowanych zajęć. Za najbardziej atrakcyjne respondentki uznały: zajęcia grupowe, w tym mityngi. Niektóre badane wskazywały jako atrakcyjne, rozmowy indywidualne z terapeutą, ponieważ w czasie tych rozmów mogą uzyskać określone porady, wsparcie i zrozumienie w trudnych sytuacjach. Z podanych odpowiedzi można stwierdzić, że ankietowane uznały za atrakcyjną formę zajęć, pisanie prac na określony temat, ponieważ tylko w ten sposób mogły w pełni się wypowiedzieć. Badane wymieniły też jako ciekawe oglądanie filmów, które poruszały tematy związane z problemem alkoholowym oraz w inny sposób ukazywały podejście do tematu alkoholizmu, a także wykłady, poruszające temat głodu alkoholowego i zajęcia o współuzależnieniu. Pomimo

trudności i problemów pojawiających się w trakcie leczenia respondentki, wypowiedziały się, że są zadowolone z udziału w terapii w ramach programu edukacyjno-terapeutycznego „Atlantis”. 61,6% badanych zdecydowanie poleciłaby udział w programie „Atlantis” innym skazanym. 26,9% respondentek zaznaczyła odpowiedź – „raczej tak”, natomiast 7,7% badanych nie umiało dać jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: *Czy poleciłaby Pani udział w programie „Atlantis” innym skazanym?*

Podsumowanie

W Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu, w oddziale terapeutycznym dla skazanych kobiet uzależnionych od alkoholu prowadzone są uporządkowane i systematyczne oddziaływania zgodne z założeniami programu edukacyjno-terapeutycznego „Atlantis”. Uczestniczki realizują zadania wynikające z Indywidualnego Programu Terapeutycznego mające na celu powstrzymanie się od picia alkoholu oraz naukę życia w trzeźwości rozpoczynającą się w warunkach izolacji.

Podczas terapii kobiety zdobywają wiedzę na temat uzależnienia od alkoholu i odnoszą ją do swoich doświadczeń związanych z nałogiem. Wiedza ta jest niezbędna do zmiany dotychczasowego podejścia do nadużywania alkoholu, co z kolei jest kluczowe w procesie zdrowienia. Dodatkowo badane poznają konsekwencje związane z nadmiernym spożywaniemalkoholu, czego wynikiem jest chęć kontynuacji terapii, która jest ważnym czynnikiem do zachowania trzeźwości w życiu.

Podczas terapii uczestniczki, objęte programem edukacyjno-terapeutycznym „Atlantis” uzyskują istotne umiejętności rozpoznawania własnego uzależnienia od alkoholu, zagrożenia powrotu do nałogowego spożywania alkoholu, oraz otrzymują potrzebne narzędzia do walki z nałogiem utrzymania trzeźwości.

Udział w terapii niesie ze sobą trudności, szczególnie na początku, ponieważ skazanym kobietom trudno przyzwyczać się do ścisłego przestrzegania harmonogramu zajęć terapeutycznych. W wielu przypadkach przeszkodą jest brak pełnego zaangażowania i motywacji do podejmowania zmian w swoim życiu. Pewną trudnością dla badanych jest również wypowiedzanie się na forum i dzielenie się w grupie swoimi doświadczeniami z nałogiem.

Zajęcia w ramach programu edukacyjno-terapeutycznego „Atlantis” w opinii respondentek są atrakcyjne, ponieważ dzięki zróżnicowanym formom prowadzonych oddziaływań terapeutycznych u kobiet zwiększa się samoświadomość. Poprzez wspólną terapię, niekiedy w formie zabawy badane zdobywają niezbędną umiejętność nawiązywania prawidłowych relacji społecznych, a zarazem uczą się sposobów radzenia sobie z uzależnieniem.

Terapia kobiet uzależnionych od alkoholu, w ramach programu edukacyjno-terapeutycznego „Atlantis” daje im wiedzę, umiejętności oraz narzędzia niezbędne do walki z nałogiem.

Bibliografia

- Bartlett A., Sheila H., *Challenges and mental health needs of women in prison*, „The British Journal of Psychiatry”, Volume 2012, nr 3, 2018.
- Cohen A. K., *Delinquent boys, The culture of the gang III*, Free Press, Glencoe 1955.
- Kanarek-Lizik D., *Adaptacja skazanych do warunków więziennych w Polsce*, Drukarnia POZKAL, Włocławek 2017.
- Kolarczyk T., Kubiak J. R., Wierzbicki P., *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.
- Matysiak-Błaszczuk A., *Sytuacje trudne w doświadczeniu kobiet pozbawionych wolności [w:] Sytuacje trudne w perspektywie jednostkowej i społecznej*, red. H. Karaszewska, E. Silecka-Marek, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Nadzieja-Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska”, nr 5/2013, 2013.
- Ossowska D., Mrocza A., Trzebowska D., Sz wajka A., Tokarska J., *Atlantis Program Oddziału Terapeutycznego dla Skazanych Kobiet Uzależnionych od Alkoholu w Zakładzie Karnym Nr 1 w Grudziądzu*, materiał niepublikowany, 1995.
- Rekosz E., *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, „Analizy, Raporty, Ekspertyzy”, nr 2/2009, 2009.
- Różański K., *Terapia alkoholików w zakładach karnych*, „Problemy Alkoholizmu”, nr 1, 2000.
- Szczepaniak P., *Efektywność oddziaływań penitencjarnych [w:] Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, Wydawnictwo CZSW i COSSW, Kalisz 1996.
- Śląski S., Żylicz P. O., *The effect of psychotherapy on self-awareness in incarcerated and nonincarcerated alcoholics: A pilot study*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, Volume 50, nr 5, 2006.
- Wasylkowska K., *Atlantis i AA – szansa na resocjalizację*, „Świat problemów”, nr 5/2002, 2002.
- Wojcieszek K. A., Iwanicka K., Krokosz E., Nowogrodzka A., Wojcieszek M. R., *Profilaktyka Problemów Alkoholowych w systemie penitencjarnym*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2021.
- Wright E. M., Van Voorhis P., Salisbury E. J., Bauman A., *Gender-responsive lessons learned and policy implications for women in prison: A review*, „Criminal Justice and Behavior”, Volume 39, nr 12, 2012.

Akty prawne

- Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego służby więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, na podstawie art. 249a pkt 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90 poz. 557 ze zmianami)

Netografia

<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Eksperyment-na-Sluzewcu-czyli-kilka-slow-o-historii-lecznictwa-odwykowego-w-polskich-wiezieniach>

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu>

Maciej Pogorzelski

Przygotowanie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej na zagrożenia o charakterze terrorystycznym w polskich jednostkach penitencjarnych

Streszczenie: Praca dotyczy problematyki szkoleń Grup Interwencyjnych Służby Więziennej uwzględniających współczesne zagrożenia terrorystyczne. We wprowadzeniu przedstawiona została historia powstania grup interwencyjnych, a następnie ich organizacja, wymiar zadaniowy oraz podstawa prawna ich funkcjonowania. W dalszej części tekstu zaprezentowano zagrożenia terrorystyczne, wyjaśniono zjawisko terroryzmu oraz sposoby jego zwalczania. Przedstawiono także proces szkoleniowy GISW, w którym określono szczegółowy plan szkoleń funkcjonariuszy oraz wykaz prowadzonych zajęć. Na końcu artykułu zinterpretowano wyniki badań ankietowych, poddano je analizie oraz określono na ich podstawie wnioski będące podsumowaniem działalności GISW.

Celem pracy jest znalezienie odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu operatorzy Grup Interwencyjnych Służby Więziennej są przygotowani do przeciwdziałania zagrożeniom o charakterze terrorystycznym na terenach jednostek penitencjarnych.

Słowa kluczowe: terroryzm, bezpieczeństwo publiczne, grupy interwencyjne, antyterroryzm, kontrterroryzm, szkolenia, Służba Więzienna.

Wprowadzenie

Służba Więzienna jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą Ministrowi Sprawiedliwości, posiadającą własną strukturę organizacyjną. Jej funkcjonowanie reguluje Ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. Do podstawowych zadań Służby Więziennej należy prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, wykonywanie tymczasowego aresztowania, humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności, ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw oraz zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku

i bezpieczeństwa¹¹. Ponadto Służba Więzienna ma obowiązek współpracy z odpowiednimi formacjami mundurowymi w kraju oraz z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień. Pełni nie tylko istotne miejsce w systemie bezpieczeństwa państwa, ale również stoi na straży porządku społecznego.

Historia utworzenia Grup Interwencyjnych Służby Więziennej wiąże się ze zmianami, jakie zaszły w polskim systemie penitencjarnym na początku XXI wieku. Służba Więzienna przeszła transformację w kierunku organizacji uczącej się¹². Lata 1993–2007 przyniosły nowe doświadczenia dla kadry penitencjarnej oraz obfitowały w rozwój współpracy polskich więźniaków ze Stanami Zjednoczonymi i Izraelem. Delegacje funkcjonariuszy z Polski miały okazję zobaczyć rozwiązania państw zachodnich i bliskowschodnich w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa jednostkom penitencjarnym oraz reagowania na zagrożenia o charakterze terrorystycznym.

W 2005 r. kolejne polskie zakłady penitencjarne tworzyły indywidualne nieetatowe jednostki konwojowo-interwencyjne. Można do nich zaliczyć m.in. Areszt Śledczy w Środzie Wielkopolskiej i stworzoną tam grupę o nazwie Rubikon. Nazwa istotnie uświadamiała, że przekroczono pewne bariery myślowe i rozpoczęto wdrażanie nowego kursu w rozwoju polskiego systemu penitencjarnego zapoczątkowanego w latach 90.

Sukces koncepcji postulującej utworzenie etatowych zespołów konwojowo-interwencyjnych nastąpił ostatecznie w 2010 r. Sformalizowano działanie specyficznej formacji na mocy Zarządzenia nr 14 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 sierpnia 2010 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej. Po raz pierwszy określono zadania jednostki, jej organizację, strukturę dowodzenia, rodzaj i typ wyposażenia taktyczno-ochronnego oraz procedury szkoleniowe. Istnienie przed 2010 r. nieetatowych grup interwencyjnych spowodowało, że nowo powołana jednostka GISW zyskała solidną bazę rozwojową opartą na doświadczonych kadrach.

Organizacja GISW i zakres zadaniowy

Zgodnie z treścią Zarządzenia nr 3 DGSW z dnia 11 stycznia 2011 r. właściwy dyrektor okręgowy SW powołuje co najmniej jedną grupę interwencyjną, którą tworzą dwie sekcje. Każda z nich liczy minimum ośmiu funkcjonariuszy pełniących służbę w systemie jednozmianowym. Sekcjami dowodzą dowódcy sekcji,

¹¹ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 2010 nr 79 poz. 523).

¹² E. Kulawiecka, *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „The Prison Systems Review”, 2019, nr 104, s. 16.

a całością grupy dowódca w stopniu majora¹³. Podlegają oni dyrektorowi okręgowemu SW i są także przez niego wybierani.

Obecnie obowiązujące Zarządzenie nr 58 DGSW z dnia 11 sierpnia 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej rozszerzyło wymiar zadaniowy zespołów bojowych, do których należy:

- zapobieganie zdarzeniom mogącym wystąpić w Służbie Więziennej lub likwidowanie ich skutków;
- konwojowanie osadzonych;
- uczestniczenie w ćwiczeniach ochronnych i obronnych oraz zgrywających lub doskonalących, w tym z innymi służbami;
- zabezpieczenie lub udział w uroczystościach państwowych;
- promowanie GISW oraz Służby Więziennej;
- zapobieganie powstawaniu zagrożeń terrorystycznych na terenie jednostek organizacyjnych;
- szkolenie funkcjonariuszy SW wchodzących w skład etatowych i nieetatowych grup konwojowych z zakresu działań konwojowych¹⁴.

Zdarzenie w Służbie Więziennej jest definiowane, jako *sytuacja mająca istotne znaczenie dla jednostki organizacyjnej lub naruszająca dobre imię Służby Więziennej*¹⁵. W katalogu zdarzeń zawartym w załączniku nr 1 Zarządzenia nr 52 DGSW z dnia 29 listopada 2013 r. wymienia się m.in. następujące ich rodzaje: napaść na jednostkę lub konwój, bunt osadzonych, ucieczkę osoby pozbawionej wolności, samobójstwo osadzonego lub jego usiłowanie, czy napaść na funkcjonariusza lub pracownika jednostki pełniących obowiązki służbowe.

Zapobieganie powstawaniu zagrożeń terrorystycznych na terenie jednostek organizacyjnych oraz zapewnienie bezpieczeństwa konwojowania GISW realizuje razem z Policją. Zasady współdziałania tych dwóch formacji reguluje art. 23 Ustawy o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lutego 2011 r. Zgodnie z Ustawą siły policyjne można wezwać w przypadku wystąpienia zagrożenia terrorystycznego na terenie jednostki, napadu, buntu, pożaru, ucieczki osadzonego lub najścia tłumu. Zasady współdziałania Służby Więziennej z Policją polegają także na: *przekazaniu informacji, które mogą mieć znaczenie dla bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub osób pozbawionych wolności, zabezpieczeniu terenu jednostki lub konwoju od zewnątrz, wprowadzeniu sił Policji na teren jednostki organizacyjnej, przywróceniu porządku na terenie jednostki lub w jej sąsiedztwie, wzmocnieniu*

¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 r. w sprawie stanowisk służbowych oraz stopni funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. 2018 poz. 2235).

¹⁴ Zarządzenie nr 58 DGSW z dnia 11 sierpnia 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

¹⁵ Zarządzenie nr 52 DGSW z dnia 29 listopada 2013 r. w sprawie zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej, sposobu ich dokumentowania oraz służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.

*sił Służby Więziennej, odparciu napadu, organizacji pościgu, ujęciu osób pozbawionych wolności lub ich ewakuacji*¹⁶.

Zapobieganie zagrożeniom terrorystycznym, wydaje się najbardziej wymagającym zadaniem, gdyż terroryzm jest pojęciem wieloznacznym w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego. Zgodnie z przepisami Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu, za akt terrorystyczny uznaje się:

- ataki na życie ludzkie, które mogą spowodować śmierć;
- ataki na integralność fizyczną osoby;
- porwania lub branie zakładników;
- spowodowanie rozległych zniszczeń obiektów rządowych lub obiektów użyteczności publicznej, systemu transportowego, infrastruktury, włącznie ze zniszczeniem systemu informacyjnego [...], mienia publicznego lub mienia prywatnego – jeżeli zniszczenia te mogą zagrozić życiu ludzkiemu lub spowodować poważne straty gospodarcze;
- wytwarzanie, posiadanie, nabywanie, przewożenie, dostarczanie lub używanie materiałów wybuchowych lub broni, w tym broni chemicznej, biologicznej, radiologicznej lub jądrowej, jak również badania nad taką bronią i rozwój broni chemicznej, biologicznej, radiologicznej lub jądrowej;
- uwalnianie substancji niebezpiecznych lub powodowanie pożarów, powodzi lub wybuchów, czego rezultatem jest zagrożenie życia ludzkiego;
- zakłócanie lub przerywanie dostaw wody, energii elektrycznej lub wszelkich innych podstawowych zasobów naturalnych, czego rezultatem jest zagrożenie życia ludzkiego¹⁷.

Szkolenia GISW

Zgodnie z obecnie obowiązującą Ustawą o Służbie Więziennej funkcjonariusze i pracownicy uczestniczą w szkoleniach wstępnych, zawodowych oraz specjalistycznych¹⁸. Ponadto uwzględnia się także doskonalenie zawodowe oraz studia.

Tabela 1. przedstawia zakres tematyczny prowadzonych zajęć specjalistycznych dla funkcjonariuszy GISW:

¹⁶ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 2010 nr 79 poz. 523).

¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz.U. UE L 88/6 z 31.03.2017 r.).

¹⁸ Zarządzenie nr 61 DGSW z dnia 20 grudnia 2018 r. w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.

Tabela 1. Plan szkolenia specjalistycznego dla funkcjonariuszy GISW

Lp.	Zakres tematyczny	Liczba godzin		
		Wykłady	Zajęcia Praktyczne	Razem
I	Podstawy prawne i zasady funkcjonowania grup interwencyjnych.	3	3	6
1.	Organizacja działań ochronnych.	1	1	2
2.	Realizacja systemu kontroli i organizacji ruchu.	1	2	3
3.	Stosowanie środków przymusu bezpośredniego.	1	0	1
II	Działania grupy podejmowane w sytuacji zagrożenia.	0	43	43
1.	Komunikacja w zespołach.	0	1	1
2.	Działania interwencyjne grupy podejmowane w terenie otwartym.	0	12	12
3.	Działania interwencyjne grupy podejmowane w budynkach i obiektach więziennych.	0	14	14
4.	Doskonalenie w stosowaniu wybranych chwytów obezwładniających i transportowych.	0	6	6
5.	Aktywne i prewencyjne formy ochrony konwoju.	0	10	10
III	Szkolenie strzeleckie.	0	18	18
1.	Trening bezstrzałowy (PM – 98, P-99 Walther, kbk 5.56mm Beretta. strzelba kal.12).	0	4	4
2.	Strzelania dynamiczne i sytuacyjne.	0	14	14
IV	Warsztaty umiejętności psychospołecznych.	0	7	7
1.	Psychospołeczne uwarunkowania funkcjonowania człowieka w sytuacjach trudnych (warsztat).	0	7	7
V	Ratownictwo przedmedyczne.	1	6	7
1.	Zasady udzielania pierwszej pomocy.	1	0	1
2.	Resuscytacja krążeniowo – oddechowa.	0	3	3
3.	Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach.	0	3	3
VI	Egzamin	0	5	5
	OGÓLEM	4	82	86

Oprac. na podstawie: Załącznik nr 3 do Zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej nr 61/18 z dnia 20 grudnia 2018 roku w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników

Szkolenie kandydackie dla kandydatów na funkcjonariuszy GISW trwa przez okres trzech miesięcy od pozytywnego zaliczenia testów sprawności fizycznej. Przedstawione w załączniku nr 2 Zarządzenia Dyrektora Generalnego Służby Więziennej nr 58/20 z dnia 11 sierpnia 2020 roku z zakresu przepisów ochronnych obejmuje: środki przymusu bezpośredniego, konwojowanie, działania interwencyjne, kontrole pobieżne i osobiste, techniki obrony i ataku, elementy walki w parterze, techniki obezwładniające i transportowe, kajdankowanie, obsługę pałki wielofunkcyjnej i teleskopowej, poruszanie się z tarczą ochronną. Szkolenie z zakresu taktyki konwojowej oraz obsługi broni palnej obejmuje: obsługę uzbrojenia będącego na wyposażeniu SW, trening bezstrzałowy, prewencyjne zabezpieczanie konwoju, bezpieczne opuszczanie pojazdu konwojowego i przemieszczanie się z osadzonym. Szkolenie z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej obejmuje: udzielanie pierwszej pomocy przedmedycznej wraz z badaniem urazowym, rozpoznanie podstawowych stanów zagrożenia życia, zaopatrzenie ran oraz urazów, a także prawidłowe założenie opaski uciskowej¹⁹.

Warto także zaznaczyć, jak ogromną rolę w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych operatorów GISW mają szkolenia zgrywające z innymi służbami krajowymi. Współpraca ta jest prowadzona od 2014 r. w ramach Ogólnopolskich Zawodów i Warsztatów Ratownictwa Taktycznego Grup Interwencyjnych Służby Więziennej „Tactical Prison Rescue”. Program TPR zakłada realizację poszczególnych zadań przez zespoły operacyjne, które składają się na dziesięć stacji. Każda stacja jest zabezpieczana przez poszczególną jednostkę taktyczną. W ramach zadań realizowane są konwoje, ratownictwo medyczne, ewakuacja ludności cywilnej z zagrożonego obiektu, sytuacje zakładnicze oraz taktyka czarna, tzn. przemieszczanie się po terenie zurbanizowanym. W corocznej imprezie oprócz GISW udział biorą także m.in. SPKP, wojsko, SOP, Straż Graniczna.

Wyniki badań

W niniejszej pracy wyniki badań opracowano poprzez analizę ankiet, jako narzędzi badawczych. Na ich podstawie można dokonać oceny obecnego funkcjonowania GISW w aspekcie szkoleniowym oraz określić w jakim stopniu operatorzy GISW są przygotowani do przeciwdziałania zagrożeniom o charakterze terrorystycznym na terenach jednostek penitencjarnych i we współpracy z innymi służbami.

W ankiecie wzięło udział 32 funkcjonariuszy GISW o średniej wieku 35 lat. Wśród operatorów 10 osób ma wykształcenie wyższe, a 22 średnie. Średni okres służby funkcjonariuszy w tej formacji wynosi 5 lat. Badania przeprowadzono na grupie respondentów z Oddziału Zewnętrznego w Zabrze i Aresztu Śledczego w Bytomiu podlegających pod Okręgowy Inspektorat Służby

¹⁹ Zarządzenie nr 58 DGSW z dnia 11 sierpnia 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

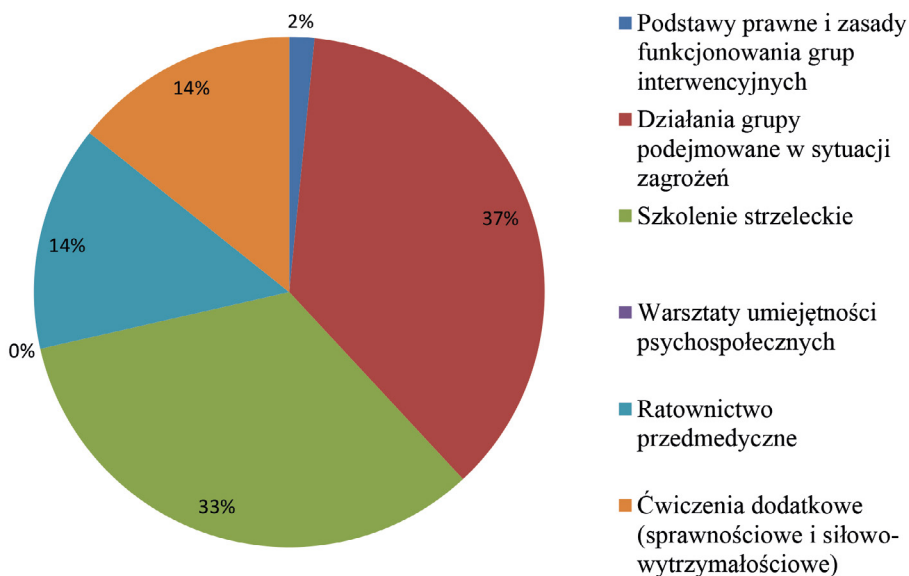
Więziennej w Katowicach oraz Zakładu Karnego we Wrocławiu podległego pod OISW w Opolu.

Jedno z pytań brzmiało *O jakie środki ochrony osobistej i łączności uzupełniłby Pan wyposażenie grup interwencyjnych*. Do najczęstszych odpowiedzi ankietowanych należały: cicha łączność, ochronniki słuchu, taser, kamizelki kuloodporne z wkładem balistycznym, rękawice antyzakłuciowe, staza taktyczna.

W kolejnym pytaniu odpowiedzi respondentów przedstawiały się następująco:

Wykres 1. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania które zagadnienia zawarte w szczegółowym programie szkoleniowym GISW są najważniejsze (zał. 3 do Zarządzenia nr 61/2018)

Które zagadnienia zawarte w szczegółowym programie szkoleniowym GISW (zał. 3 do Zarządzenia nr 61/2018) uważa Pan za najważniejsze ? (można wybrać maksymalnie dwie odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Za najbardziej przydatne w grupach interwencyjnych respondenci uznali działania grupy podejmowane w sytuacji zagrożeń (37%) oraz szkolenie strzeleckie (33%). Za równie istotne ankietowani uważają także ratownictwo przedmedyczne (14%) oraz ćwiczenia dodatkowe (14%).

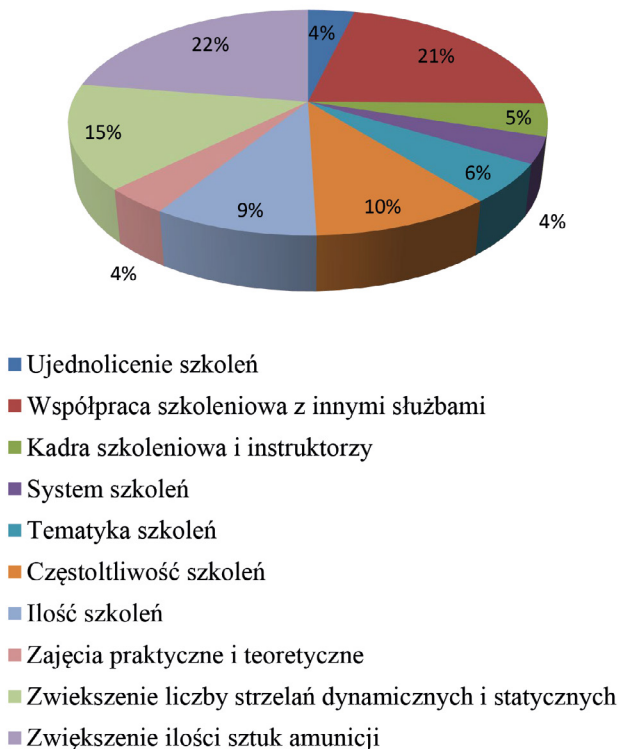
W pytaniu *Jaki rodzaj dodatkowych szkoleń zaproponowałby Pan dla GISW?* do najczęściej udzielanych odpowiedzi należały: szkolenia konwojowe, ochrona VIP, szkolenia interwencyjne i samoobrony, dynamiczna jazda pojazdami służbowymi, szkolenie wysokościowe, szkolenia zgrywające z innymi służbami, ratownictwo medyczne.

Pytanie dotyczyło udzielenia odpowiedzi na temat *W jaki sposób Tactical Prison Rescue wpisuje się w problematykę przygotowania i użycia GISW?* Respondenci najczęściej odpowiadali, że TPR odwzorowuje realne sytuacje, daje możliwość wymiany doświadczeń z innymi służbami, pozwala sprawdzić swoje umiejętności i wiedzę nabytą podczas szkoleń.

Na pytanie *W jakich sferach szkoleniowych dokonałby Pan zmian? (można wybrać więcej niż jedną odpowiedź)* odpowiedzi respondentów przedstawiały się następująco:

Wykres 2. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania w jakich sferach szkoleniowych należy dokonać zmian

**W jakich sferach szkoleniowych dokonałby Pan zmian?
(można wybrać więcej niż jedną odpowiedź)**

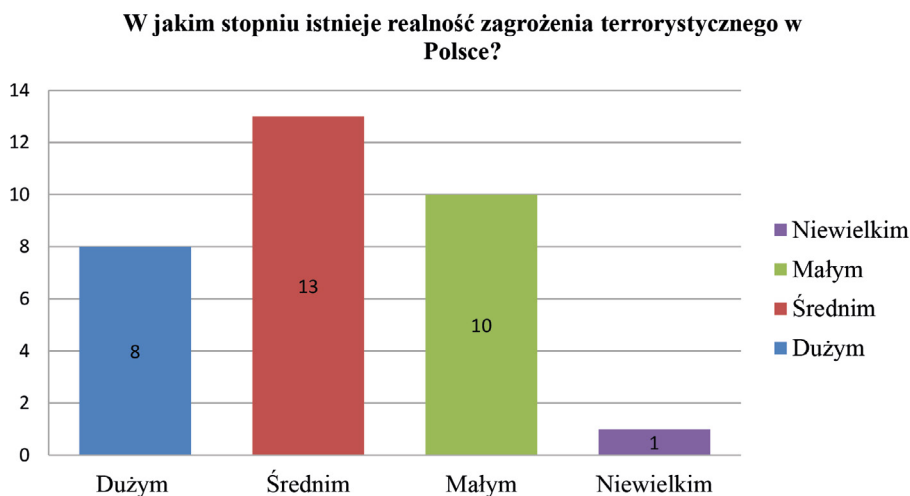
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Najwięcej zmian zdaniem respondentów powinno objąć sferę szkoleń strzeleckich – zwiększenie ilości sztuk amunicji (22%) oraz zwiększenie liczby strzelań dynamicznych i statycznych (15%), a także współpracę szkoleniową z innymi służbami (21%). Również częstotliwość prowadzonych szkoleń (10%) oraz ilość szkoleń (9%) powinna ulec zmianie.

Kolejne pytanie dotyczyło kwestii *Czy kursy Kwalifikowanej Pierwszej Pomocy i Taktycznej Pomocy Rannym na Polu Walki (TCCC) powinny wejść jako obowiązkowe w programie szkoleniowym GISW?* 97% ankietowanych było przekonanych o obowiązkowym wprowadzeniu kursów KPP i TCCC do programu szkoleniowego. Do najczęstszych argumentów należały: wysoka przydatność kursów ze względu na specyfikę służby, podnoszenie kwalifikacji, możliwość niesienia pomocy osobom poszkodowanym. Tylko 3% ankietowanych uznało taki rodzaj kursów za niepotrzebne w uwzględnieniu ich w programie szkoleniowym.

W następnym pytaniu odpowiedzi respondentów przedstawiały się następująco:

Wykres 3. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania w jakim stopniu istnieje realność zagrożenia terrorystycznego w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

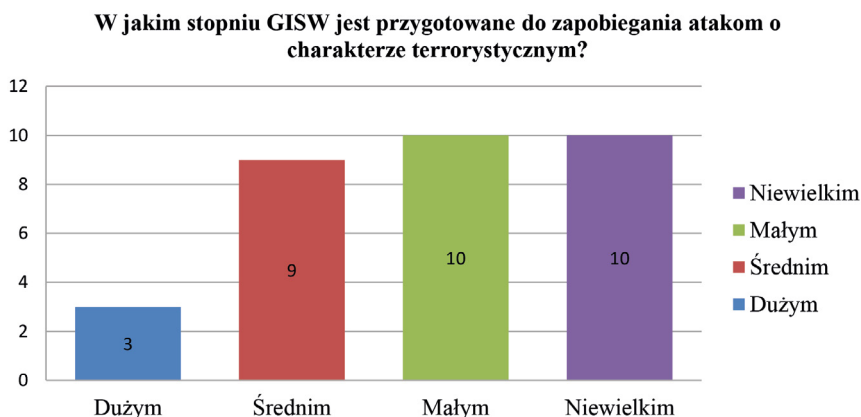
Największa liczba osób badanych stwierdziła, że realność zagrożenia terrorystycznego w Polsce występuje w stopniu średnim (41%). Na mały stopień zagrożenia wskazało 31% badanych, duży 25%, a 3% niewielki.

W pytaniu *Jakie zmiany w kontekście zagadnień antyterrorystycznych zaproponowałby Pan do wprowadzenia w ogólnym programie szkoleniowym GISW?* do najczęstszych odpowiedzi należały: symulacje zdarzeń, szkolenia

zgrzywające z innymi służbami, taktyka czarna, przeszkolenie pirotechniczne, negocjacje zakładnicze.

Na kolejne pytanie respondenci odpowiedzieli następująco:

Wykres 4. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania w jakim stopniu GISW jest przygotowane do zapobiegania atakom o charakterze terrorystycznym

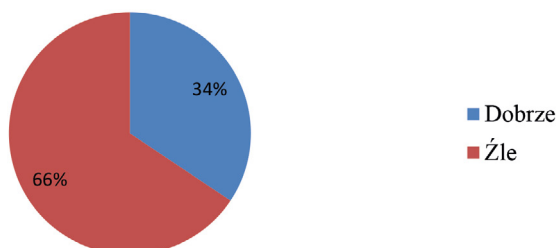
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Wśród badanych 31 % uważa, że grupy interwencyjne są w niewielkim stopniu przygotowane do zapobiegania atakom o charakterze terrorystycznym. Kolejne 31% jest zdania, że przygotowanie jest w stopniu małym, a 28% uważa, że w średnim. Pozostałe 10% zadeklarowało opinię, że grupy interwencyjne są w dużym stopniu przygotowane na odparcie ataków terrorystycznych.

Odpowiedzi respondentów na następujące pytanie prezentują się odpowiednio:

Wykres 5. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania jak funkcjonariusz ocenia poziom współpracy GISW z innymi służbami w zakresie działań antyterrorystycznych

Jak ocenia Pan poziom współpracy GISW z innymi służbami w zakresie działań antyterrorystycznych (szkolenia taktyczne, strzeleckie, komunikacja, szkolenie medyczne)?

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

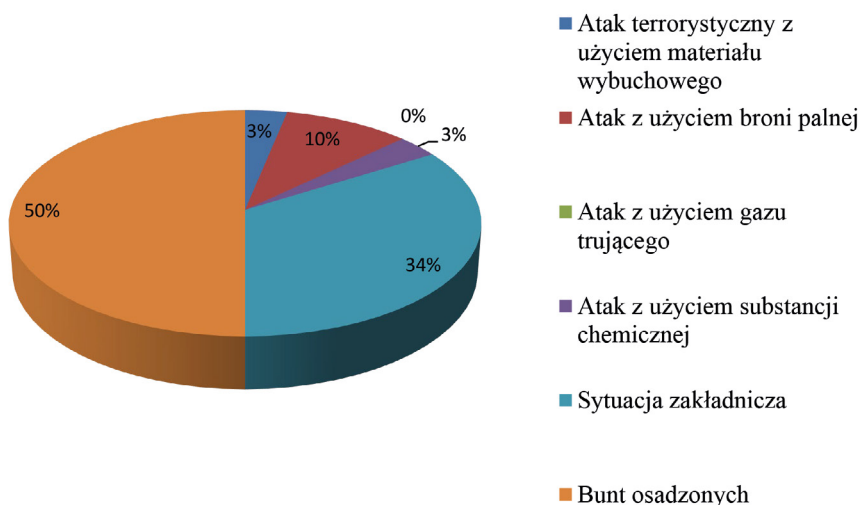
Wśród badanych 34% było zdania, że poziom współpracy przedstawia się dobrze, a 66% ocenia go źle. Najczęstszymi argumentami za niskim poziomem współpracy GISW z innymi służbami w zakresie działań antyterrorystycznych były: brak systematyczności szkoleń oraz bardzo niewielka ilość szkoleń.

W pytaniu *Z jakimi służbami GISW powinny rozwijać współpracę i dlaczego?* Najczęściej udzielanymi odpowiedziami wśród ankietowanych były: wojska specjalne (GROM, FORMOZA, AGAT, JWK, NIL), policja, straż pożarna, straż graniczna, Samodzielne Pododdziały Kontrterrorystyczne Policji.

Na kolejne pytanie odpowiedzi osób badanych prezentowały się następująco:

Wykres 6. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczące pytania które z niżej wymienionych zagrożeń dla jednostek penitencjarnych funkcjonariusz uważa za najbardziej prawdopodobne

Które z niżej wymienionych zagrożeń dla jednostek penitencjarnych uważa Pan za najbardziej prawdopodobne?

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Spośród wymienionych zagrożeń dla jednostek penitencjarnych największa grupa ankietowanych uważa za najbardziej prawdopodobne bunt osadzonych (50%) oraz sytuację zakładniczą (34%). Za możliwy do wystąpienia atak z użyciem broni palnej uważa 10% badanych, a atak terrorystyczny z użyciem materiału wybuchowego i atak z użyciem substancji chemicznej – 3%.

Na pytanie *Jak ocenia Pan obecne funkcjonowanie GISW?* 97% respondentów udzieliło odpowiedzi pozytywnej, natomiast 3% negatywnej. Argumentem za złym funkcjonowaniem GISW było nieadekwatne wykorzystanie potencjału ludzkiego oraz brak umiejętności zwierzchników w zarządzaniu kadrami.

Podsumowanie

Grupy Interwencyjne Służby Więziennej to jednostki elitarne, cieszące się uznaniem nie tylko w środowiskach penitencjarnych. Operatorzy to osoby doskonale wyszkolone, traktujące pełniony zawód jak pasję oraz stale dążące do pogłębiania swoich kompetencji. Funkcjonariusze GISW są otwarci na szeroką współpracę z innymi służbami krajowymi oraz zagranicznymi, a także sami mogą uczyć inne formacje jak realizować zadania w środowisku zamkniętym – zurbanizowanym.

Zagrożenie terrorystyczne w Polsce zdaniem ankietowanych jest dość realne. Należy stale utrzymywać gotowość do odparcia zagrożenia, dlatego nie można bagatelizować stopnia realności wystąpienia aktów terrorystycznych. W wyniku analizy badań można stwierdzić, że GISW jest w dostatecznym stopniu przygotowane do zapobiegania atakom o charakterze terrorystycznym. Funkcjonariusze prezentują doskonały poziom wykształcenia i mogą konkurować z innymi służbami mundurowymi. Wyposażenie jest stale modernizowane i wymaga jedynie kilku uzupełnień. Taktyka czarna realizowana przez grupy interwencyjne związana jest z miejscem prowadzonych akcji. Jednostki penitencjarne to budynki złożone z kilku kondygnacji, na których znajdują się pawilony mieszkalne. Cele, gdzie przebywają osadzeni to małe pomieszczenia. Dlatego operatorzy GISW specjalizują się w realizowaniu działań na bardzo małej powierzchni. Umiejętności funkcjonariuszy mogą okazać się przydatne również w terenie zurbanizowanym, gdzie GISW mogłyby pełnić rolę wsparcia dla głównych jednostek kontrterrorystycznych np. w charakterze rozpoznawczym.

Zagrożenia o charakterze terrorystycznym mogą wystąpić także w środowisku więziennym. Do najbardziej prawdopodobnych należą bunty osadzonych, sytuacje zakładnicze, atak z użyciem broni palnej (w przypadku odebrania broni funkcjonariuszowi przez osadzonego lub w wyniku ataku z zewnątrz – ostrzelania jednostki lub konwoju przez osobę ze środowiska wolnościowego). Także bioterroryzm oparty na rozsiewie patogenów lub rozpyleniu szkodliwych substancji może zagrozić bezpieczeństwu jednostki penitencjarnej. Przygotowanie tego rodzaju broni chemicznej wymaga jedynie podstawowych umiejętności z dziedziny chemii oraz materiałów, które są dostępne chociażby w powszechnych sklepach spożywczych. Każdy może skonstruować taką broń i w formie przesyłki dostarczyć ją do więzienia. Rolą GISW powinno być w tym przypadku odpowiednie rozpoznanie zagrożenia oraz właściwa reakcja i ewentualne usunięcie jego skutków.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T. R., *Terroryzm międzynarodowy*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Baczar P., *Działania antyterrorystyczne w środowisku wielodomenowym [w:] Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom.*

- Rola Służb*, red. T. Kośmider, M. Strzelec, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019.
- Bernard A., *Strategia terroryzmu*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1978.
- Bolechów B., *Terroryzm w świecie po dwubiegunowym. Przewartościowania i kontynuacje*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Chmielecki M., *Polityka bezpieczeństwa wewnętrznego w zwalczaniu terroryzmu* [w:] *Bezpieczeństwo antyterrorystyczne budynków użyteczności publicznej*, red. J. Stelmach, B. Wiśniewska-Paź, Difin, Warszawa 2021.
- Gasztold A., *Terroryzm jako główne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, red. R. Zięba, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2018.
- Jałoszyński K., *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, TRIO, Warszawa 2008.
- Kulawiecka E., *Nowy model kształcenia Służby Więziennej w kontekście organizacji uczącej się. Optymalizacja działań*, „The Prison Systems Review”, nr 104, 2019.
- Osiewicz P., Wojciechowski S., *Zrozumieć współczesny terroryzm*, Difin, Warszawa 2017.
- Piasecka P., *Zwalczanie terroryzmu wyzwaniem dla społeczności międzynarodowej* [w:] *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, red. T. R. Aleksandrowicz, K. Liedel, P. Piasecka, Difin, Warszawa 2011.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. 2010 nr 79 poz. 523).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lutego 2011 r. w sprawie współdziałania Służby Więziennej z Policją w przypadku zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej Służby Więziennej lub konwoju (Dz.U. 2011 poz. 2235).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 r. w sprawie stanowisk służbowych oraz stopni funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. 2018 nr 31 poz. 154).
- Zarządzenie nr 14 DGSW z dnia 3 sierpnia 2010 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 3 DGSW z dnia 11 stycznia 2011 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.
- Zarządzenie nr 52 DGSW z dnia 29 listopada 2013 r. w sprawie zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej, sposobu ich dokumentowania oraz służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej.
- Zarządzenie DGSW nr 61/18 z dnia 20 grudnia 2018 roku w sprawie programów szkolenia wstępnego, zawodowego i specjalistycznego w Służbie Więziennej dla funkcjonariuszy i pracowników.
- Zarządzenie nr 58 DGSW z dnia 11 sierpnia 2020 r. w sprawie Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz.U. UE L 88/6 z 31.03.2017 r.).

Mediacja jako jedna z form sprawiedliwości naprawczej

Streszczenie: Przedmiotem pracy jest tematyka mediacji jako jeden z instrumentów urzeczywistniający ideę sprawiedliwości naprawczej. Jako nowa dziedzina w Polsce stosuje się ją jako zmniejszenie powrotności do przestępstw oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem poprzez zastosowanie mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej.

Słowa kluczowe: mediator, mediacja, sprawiedliwość naprawcza, postępowanie karne, sąd penitencjarny, postępowanie mediacyjne

Wstęp

Sprawiedliwość naprawcza „karanie zastępuje pojednaniem, zemstę na sprawcach – pomocą dla ofiar, alienację i nieczułość – wspólnotą i zjednoczeniem, negatywizm i destrukcję – naprawą, przebaczeniem i łaską”¹. W. Zalewski uważa, że „podstawowym założeniem sprawiedliwości naprawczej jest budowanie reakcji na przestępstwo w konfiguracji sprawca – ofiara – wspólnota. Chodzi bowiem o stworzenie adekwatnej reakcji na społeczny charakter przestępstwa”². Koncepcja sprawiedliwości naprawczej proponuje kilka metod rozwiązywania konfliktów, tj. mediacje, konferencje, koła pojednawcze, negocjacje, lecz nie wszystkie znalazły miejsce w polskim prawie karnym³. Mediacja jako instytucja procesowa trafiła do polskiego prawa karnego za sprawą art. 23a Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (dalej: Kpk), przepis ten został sformułowany i wprowadzony przez ustawę nowelizującą z dnia 10 stycznia 2003 r.⁴ Art. 23a Kpk w obecnym brzmieniu daje możliwość sądowi lub refe-

¹ J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004, s. 12.

² W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006, s. 184.

³ A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 10.

⁴ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2003 nr 17 poz. 155).

rendarzowi sądowemu, a w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi lub innemu organowi prowadzącemu to postępowanie, skierowania sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej, w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego pomiędzy pokrzywdzonym i oskarżonym, z ich inicjatywy lub za ich zgodą. Dzięki mediacji zarówno osoba pokrzywdzona przestępstwem jak i sprawca przestępstwa mają możliwość, czynnego udziału w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej jaką jest mediator. Głównym celem artykułu jest wskazanie, że mediacja jest jedną z form sprawiedliwości naprawczej, w której podkreśla się konstruktywną reakcję na przestępstwo poprzez aktywne włączenie w ten proces osoby pokrzywdzonej oraz sprawcy przejawiającego chęć przejęcia odpowiedzialności za swoje działania.

Mediacja jako jedna z form sprawiedliwości naprawczej

Głównymi elementami mediacji są: konflikt, podmiot oraz osoba mediatora. W sytuacji, gdy nie zachodzi spór mamy do czynienia wyłącznie z rozmową stron. Wówczas nie zachodzi potrzeba łagodzenia sporu. Dość często występuję tzw. zjawisko obojętności. Konflikty mają pluralistyczne podłoże, charakteryzują się różnorodnymi emocjami i mogą być przedstawione w różny sposób. Często wyróżnia się konflikt: poglądów, osobowościowy czy też interesów. Podmiotami sporu mogą być zarówno osoby, grupy czy też państwa. Podstawowymi ich przedmiotami sporu są m.in.: poglądy, kultura oraz pamięć. I właśnie te elementy są istotą powstawania większości sprzeczności interesów. Mediator jest neutralną osobą trzecią, która pomaga stronom konfliktu w jego rozwiązaniu. Do bezwzględnych cech mediatora zaliczamy neutralność oraz bezstronność⁵. Na szczególną uwagę zasługują zalety mediacji. Służy ona zapewnieniu harmonii społecznej oraz zachowaniu prawidłowych relacji w społeczeństwie. Stwarza możliwości dla budowy porozumienia, przełamywania barier oraz łagodzeniu napięć społecznych. Mediacja umożliwia wspólne wypracowanie rozwiązania sporu, które będzie akceptowane przez wszystkie strony oraz będą dostosowane do potrzeb i indywidualnych oczekiwań⁶. Już na wstępie rozważań poświęconych mediacji warto zatem zauważyć, że uniwersalną i podstawową potrzebą w ramach systemu prawa i wymiaru sprawiedliwości jest potrzeba godzenia. Ugodowe rozwiązywanie rozmaitych sporów i konfliktów – to istota mediacji i uzasadnienie wzrastającego zainteresowania nią we współczesnych społeczeństwach i prawodawstwach. Mediacja jako fenomen społeczny i szczególnie rodzaj działalności człowieka nie daje się jednak łatwo

⁵ P. Szreniawski, *Filozoficzne aspekty mediacji* [w:] *Sądy polubowne i mediacja*, red. J. Olszewski, Warszawa 2008, s. 17.

⁶ Mediacja, <https://open.edu.pl/niezbednik/mediacja>, [dostęp: 12.07.2022].

uchwycić w ramy definicyjne. Próby sformułowania powszechnie akceptowanej i poprawnej metodologicznie definicji mediacji napotykają rozmaite trudności. W literaturze przedmiotu można odnaleźć wiele definicji terminu mediacja, w których są zawarte terminy jej pokrewne. Można tu wyróżnić definicję C.W. Moore'a, który opisuje mediację jako interwencję w negocjacje, czy też konflikt, akceptowalnej trzeciej strony, posiadającej minimalną możliwość podejmowania decyzji bądź pozbawionej takiej możliwości. Osoba ta towarzyszy zaangażowanym stronom w dobrowolnym zmierzaniu do akceptowalnego obustronnie porozumienia⁷. Jednakże można wyróżnić także ich cechy wspólne, tj.: pośrednictwo osoby trzeciej; jej bezstronne i neutralne zaangażowanie w proces wsparcia oraz decyzyjność i samostanowienie stron w procesie rozwiązywania konfliktu⁸. Jedną z możliwych i właściwie określających instytucję mediacji definicją, zaproponowaną przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów jest rozumienie wskazanej instytucji jako „dobrowolnego i poufnego procesu, w którym fachowo przygotowana, niezależna i bezstronna osoba, za zgodą stron, pomaga im poradzić sobie z konfliktem”⁹. Przy czym „mediacja pomaga jej uczestnikom określić kwestie sporne, zmniejszyć bariery komunikacyjne, opracować propozycje rozwiązań i, jeśli taka jest wola stron, zawrzeć wzajemnie satysfakcjonujące porozumienie”¹⁰.

W mediacjach dostrzega się szczególną, ustrukturyzowaną postać negocjacji z udziałem osoby trzeciej, mediatora, którego zadaniem jest wspieranie lub nawet kierowanie ich przebiegiem (assisted negotiation). W ten sposób mediację definiuje na przykład Ch. Bühring-Uhle, według którego stanowi ona „niewiążącą interwencję neutralnej osoby trzeciej, która pomaga stronom sporu w negocjowaniu porozumienia”¹¹. W ujęciu E. Bieńkowskiej mediacja to „dobrowolne negocjacje między jednostkami lub grupami pozostającymi w konflikcie z udziałem mediatora mającego za zadanie podtrzymywanie i ułatwianie przebiegu tych negocjacji bez narzucania

⁷ C. W. Moore, *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2009, s. 31.

⁸ A. Lewicka-Zelent, Ewa Trojanowska, *Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych*, <https://probacja.com/resources/html/article/details?id=190832&language=pl> [dostęp: 6.05.2022].

⁹ Społeczna Rada do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów jest organem pomocniczym powołanym przy Ministrze Sprawiedliwości zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 2.03.2015 r. w sprawie powołania Społecznej Rady do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości (Dz.U. z 2015 r. poz. 87).

¹⁰ *Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Radę 26.06.2006 r.*, <https://www.mediacja.gov.pl/Standardy-dotycz-ce-mediacji-.html>, [dostęp: 12.07.2022].

¹¹ Ch. Bühring-Uhle, *Arbitration and Mediation in International Business*, The Hague 1996, s. 273.

stronom rozstrzygnięcia”¹². W nieco innym ujęciu – lecz również w odniesieniu do negocjacji – wyjaśniał istotę mediacji S. Włodyka, według którego mediacja to działalność podmiotu trzeciego, tj. niebędącego stroną konfliktu, polegająca na tworzeniu warunków do bezpośrednich rozmów (negocjacji) między podmiotami konfliktu i na odpowiednim wpływaniu na nie w kierunku doprowadzenia do ugodowego załatwienia sporu¹³.

Mediacja jest jedną z form sprawiedliwości naprawczej, która zwraca uwagę na konieczność uwzględnienia interesów i potrzeb (materialnych, proceduralnych, emocjonalnych i moralnych) pokrzywdzonego poprzez zadośćuczynienie przez sprawcę za wyrządzone krzywdy i szkody. W mediacji i sesji sprawiedliwości naprawczej najważniejszy jest proces, jaki zachodzi między ofiarą a sprawcą, który prowadzi do przywrócenia naruszonych więzi społecznych oraz do ładu społecznego. Celem sprawiedliwości naprawczej jest naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, w sposób uzgodniony przez ofiarę i sprawcę przestępstwa, w postaci bądź przywrócenie stanu sprzed zdarzenia szkodzącego (restrytucji), bądź – gdy nie jest to możliwe – przez zapewnienie ofierze (także osobom najbliższym) rekompensaty pieniężnej lub niepieniężnej. Martin Wright ekspert Rady Europy, jest jednym z teoretyków i praktyków wprowadzania sprawiedliwości naprawczej. Według niego ideę tę można scharakteryzować w siedmiu punktach¹⁴:

1. większość przestępstw dotyka pokrzywdzonego, dlatego reakcja społeczeństwa powinna się zaczynać od udzielenia mu pomocy;
2. jeśli sprawca jest znany, to powinien naprawić wyrządzone ofierze krzywdy. Jeśli ofiara nie chce takiego zadośćuczynienia, to należy je przekazać społeczności (np. w formie pracy na rzecz społeczności; praca ta w sprawiedliwości naprawczej rozumiana jest jako naprawienie szkody, a nie kara);
3. pokrzywdzony i sprawca powinni mieć możliwość bezpośredniego spotkania się lub pośredniego komunikowania w celu uzgodnienia sposobu naprawienia szkody. Naprawienie szkody nie jest jednak jedynym celem, bezpośredni kontakt jest tu bardzo ważny i pomocny;
4. naprawienie szkody, oprócz zadośćuczynienia materialnego i pracy na rzecz ofiary, może także obejmować: rekompensatę na rzecz społeczności; pracę na rzecz osoby prawnej lub na rzecz społeczności; zastosowanie się do środków, które mają na celu zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa

¹² E. Bienkowska, *Mediacja w polskim prawie karnym. Charakterystyka regulacji prawnej*, „Przegląd Prawa Karnego”, 1998, nr 18, s. 21 oraz tejże, *Istota i znaczenie mediacji*, Katowice 1999, s. 22.

¹³ S. Włodyka, *Ustrój organów ochrony prawnej*, Warszawa 1975, s. 17.

¹⁴ M. Wright, *Sprawiedliwość naprawcza i mediacja [w:] Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, Warszawa 2001, s. 266–267.

(programy rehabilitacji, uczęszczanie do szkoły, unikanie pewnych miejsc lub towarzystwa);

5. społeczność powinna zaangażować się w promocję sprawiedliwości naprawczej. Powinno jej zależeć na przeszkoleniu mediatorów, a miejscowa administracja ma zapewnić środki na te cele;
6. należy zapewnić pomoc także ofiarom tych przestępców, których nie schwytano lub którzy z jakichkolwiek powodów nie biorą udziału w mediacji;
7. chociaż sam proces mediacji jest poufny, to prowadzący mediacje dostrzega pewne powtarzające się schematy w występowaniu przestępstw i może o nich informować władze odpowiedzialne za politykę zapobiegania przestępczości (są to sygnały np. o bezrobociu, braku instytucji służących rekreacji, uzależnieniach i braku ośrodków odwykowych).

Przy tym M. Wright podkreśla, że wielu pokrzywdzonych ceni sobie możliwość spotkania z przestępcą i uzgodnienia odpowiedniego naprawienia szkody. Według niego mediacja to organizowanie konferencji w obecności członków rodziny i przedstawicieli społeczności. Taka forma daje ofiarom więcej satysfakcji niż sąd. Sala sądowa nie zapewnia osobie pokrzywdzonej dogodnego miejsca dla zadawania pytań, dlaczego i jak stała się ofiarą, ani nie pozwala na udzielenie przez sprawcę odpowiedzi i zrozumienie przez niego w kategoriach czysto ludzkich, a nie prawnych, zła czynu, którego się dopuścił. Mediacja w swojej istocie nie powinna opierać się na strachu, ale na szacunku dla odczuć każdego człowieka. Właśnie dlatego M. Wright nazywa ją procesem ludzkim w odróżnieniu od sądowego. Najważniejsze cechy sprawiedliwości naprawczej, które wyróżnia M. Wright:

- prowadzenie konferencji sprawiedliwości naprawczej przez specjalistycznie przygotowanych mediatorów;
- niesienie pomocy ofiarom i ich rodzinom;
- przyczynianie się do pobudzenia odpowiedzialności sprawcy za jego czyn;
- bezstronność mediatorów: nikt nie powinien być mediatorem w sprawie, w której jest zaangażowany w innej roli (np. policjanta czy kuratora).

Innym teoretykiem wspierającym praktykę wprowadzania sprawiedliwości naprawczej jest Howard Zehr, profesor Uniwersytetu Pensylwanii. W swojej książce na ten temat opracował m.in. porównanie sprawiedliwości naprawczej i sprawiedliwości karnej, podkreślając przede wszystkim następujące różnice:

- w centrum uwagi sprawiedliwości karnej pozostaje ustalenie, kto jest winien, sprawiedliwości naprawczej zaś – rozwiązanie problemu,
- w sprawiedliwości karnej akcent kładzie się na tym, co było, w naprawczej – na tym, co będzie,
- w sprawiedliwości karnej potrzeby stron stanowią kwestie marginalne, w sprawiedliwości naprawczej potrzeby stron są najważniejsze,

- w sprawiedliwości karnej cierpienia ofiary i jej prawda są ignorowane, w naprawczej są bardzo ważne,
- w sprawiedliwości karnej państwo jest aktywne, sprawca bierny, w naprawczej zaś sprawca uczestniczy w rozwiązywaniu swojego problemu,
- w sprawiedliwości karnej sędzia rozstrzyga, jak ukarać sprawcę, w naprawczej pokrzywdzony, sprawca i społeczność aktywnie uczestniczą w rozwiązaniu sprawy – w sprawiedliwości karnej związek sprawcy ze społecznością osłabia się, w naprawczej – wzmacnia,
- w sprawiedliwości karnej rozpatruje się tylko w takim stopniu osobowość sprawcy, w jakim związane to jest z jego przestępstwem, w naprawczej – osobowość sprawcy rozpatruje się całościowo
- w sprawiedliwości karnej zakłada się takie rozstrzygnięcie, w którym jeden wygrywa, drugi przegrywa, w naprawczej problem rozwiązywany jest przez same strony, dlatego obie są wygranymi¹⁵.

Wpływ mediacji na postępowanie karne

Regulacja mediacji następuje w ramach norm prawa ustrojowego, procesowego oraz materialnego. W obrębie krajowych regulacji prawnych unormowano ogólne regulacje kompetencji oraz szczegółowe przepisy, które regulują konkretne przypadki. Podstawę prawną mediacji stanowią także normy prawa międzynarodowego, tj. umowy, jak i akty prawa stanowionego organizacji o charakterze międzynarodowym oraz prawa zwyczajowego. Wszczęcie postępowania mediacyjnego następuje przez strony bądź też przez sąd. Mediacja jest wszczęta przez strony w momencie doręczenia osobie mediatora wniosku o jej przeprowadzenie oraz wręczenie jego odpisu wszystkim stronom konfliktu. Mediacja wszczęta jest przez sąd z chwilą doręczenia bądź ogłoszenia postanowienia o skierowanie stron konfliktu na drogę postępowania mediacyjnego. W sytuacji, gdy strony w umowie o mediację dokonają wskazania sposobu wyboru osoby mediatora przez wskazanie wyłącznie listy stałych mediatorów, z której ma być dokonany jego wybór przez organizację zawodową bądź społeczną prowadzącą powyższą listę, wtedy wniosek o wybór mediatora zostanie złożony do takiej organizacji. Zgodnie z art. 53 § 3 kodeksu karnego sąd bierze pod uwagę pozytywny wynik mediacji przeprowadzonej pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą, a w szczególności ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem. Zawarcie ugody oznacza, że sąd musi wziąć ten fakt pod uwagę przy wymierzaniu kary bądź podejmowaniu innej decyzji kończącej ostatecznie postępowanie sądowe. Jednak pomimo zawarcia ugody organ procesowy nie jest zobligowany do spełnienia oczekiwań stron co do wymiaru kary i sposobu zakończenia postępowania, chociaż w większości wypadków fakt zawarcia

¹⁵ H. Zehr, *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, Ontario 1996.

ugody ma wpływ na decyzję w sprawie. Należy podkreślić więc, że podejrzany czy też oskarżony, który pojednał się z ofiarą w czasie mediacji i naprawił szkodę bądź zadośćuczynił ofierze, ma jedynie szansę, a nie pewność, że na przykład postępowanie wobec niego zostanie warunkowo umorzone albo kara zostanie złagodzona lub w ogóle nie zostanie wymierzona. Tutaj ostateczna decyzja należy bowiem do organu procesowego¹⁶. Skutkiem mediacji zakończonej ugodą może być np. skazanie sprawcy bez przeprowadzenia rozprawy lub warunkowe umorzenie postępowania. Wynik mediacji może także wpłynąć na rodzaj i wysokość orzeczonej kary lub środka karnego. Przewiduje to art. 53 § 3 k.k. określający ogólne dyrektywy i zasady wymiaru kary bowiem daje sądowi przy wymierzaniu kary możliwość wzięcia pod uwagę pozytywnego wyniku mediacji przeprowadzonej pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą. Wynik mediacji może wpłynąć również na sposób rozpoznania sprawy, czyli na to, czy sprawa zostanie rozpoznana bez przeprowadzenia rozprawy (art. 335 k.p.k.), lub czy wyrok wydany zostanie bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 387 k.p.k.). Ugoda zawarta w wyniku mediacji może wreszcie wpłynąć na decyzję sądu penitencjarnego w kwestii przyznania skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 162 § 1 k.k.w.) W związku z tym, że ugoda zawarta pomiędzy stronami w mediacji nie ma charakteru ugody cywilnoprawnej, nie może stać się tytułem egzekucyjnym. Oznacza to więc, że jej warunki należy powtórzyć w treści orzeczenia kończącego postępowanie. Jeśli mamy do czynienia z postępowaniem prywatnoskargowym, dopuszczalne jest, aby ugoda mediacyjna stała się ugodą sądową po prostu przez powtórzenie jej treści przed sądem, w tej sytuacji w przypadku pojednania się stron postępowanie umarza się. Istnieje również możliwość wszczęcia postępowania mediacyjnego bez skierowania sporu na drogę postępowania sądowego oraz bez zawarcia umowy mediacyjnej przez strony. Polega ona na tym, że strony mimo, iż nie sporządziły umowy o mediację wystosowują wniosek o jej przeprowadzenie, który jest dostarczany stronom konfliktu. Wniosek ten jest następnie kierowany wraz z dowodem doręczenia przeciwnikowi do osoby mediatora. Strona przeciwna po wezwaniu lub zapytaniu, które zostało skierowane przez mediatora wyraża zgodę bądź sprzeciw na przeprowadzenie mediacji oraz czynny w niej udział. Stanowi to, tzw. wszczęcie postępowania mediacyjnego przez przystąpienie¹⁷. Mediacja jest procedurą, która przebiega z udziałem wszystkich stron sporu, jak też z każdą ze stron z osobna. Mediacja przebiega w postępowaniu jawnym następująco:

¹⁶ *Standardy prowadzenia mediacji*, Sąd Okręgowy w Lublinie, <https://www.lublin.so.gov.pl/standardy-prowadzenia-mediacji,m,m1,282,294> [dostęp: 17.05.2022].

¹⁷ Mediacja, <https://open.edu.pl/component/search/?searchword=strona&searchphrase=all&Itemid=509> [dostęp: 12.07.2022].

- mediacja wstępna tj. odebranie przez osobę mediatora zgody wszystkich stron sporu na przeprowadzenie postępowania, a także dokonanie przedstawienia programu przebiegu mediacji,
- otwarcie sesji postępowania mediacyjnego, która zawiera monolog mediacji oraz ustalenie regulaminu, który będzie obowiązywał podczas mediacji,
- prezentacja przez strony sporu swoich stanowisk-gromadzenie niezbędnych informacji (wentylacja), a czasem spotkania indywidualne,
- sprecyzowanie definicji problemów wraz z diagnozą konfliktu, oczekiwań stron oraz pytań o charakterze wyjaśniającym,
- prezentacja propozycji rozwiązań sporu przez strony oraz ich wentylacja,
- doprecyzowanie rozwiązania – parafraza,
- spisanie porozumienia – umowa, ugoda,
- zamknięcie sesji postępowania mediacyjnego.

W ramach zakończenia postępowania mediacyjnego można wyróżnić rozstrzygnięcie pozytywne, które skutkuje zawarciem ugody przez strony konfliktu bądź negatywne, gdy strony nie podpiszą ugody. Występują jeszcze dwa rodzaje decyzji, które nie występują bezpośrednio w postępowaniu mediacyjnym, ale mają z nim związek. Jest to postanowienie o zatwierdzeniu ugody, która została zawarta przez osobę mediatora bądź nadanie klauzuli wykonalności tej ugodzie oraz postanowienie dotyczące odmowy nadania klauzuli wykonalności bądź zatwierdzenia zawartej ugody przez osobę mediatora¹⁸. Sąd nie zatwierdzi ugody jeśli jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, a także gdy jest niezrozumiała lub zawiera sprzeczności. W sytuacji jeśli ugoda której nadano klauzulę wykonalności nie została wykonana, można skierować jej wykonanie do egzekucji komorniczej. W przypadku braku ugody, strony mogą dochodzić swoich praw w postępowaniu sądowym.

Polski system prawny przewiduje sprawy, które nie mogą być kierowane na drogę postępowania mediacyjnego ze względu na ich charakter, np.

- zabójstwo (art. 148 § 1 kk),
- gwałt (art. 197 § 1 kk),
- znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem (art. 207 § 2 kk),
- znęcanie się, którego skutkiem jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie (art. 207 § 3 kk),
- molestowanie seksualne małoletnich (art. 200 § 3 kk).

Mediacji nie prowadzi się, gdy sprawa dotyczy zorganizowanej przestępczości, sprawca był wielokrotnie karany, jest bardzo zdemoralizowany.

Poniżej zostanie przedstawiona statystyka postępowań mediacyjnych przeprowadzonych w sprawach karnych w latach 2015–2021.

¹⁸ A. Arkuszewska, M. Bosak, *Mediacja jako metoda rozwiązywania indywidualnych i zbiorowych sporów z zakresu prawa pracy [w:] Sądy polubowne i mediacja*, red. J. Olszewski, Warszawa 2008, s. 168.

Tabela 1. Postępowania w sprawach karnych w sądach powszechnych zakończone w wyniku postępowania mediacyjnego w latach 2015–2021

Postępowania w sprawach karnych w sądach powszechnych zakończony w wyniku postępowania mediacyjnego w latach 1998 - 2021				
Wyszczególnienie	Zalążenia spraw	Wynik postępowania mediacyjnego		
	razem	ugoda	brak ugody	inny sposób
2015				
Ogółem	4 046	2 530	1 259	257
prowadzonego przez instytucje	583	268	238	77
prowadzonego przez osoby godne zaufania	3 463	2 262	1 021	180
2016				
Ogółem	3 713	2 239	1 249	225
prowadzonego przez instytucje	424	180	179	65
prowadzonego przez osoby godne zaufania	3 289	2 059	1 070	160
2017				
Ogółem	4 100	2 583	1 257	260
prowadzonego przez instytucje	502	256	193	53
prowadzonego przez osoby godne zaufania	3 598	2 327	1 064	207
2018				
Ogółem	3 831	2 355	1 277	227
prowadzonego przez instytucje	525	245	224	68
prowadzonego przez osoby uprawnione	3 306	2 110	1 053	156
2019				
Ogółem	3 974	2 454	1 236	284
prowadzonego przez instytucje	440	203	177	60
prowadzonego przez osoby uprawnione	3 534	2 251	1 059	224
2020				
Ogółem	3 043	1 937	911	195
prowadzonego przez instytucje	379	179	146	54
prowadzonego przez osoby uprawnione	2 664	1 758	765	141
2021				
Ogółem	3 890	2 446	1 229	214
prowadzonego przez instytucje	419	202	169	47
prowadzonego przez osoby uprawnione	3 471	2 244	1 060	167

Źródło: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Na podstawie zgromadzonych danych można stwierdzić, że mediacja w latach 2015–2021, kończyła się ugoda na poziomie ponad 60%. We wszystkich latach branych pod uwagę brak pozytywnego rozstrzygnięcia postępowania mediacyjnego, utrzymywał się na poziomie 30% i wzwyż.

W Polsce nadal występuje przeświadczenie, że najlepszym sposobem na wyrównanie krzywd jest dotkliwa kara co jest bardzo widoczne choćby w polityce karnej. Tymczasem zapomina się o tym, że jest ofiara, ktoś został skrzywdzony a to wpływa na społeczność i że konieczna jest rekompensata. Istnieje więc wysoki wskaźnik osób odbywających karę pozbawienia wolności, stosowane są coraz bardziej restrykcyjne kary. Z uwagi na fakt, że w więzieniach jest duża liczba osób poddanych oddziaływaniom służb penitencjarnych i kuratorskich należy przystąpić do wprowadzenia i uruchomienia mechanizmów

sprawiedliwości naprawczej. Aby mediacja mogła jak najlepiej spełniać swoje funkcje należy przygotować jak najlepsze warunki i możliwości dla jej rozwoju. Obecna współpraca instytucjonalna w zakresie rozwiązywania konfliktów społecznych, popularyzuje zalety sprawiedliwości naprawczej wśród lokalnej społeczności wydaje się bowiem nie wystarczająca¹⁹.

Zakończenie

W sprawiedliwości naprawczej główny nacisk kładzie się na zamianę sprawiedliwości karnej na sprawiedliwość naprawczą. W wyniku przestępstwa dochodzi do naruszenia praw jednostki oraz relacji sprawca — pokrzywdzony. Poprawa tych relacji może wymagać podjęcia działań naprawczych, niezależnie od sankcji karnych. Istnieje potrzeba wzmocnienia udziału ofiar, sprawców przestępstw oraz społeczności, w określeniu krzywd wyrządzonych przez przestępstwo, które mogą zostać zaspokojone przez wspólne, zrównoważone i sprawiedliwe działanie. Sprawiedliwość naprawcza może być stosowana jako reakcja na przestępstwo oraz służyć poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem. Może sprzyjać skuteczniejszej resocjalizacji skazanych, a tym samym zmniejszać powrotność do przestępstw i przynosić satysfakcję uczestnikom procesu resocjalizacji naprawczej.

Bibliografia

- Bühning-Uhle Ch., *Arbitration and Mediation in International Business*, Kluwer Law International, The Hague 1996.
- Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ład społeczny*, Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej, Warszawa 2004.
- Gretekowski A., Karbarz D., *Mediacja w teorii i praktyce*, Polskie Centrum Mediacji, Stalowa Wola 2009.
- Kruk M., Wójcik D., *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych*, Polskie Centrum Mediacji, Warszawa 2004.
- Moore C. W., *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Szreniawski P., *Filozoficzne aspekty mediacji* [w:] *Sądy polubowne i mediacja*, red. J. Olszewski, C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Walczak B., *Mediacja w sprawach karnych*, „Gubernaculum et Administratio”, nr 2(6)/2016, 2012.
- Włodyka S., *Ustrój organów ochrony prawnej*, PWN, Warszawa 1975.
- Wright M., *Sprawiedliwość naprawcza i mediacja* [w:] *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu RP, Warszawa 2001.

¹⁹ *O mediacji i sprawiedliwości naprawczej*, <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/o-mediacji-i-sprawiedliwosci-naprawczej/> [dostęp: 20.05.2022].

Zehr H., *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, Herald Press, Ontario 1996.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483).

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 157 poz. 1040).

Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r. nr 17 poz. 155, nr 111 poz. 1061).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2.03.2015 r. w sprawie powołania Społecznej Rady do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości (Dz.U. z 2015 r. poz. 87).

Netografia

Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców Penitencjarnych*, <https://probacja.com/resources/html/article/details?id=190832&language=pl>.

O mediacji i sprawiedliwości naprawczej <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/o-mediacji-i-sprawiedliwosci-naprawczej/>.

Postępowania w sprawach karnych w sądach powszechnych zakończone w wyniku postępowania mediacyjnego (ze szczególnych uwzględnieniem lat 2015–2021), <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>.

Przepisy UE dotyczące mediacji, <https://e-justice.europa.eu>.

Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Radę 26.06.2006 r., <https://www.mediacja.gov.pl/Standardy-dotycz-ce-mediacji-.html>.

Standardy prowadzenia mediacji, <https://www.lublin.so.gov.pl/standardy-prowadzenia-mediacji,m,m1,282,294>.

Noty o autorach

Katarzyna Ciechanowska – mgr psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy, doktorantka Szkoły Doktorskiej UKW.

Agata Jankowska – studentka na kierunku Administracja w Akademii Łomżyńskiej, z-ca przewodniczącego Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów.

Martyna Konieczna – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Katarzyna Mazur – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Wiktoria Michalik – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, wiceprezes Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Katarzyna Nowek – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Eryk Pałus – student na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, prezes Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Maciej Pogorzelski – student na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Kacper Ratajczyk – student na kierunku Pedagogika Resocjalizacyjna na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy, przewodniczący Studenckiego Koła Naukowego „Reso Club”.

Patrycja Struska – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Kinga Szczelaszczyk – studentka na kierunku Penitencjarystyka w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości, członek zarządu Koła Naukowego Bezpieczeństwa i Resocjalizacji AWS.

Justyna Wiśniewska – studentka na kierunku Administracja w Akademii Łomżyńskiej, członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów.

MŁODA PENITENCJARYSTYKA • TOM I

[...] Każdy artykuł ma charakter nowatorski, oryginalny. Wynika to z faktu, że zaproponowane artykuły bazują na przeprowadzonych własnych badaniach. Są pewnym case study. [...] Zaprezentowane artykuły mają swoistą formę debiutów naukowych. [...] Wsparciem dla tego pomysłu jest istotna tutaj rola redaktora naukowego – dr Doroty Kanarek-Lizik.

*prof. dr hab. Witold Stankowski,
Uniwersytet Jagielloński*

[...] Praca stanowi niewątpliwie wartościowe źródło inspiracji dla osób profesjonalnie zaangażowanych w problematykę profilaktyki społecznej, wielowymiarowo rozumianej resocjalizacji i readaptacji społecznej. Jest też wartym upowszechniania przykładem angażowania młodzieży studenckiej w aktywność badawczą i publikacyjną. O jej wartości w znacznej mierze decyduje także empiryczne zorientowanie poszczególnych tekstów.

*dr hab. Przemysław Frąckowiak, prof. ANS,
Akademia Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica w Pile*

ISBN 978-83-66454-75-0

9 788366 454750

